
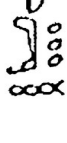

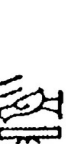
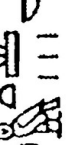

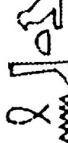
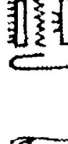

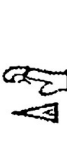

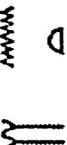
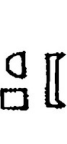

Fiul meu	urmaşul meu	Men-hper-re	să trăiască	veşnic:	strălucesc	de dragoste pentru tine
						
măinile mele	trupul tău	cu	toată	viaţa mea	Câtă dulceată (aduce)	dragostea ta
						
în	sufletul meu.	Te aşez	pe tine	în	templul meu.	Veneraţia mea (este)
						
pentru tine.	Vestesc	puterea ta	(şi) teama de tine	în	ţările	toate
						
	până la	hotarele	ce sprijină			frica în faţa ta

DIEGO RIVAL.

Civilizația Maya.

**Traducere și note:
Constantin Ionescu Boeru**

V.1.0
V.1.0

1.

Descoperirea civilizației maya.

În noaptea de 11 spre 12 octombrie 1492, după șaptezeci de zile de navigat pe marea fără sfârșit, Cristofor Columb și oamenii lui, aproape descurajați, zăreau, în sfârșit, uscatul; în zori, cele trei vase ale flotei își aruncau ancorele într-un golf liniștit și pustiu, în numele coroanei Castiliei, un notar înregistra luarea în stăpânire a acestei insulițe, probabil actuala insuliță Watling din arhipelagul Bahamas, dar botezată San Salvador de celebrul navigator. La scurt timp. Era descoperită insula Haiti, numită Hispaniola, care a fost un timp confundată, cu încăpățănare, cu capul extrem al Asiei! Cuba și Jamaica, abordate curând după aceea, nu puteau fi, în ochii descoperitorilor lor, decât Cipangu și Cathay, adică Japonia și China! Ajungând în Florida, în 1513, Ponce de Leon va aborda primul, fără să știe, continentul american propriu-zis. „Indienii” întâlneau până atunci în aceste Antile Mari nu arătau să aibă o cultură înaltă și au fost repede tratați ca niște sălbatici primitivi; Mexicul vecin, mult mai evoluat și pe atunci sub conducerea aztecilor, rămânea necunoscut și nebănuț.

Primele contacte.

Când Cristofor Columb s-a întors prima dată la Sevilla, mulțimea s-a înghesuit pentru a-i vedea pe unii din acei sălbatici pe care nu-i puteai bănuși că ar putea coborî din Adam; pe jumătate goi, unii dintre ei duceau papagali multicolori pe umerii lor ca arama. Indianul din Caraibe s-a dovedit curând că poate aduce foloase și că poate fi o mână de lucru ieftină. Cristofor Columb „a vândut” 509 de indigeni la Sevilla în 1495, iar fratele său 300, în anul următor, la Cadix! În cei doisprezece ani care au urmat după descoperire, în trei rânduri și cu forțe sporite - 17 corăbii în a doua călătorie! - Columb a reluat drumul Indiilor Occidentale, în a patra expediție (1502-1504), a mers în lungul

coastelor statelor actuale Honduras și Panama, căutând cu încăpățănare acea Chină de negăsit. Peste puțin timp, în 1506, chiar anul morții lui Columb, Juan Diaz de Solis și Vicente Yanez Pinzon debarcau primii pe coastele mexicane, la capul septentrional al Yucatanului, o imensă peninsulă plată care se prelungește spre Cuba. Dar universul Maya care își avea aici centrul nu a fost descoperit și mult timp piloții au fost convinși că găsiseră o nouă insulă. Mayașii, care sunt considerați grecii Noului Continent, cu surprinzătoarele lor realizări artistice, nu vor fi luați în seamă decât în secolul XIX. Nici Hernan Cortez, care a cucerit imperiul aztecilor, începând din 1519, pe platoul înalt al Mexicului central, n-a bănuit niciodată existența acestei civilizații vecine, incomparabile, care s-a dezvoltat mai la sud, între Yucatan și Guatemala, timp de mai bine de un mileniu (din secolul III până în secolul XIV); în secolul XVI. Civilizația maya era aproape stinsă, ultimele mari realizări de la nord de Yucatan, cele de la Chichen Itza și de la Uxmal, în special, împlinind atunci mai mult de trei secole de existență.

Adevăratul contact cu mayașii, înainte de venirea lui Cortez, nu s-a produs în 1511. La debarcarea câtorva supraviețuitori ai expediției lui Vasco Nunez de Balboa; ea a avut loc mai curând la 4 martie 1517, când, împinse de o puternică furtună, timp de două zile și două nopți, trei corăbii cu pânze din Havana (Cuba) au ancorat în apropiere de coastele septentrionale ale Yucatanului. Mai corect spus, flotila comandată de Francisco Hernandez de Cordoba. Un gentilom bogat din Cuba, stăpânul unui sat de indieni, căuta sclavi; plantațiile din Antile cereau o mână de lucru numeroasă pe care duritatea muncii forțate și epidemiile o micșorau continuu. Așa că mulți coloniști din Indiile occidentale luaseră obiceiul să pornească în expediții în arhipelagurile învecinate și pe coastele istmului Panama. „Plecați la întâmplare spre soare-apune”, furtuna i-a abătut din drum spre ținuturile capului Catoche; o oarecare forfotă dădea de bănuț că s-ar fi aflat în apropiere un târgușor. Curând, au urcat la bord două sau trei duzini de indigeni veniți în pirogi: tunicile lor de bumbac i-au surprins pe spanioli, deoarece băștinașii din Antile umblau aproape goi. Din această primă observație s-a considerat că aveau „mai multă minte” decât locuitorii din Cuba!

Apoi au primit invitația, exprimată prin gesturi, de a vizita orașul. Totuși, s-au gândit că ar fi prudent să ia și câteva muschete și, încolonați, au pătruns în teritoriu. După două ore de

mers, au căzut brusc într-o capcană: un strigăt al șefului indian a provocat o ploaie de săgeți și o mulțime de indieni a ieșit din frunziș, aruncându-se asupra spaniolilor, răbind repede cincisprezece dintre ei. Din fericire, tunetul prafului de pușcă – necunoscut în Lumea Nouă – i-a alungat. Cu toate pierderile, au hotărât să continue cercetarea, fiind în apropierea unor clădiri. Au ajuns curând, relatează Bernal Diaz del Castillo în lucrarea sa, *Istoria cuceririi Noii Spanii* (o operă fundamentală asupra descoperirii Mexicului, cu atât mai mult cu cât este scrisă de unul dintre protagoniștii acestei extraordinare epopei), „într-o mică piață mărginită de trei clădiri din zidărie făcută cu grijă, temple sau *cous* care adăposteau un mare număr de idoli din lut, unii cu cap de demon, alții înfățișând femei înalte, mulți, în sfârșit, cu fețe îngrozitoare care păreau că practică sodomia: în case s-au găsit, de asemenea, cufere de lemn, pline de idoli care făceau gesturi diabolice”. Gonzales, preotul expediției, a luat câteva și a „confiscat” tot ce a putut găsi din aur. „Și cum noi n-am văzut nimic asemănător nici în insula Cuba, nici în Hispaniola (Haiti), i-am dat, continuă Bernal Diaz. Referindu-se la acest târgușor, numele de Marele Cairo”. Obişnuiți de şapte secole să se războiască cu Islamul, spaniolii asemănau orice necredincios, orice „infidel” unui maur! Cronicarii iberici – și Cortez a fost primul – vor continua să desemneze templele mayaşe, aztece sau incase, prin surprinzătorul cuvânt „moschei”!

Au revenit apoi la corăbii și pe drum au prins doi bieți oameni care se uitau îngrozitor de cruciș: era obiceiul în țara maya, să oblige copiii să poarte o pastilă de smoală între ochi, pentru a căpăta un strabism considerat foarte atrăgător! I-au botezat imediat dându-le numele de Julianillo și Melchiorejo, apoi i-au folosit o vreme ca intermediari între ei și băştinași.

Corăbiile au plecat pe mare, mai întâi spre vest, apoi spre sud, mergând de-a lungul malurilor și având uscatul în stânga, deci la babord. S-au oprit într-un loc pe care l-au numit imediat La Punta de las Mujeres, deoarece aici, niște turnuri de piatră adăposteau idoli feminini cărora indienii le dădeau nume ciudate. La oprirea următoare, în actuala Campeche, pe coasta orientală a peninsulei, oamenii din flotilă au observat cu surprindere o clădire împodobită cu sculpturi pe timpan¹, animale fabuloase părănd că se sfâșie între ele. Călăuziți până la intrarea în aceste

¹ Suprafață netedă sau ornamentată cu sculpturi, situată deasupra unei uși sau ferestre.

temple, au fost dezgustați la vederea zidurilor năclăite de sânge omenesc; recent, avuseseră loc sacrificii și până și părul lung și negru al preoților era năclăit de sânge închegat.

La Champoton și mai la sud, coloana a fost ținta unui atac puternic care a dus la pierderea a cincizeci de oameni uciși și optzeci răniți. Pentru a putea porni în larg și a ajunge în Insule (Haiti și Cuba), trebuia mai întâi să-și facă provizii de apă; indienii se opuneau și i-au hărțuit zile întregi, împiedicându-i să sape fântâni. Lupta era inevitabilă. Într-o dimineață, pe neașteptate, niște indieni au trimis o ploaie de săgeți asupra lor, aruncându-se apoi într-o înverșunată luptă corp la corp. Cei prinși de vii au fost târați de păr pe piatra templelor, pentru următoarele sacrificii. Pierderile au fost grele și au trebuit să se retragă. Mulți aveau gâtul crestat de cuțite și de săgețile de lemn, cu vârfuri de silex și de obsidian. Cronicarul nostru, Bernal Diaz del Castillo, pe atunci în vârstă de douăzeci și cinci de ani, a fost lovit de trei săgeți și chiar Hernandez de Cordoba, seful expediției, a murit la întoarcere, în Cuba, din cauza rănilor, în plus, fără apă, flotila a fost torturată de sete. Totuși, revenind cu puțin aur, câțiva cercei lungi, în formă de rață sau pește, din aur de proastă calitate, desigur, a fost suficient pentru a-i momi pe aventurieri.

S-a vorbit, de asemenea, de construcțiile din ciment, necunoscut în Antile și „toate acestea au făcut multă vâlvă”. Câțiva vânzători de vise, bine informați (!), au explicat că idolii erau niște figurine evreiești duse acolo de cei exilați de Titus și Vespasian, după căderea Ierusalimului! La Puerto de Carenas (Havana) și la Santiago de Cuba unde, cu multe înflorituri se descriau templele, veșmintele și bijuteriile văzute, nu se mai vorbea decât despre o nouă plecare.

Expediția lui Juan de Grijalva.

Diego Velasquez, cuceritorul și guvernatorul Cubei, chefliu, gras și indolent, hrăpăreț și fără scrupule câteodată, a hotărât imediat să trimită o nouă flotilă să ia în stăpânire noua insulă (!) pentru Castilia. El i-a încredințat unei rude, Juan de Grijalva, un om simpatic și prietenos, conducerea acțiunii. Două sute patruzeci de oameni s-au prezentat voluntari, contribuind chiar la

cheltuielile de călătorie, fapt care ne dă o idee despre caracterul democratic relativ al acestor acțiuni: la urma urmelor, nu se făcea nimic fără vreun gând ascuns și fără interes. Pe patru corăbii cu pânze, s-a încărcat apă, hrană și tot felul de lucruri ieftine pentru troc, mărgelile de sticlă și legume în special, dar mai ales vin, deoarece se observase că indienii aveau pentru el o atracție nestăvilită, bând adesea până cădeau.

La 25 ianuarie 1518, dimineața, la Santiago de Cuba, pe atunci capitală, în sunet de fluier și în răpăitul tobelor, oamenii s-au îmbarcat, cu capul ras în mod expres: cei scăpați teferi din prima călătorie observaseră și povestiseră că indienii, în lupta corp la corp, în loc să-și ucidă adversarul, încercau, din contră, să-l prindă de viu pentru sacrificiile viitoare, apucându-l de păr. Zeii cereau mereu tot mai mult sânge, de preferință de om și războaiele la mexicani aveau drept țel principal capturarea de prizonieri în acest scop.

După o oprire la Havana, flota – cu una din corăbii comandată de Francisco de Montejo, care va deveni primul guvernator civil și militar în Yucatan – a pornit spre apus; trei zile mai târziu, apărea în zare insula Cozumel, care flanchează coasta orientală a Yucatanului. Imediat părăsită de locuitori, ea a fost declarată posesiune castiliană. Au rătăcit puțin pe insulă și, într-un templu, spaniolii au găsit un idol, mare, din lut, gol pe dinăuntru, fixat de zid cu var, însă cu o intrare secretă prin spate: fără îndoială, un preot se ascundea acolo pentru a răspunde credinciosului, desigur surprins.

Pe 7 mai, puțin mai la sud pe coasta Yucatanului, clădirile din zidărie din Tulum, aliniate pe faleză, apăreau în fața ochilor spaniolilor uimiți: „Un oraș atât de mare încât însăși Sevilla nu putea fi mai frumoasă și mai mare; impresionant era, în special, unul din turnuri”. Fără îndoială, acesta era Castillo, templul impunător și sever, cu aspect de fortăreață, cu spatele la mare și având în față alte clădiri din piața de ceremonii. Acest cvartal era închis pe cele trei laturi care nu dădeau spre mare printr-un zid impunător (*tulum* înseamnă „zid”) lat de circa 6 metri și luna de mai bine de 700 de metri; străpuns de cinci porți, pe el trecea un drum de supraveghere prevăzut cu un parapet de protecție. Orașul, care data mai mult ca sigur din secolele XII-XIII, a fost părăsit de locuitorii săi în 1544. După cucerirea spaniolă. Dincolo, spre sud, în lungul falezei înalte de doisprezece metri, se întindea cartierul popular, cu casele construite tot din piatră.

În fata unui spectacol atât de nou, este de înțeles surprinderea conchistadorilor. Totuși, Tulum nu era unul din orașele cele mai mari de pe teritoriul maya și se observa chiar o oarecare tendință de decădere. Uxmal sau Chichen Itza în splendoarea lor i-ar fi impresionat mai mult. Relatările despre capcane și lupte sălbatice făcute de cei ce scăpaseră cu un an mai înainte, îndemneau la prudență și Grijalva căuta să-și țină cu fermitate în mână trupele, stârnite de atâtea lucruri noi și dornice de îmbogățire. O tânără sclavă jamaicană, ajunsă acolo după multe aventuri, a fugit de la stăpânii săi și a reușit să urce pe una din corăbii. Ea le-a dat de înțeles că locuitorii părăsiseră orașul pentru a se ascunde în regiunea vecină. Dar, treptat, au fost văzuți reapărând și Grijalva a hotărât să debarce pentru a se oficia o messa în Castillo, „Turnul” principal. „În interior, povestește capelanul lui Grijalva, se găseau figurine, oase și idoli pe care ei îi adorau. După asta am înțeles că se închinau idoliilor”. În sfârșit, a apărut un indian bătrân care s-a apropiat de bancheta cu idoli cu o casoletă de ars arome care răspândea rotocoale de fum parfumat; părea să fie storax². „El a început să cânte cu voce tare un cântec monocord și monoton”. În curând, stabilindu-se legătura între ei, li s-a oferit de mâncare ofițerilor într-o cameră văruiată; la intrare era o fântână din care fiecare își scotea de băut. Au hotărât să facă tabără lângă acest loc de alimentare cu apă.

Noi hărțuieli.

Acest lucru nu a fost pe placul oamenilor din Tulum care, neîncrezători și reținuți până atunci, le-au dat de înțeles că s-ar putea să aibă necazuri dacă mai rămâneau acolo după stingerea focului parfumat pe care l-au aprins imediat lângă intruși. Și asta s-a și întâmplat: ultimele flăcări încă mai pâlpâiau când o ploaie de săgeți s-a abătut asupra taberei. Una din ele l-a atins pe Grijalva în falcă și i-a spart trei dinți. Într-o clipă, șapte oameni au fost uciși și șaiseci răniți. S-au reîmbarcat în grabă, dar nu au uitat să întocmească un act oficial prin care luau în stăpânire aceste locuri! Navigând aproape de mal. Corăbiile s-au îndreptat spre nord, cu intenția de a face înconjurul complet al acestei

² Sau styra: arbust exotic care dă smirnă și nu balsam.

mari insule (!).

O săptămână mai târziu, marinarii și soldații, care participaseră la expediția din anul precedent, recunoșteau Champoton-ul, unde, din nou, raporturile cu indienii s-au deteriorat; totuși, superioritatea armamentului le-a permis spaniolilor să-i respingă pe băștinașii înarmați cu praștii, arcuri, lănci și *macana*, săbii grele din lemn dur încrustate pe tăiș cu un șir de așchii din obsidian. În zgomotul asurzitor al trompetelor și al cochiliilor de mare care nu reușeau să acopere înăbușitul și obsedantul bubuit al marilor tobe verticale – numite *huehuetl* – războinicii indigeni vopsiți în negru și roșu. Uneori apărați de veste groase din bumbac umplut cu câlți, cu capul acoperit de pene mari sau ascuns sub o mască fantastică de cap de animal, se avântau cu curaj asupra conchiuistadorilor, ferindu-se de loviturile de sabie cu scuturi rotunde și cu mici paveze făcute din fibre sau din bumbac, înfățișarea lor impresionantă și vacarmul general nu puteau să nu aibă efect asupra soldaților din Castilia.

Prima întâlnire cu aztecii.

Flotila și-a continuat totuși misiunea și, urmărind mereu coasta, înainta acum spre sud; a ajuns în golful Terminos și curând la Tabasco. Unul din fluviile ce se varsă în mare în această zonă a primit numele Grijalva, pe care-l poartă și acum. Acolo, spaniolii au intrat din nou în legătură cu populația, luându-și toate măsurile de apărare, dar au fost aprovizionați, până la urmă, cu păsări (curcani), cu porumb și li s-au dat chiar câțiva cercei lungi din *tumbaga* (un aliaj din aur și argint, slab titrat, fiind amestecat cu cupru), în formă de șopârlă și de rață. „Într-o mică insulă din aceste ținuturi, relatează Bernal Diazdel Castillo, am găsit două clădiri din zidărie, făcute cu grijă, care aveau o mulțime de trepte până la un fel de paraclis unde erau venerați idoli malefici, probabil zeii lor. Acolo am văzut cinci indieni sacrificați în ajun. Aveau pieptul deschis, mâinile și picioarele tăiate; pe ziduri se scurgea sânge lipicios. Plini de uimire în fața acestui spectacol. Am numit această insulă, Insula Sacrificiilor”.

Puțin după aceea, în dreptul istmului Tehuantepec, mai la vest, Grijalva, aflat acum la porțile imperiului aztec, total necunoscut Dană atunci, a luat primul contact istoric cu această

putere, întâlnindu-i pe mesagerii împăratului Montezuma. Fără îndoială că erau postați acolo de când, cu un an înainte la Tenochtitlan-Mexico, capitala imperiului, ajunsese vestea că albi bărboși apăruseră pe mari corăbii cu pânze, la răsărit, în partea teritoriilor mayașe. Misiunea lor era de a observa și de a tatona intențiile acestor nou veniți care erau confundați cu trimișii lui Quetzalcoatl. Șarpele cu Pene, un suveran divinizat, plecat cu cinci secole mai înainte și care promisese să revină într-o zi ca să-și reia tronul. Timp de zece zile s-au pândit unii pe alții și-au făcut cadouri și s-au felicitat. Fără a avea împuternicire, slab înarmat și echipat. Grijalva nu s-a avântat prea mult și a dovedit mai puțin curaj decât Hernan Cortez care se va duce în anul următor în inima Mexicului și folosindu-se de rivalitățile tribale va reuși să cucerească imperiul, cu pierderi relativ mici.

Surprins să vadă coasta continuându-se spre vest și puternice masive muntoase în depărtare, Grijalva s-a îndoit că va reuși să facă turul complet al acestei „insule”, cu siguranță imensă și a hotărât să revină în Cuba. Unde însă a fost ridiculizat când și-au dat seama că cele 600 de toporiști „din aur”, cu greu adunate și „cumpărate” relativ scump de la indienii din istm, erau... din aramă. Trebuie să amintim că metalul a apărut târziu în lumea mayașă – în jurul anului 950 – și i s-a dat o folosință limitată; așadar, această strălucitoare civilizație care cunoștea scrisul s-a menținut practic în epoca de piatră în tot timpul existenței sale.

Febra aurului

În timp ce flota rătăcea în preajma istmului Tehuantepec. Grijalva trimisese înapoi una din corăbiile sale – sub comanda lui Pedro de Alvarado, viitorul locotenent al lui Cortez – să dea socoteală guvernatorului Velasquez de desfășurarea expediției; ofițerul trebuia să ducă, de asemenea, câteva bijuterii de aur. Se confirma astfel tuturor că această țară populată și civilizată era „Insula bogată” râvnită în visele lor.

Vestea a ajuns curând și în Spania, unde tânărul suveran Don Carlos. Colecționând tronuri, tocmai devenea Carol Quintul. Fără să șovăie, a cedat această prețioasă „insulă”, abia cunoscută, căreia nu i se descoperiseră încă granițele, amiralului de Flandra. În curând, cinci nave au sosit în Spania, pline de țărani flamanzi

gata să ia drumul Indiilor occidentale pentru a coloniza acest ciudat ținut al Yucatanului. Ofensați, conchistadorii au pus la cale un plan pentru a împiedica această acțiune care ar fi putut să-i frustreze – puțin a lipsit, așadar, ca urmașii mayașilor să aibă sânge flamand în vinele lor!

Întorși în Antilele Mari, camarazii lui Grijalva nu conteneau să înflăcăreze imaginația ascultătorilor cu poveștile lor pline de aventuri și cu descrieri colorate. Nu se mai vorbea decât despre plecarea și o importantă expediție de unsprezece nave a fost rapid organizată. Velasquez a încredințat-o secretarului său, Hernan Cortez, nepotul viceregelui și el alcade³ de Santiago. Convins de importanța acestei noi responsabilități, Hernan Cortez a început, scrie Bernal Diaz, „să se îngrijească și să se împodobească mai mult decât avea obiceiul s-o facă, a purtat o pălărie cu pene, o medalie de aur cu lanț și o vestă de catifea presărată cu ornamente de aur”. Omul era seducător, subțire, energic, inteligent și mare proprietar, ambițios mai presus de orice; foarte repede s-a dovedit a fi un adevărat geniu politic și militar. Avea treizeci și trei de ani când a fost împuternicit cu această misiune grea.

La 10 februarie 1519, flota ridică pânzele, având la bord un număr de 508 de soldați și ofițeri și un singur preot, Fra Bartolomeo de Olmedo, 110 marinari, 16 cai – toți știau cât puteau să înspăimânte aceste animale pe indienii care nu-i văzuseră niciodată – 10 tunuri de bronz, 4 tunuri foarte mici. 13 muschete și 32 de arbalete și escopete⁴. S-au mai luat, de asemenea, pentru servicii auxiliare, 200 de băștinași din Cuba și câteva femei. După puține zile, putea fi zărită insula Cozumel.

Cozumel, deja vizitată de Juan de Grijalva, adăpostea sanctuarul Zeiței-Luna, Ixchel și pentru sanctuar, un amestec de pelerini venea din toate provinciile mayașe în flux continuu. Episcopul Diego de Landa, care ne-a lăsat o prețioasă relatare despre Yucatanul secolului XVI, îl numește „Ierusalimul yucatan”! Acolo, Cortez a făcut primul gest de autoritate: a spart și a aruncat pe treptele templului idolii de care avea oroare și, după ce a pus să se spele și să se văruiască pereții, i-a înlocuit cu o cruce și o icoană a Sfintei Fecioare. Multe luni mai târziu, marinarii reveniți pentru reparația navelor în insulă au fost foarte

³ Numele unor judecători și funcționari superiori municipali din Spania.

⁴ Flintă scurtă (sec. XV-XVIII).

surprinși și bucuroși să găsească la locul ei „icoana Sfintei Fecioare și crucea, având în față tămâie care ardea!” Indienii asimilaseră aceste simboluri cu cele ale zeilor lor.

În multe rânduri după aceea, Cortez a făcut același gest decisiv, deoarece el era convins de rolul evanghelizator al misiunii sale.

Cortez în Yucatan.

Flota naviga pe lângă coastele septentrionale ale Yucatanului; acolo, Cortez și-a amintit că indienii repetaseră neîncetat predecesorilor săi cuvintele „castilia, castilia”. A presupus, pe bună dreptate, că vroiau să vorbească despre prezența printre ei a câtorva compatrioți iberici, probabil naufragați. Nu se știa nimic de ce se întâmplase cu expediția lui Vasco Nunez de Balboa și cu o altă navă plecată în 1512 care nu se mai întorsese. Până la urmă, au reușit să înțeleagă că la două zile de drum, pe uscat, trăiau doi albi bărboși, prizonieri ai indienilor. Cortez a hotărât să-i găsească și s-a înțeles cu șefii indieni de pe coastă să-i răscumpere. Mesageri încărcăți cu obiecte mici de sticlă și ducând scrisori fixate în claia de păr lung au pornit spre centrul provinciei. Primul găsit a fost un oarecare Jeronimo de Aguilar, născut în Ecija, un fost diacon care își păstrase chemarea bisericească. De opt ani, era în mâinile șefilor indieni din regiune; după ce fusese îngrășat pentru a fi mâncat de unul din ei, a fost cumpărat de altul, care i-a dat sarcini militare. Eliberat de Cortez, el a plecat să-l salveze, la rândul-i, pe camaradul lui, un fost marinar din Paloș, numit Gonzalo Guerrero, reținut undeva în mijlocul Yucatanului. Solicitat de Aguilar să-l urmeze, Guerrero l-a refuzat, nu fără o oarecare ironie, spunându-i: „Jeronimo, fratele meu, uite ce e: sunt căsătorit și tatăl a trei copii; sunt tratat aici ca șef indian și drept căpitan în caz de război. Du-te singur și Dumnezeu să te aibă în pază! În ceea ce mă privește, am fața brăzdată de tatuaje și urechile găurite. Ce-ar spune compatrioții mei când m-ar vedea? Uită-te ce copii frumoși am! Lasă-le lor mărgelile și obiectele de sticlă”. Susținut de soția lui indiană, foarte neliniștită, n-a vrut să-l urmeze pe Aguilar care, mai târziu, nu s-a înșelat bănuindu-l că ar fost instigatorul neplăcutei ciocniri dintre indieni și oamenii

lui Hernandez de Cordoba, întâmplată în 1517, adică cu doi ani mai înainte de întâlnirea lor.

Compatrioții l-au întâmpinat curând pe Aguilar singur, îmbrăcat într-un serape yucatan, cu *alpargates* în picioare, dar cu un breviar⁵ jerpelit atârându-i de tunică. Le-a vorbit de refuzul lui Guerrero și le-a dat multe amănunte asupra țării, oamenilor și obiceiurilor lor; Cortez îl asculta cu atenție.

⁵ Carte de rugăciuni la catolici care cuprinde slujbele și rugăciunile pe care preoții trebuie să le facă sau să le rostească la anumite ore.

Conflictele lui Cortez în Tabasco.

La 12 martie 1519, escadra lui Cortez, după ce a ocolit o parte a Yucatanului, se găsea în dreptul lui Tabasco, aproape de vărsarea fluviului botezat Grijalva. Anul trecut, în onoarea căpitanului; de data asta, indienii din împrejurimi s-au arătat ostili: ei fuseseră certați cu asprime de frații lor care și-au bătut joc de lașitatea lor. Desemnat interpret de către Cortez, Aguilar a încercat în zadar să le arate că șeful lui vroia pacea: o ploaie de săgeți a fost răspunsul și, în graba retragerii, Cortez și-a pierdut pantofii în noroi. S-a organizat un contraatac și, cu toată rezistența lor îndârjită, indienii au fost împrăștiați și respinși până într-o mare piață înconjurată de case și de trei temple, încă o dată a intervenit notarul cu înscrisurile lui pentru a confirma luarea în stăpânire a regiunii Tabasco. A doua zi, Melchiorejo, unul din cei doi interpreți indigeni cu ochii urduroși care fuseseră prinși în 1517 și pe care Cortez îl luase cu el, a dispărut: s-a dezbrăcat de veșmintele europene și le-a agățat de ramurile unui copac, plecând să-și regăsească libertatea, potecile și obiceiurile strămoșilor săi. „Veșmintele lui creștine, se poate citi în excelenta carte a lui Salvador de Madariaga despre Hernan Cortez, erau probabil alfa și omega creștinismului său”.

Toată câmpia din jur părea în fierbere, gata de luptă. Așteptându-se la un atac puternic, Cortez și-a pregătit cavaleria și artileria; coloana militară s-a urnit din loc și a ajuns curând în localitatea Ciutla unde se concentrase majoritatea tabasconienilor. La prima ciocnire, au fost culeși șaptezeci de răniți spanioli; apoi cavaleria, care întârziase la trecerea prin mlaștini și pe terenul reavăn, a intervenit provocând retragerea grăbită a indigenilor, uluiți de această apariție nouă, deși reușiseră să rănească trei călăreți și cinci cai. Iar Bernal Diaz ne mai precizează cum, la venirea seriei, „au fost îngrijiți și oamenii și caii. Arzându-li-se rănilor cu grăsimea topită a unui indian mort. Taiat în bucăți”!

Lămuriți asupra intențiilor spaniolilor și asupra hotărârii lor, șefii indieni au considerat că e mai bine să discute; cât despre Cortez, pentru a-i impresiona pe trimișii lor el a născocit o

răutăcioasă înscenare: a adus lângă el un cal destul de nărăvaș care a adulmecat imediat o iapă în călduri, legată în același loc. Imediat, animalul a intrat în rut, a zvârlit din picioare și și-a rostogolit în cap ochii holbați – în direcția lor, au crezut șefii indieni. Și tunetul neașteptat al unei bombarde care a explodat în același moment i-a îngrozit și mai tare pe oamenii pictați și încărcăți de pene. Majestuos și generos, Cortez s-a apropiat de cal, l-a calmat și i-a „explicat” la ureche că indienii aveau acum intenții pașnice și că nu mai trebuie să fie nemulțumit!

Fiind astfel în avantaj, Cortez le-a cerut indienilor să-și părăsească idolii și să venereze de acum încolo crucea și icoana Fecioarei; apoi, în cinci zile de discuții și stratageme abile, a reușit să-i impresioneze și să-i cucerească, făcându-i să se supună. A doua zi, în duminica Floriilor, indienii și familiile lor i-au văzut, nu fără uimire, pe acești îngrozitori bărboși albi, ținând în mână o simplă ramură înfrunzită, ingenunchind umili în fața tabloului unei femei cu copilul strâns la piept și sărutând o cruce. Acești indieni mayași din Tabasco au fost, constată Bernal Diaz, „primii vasali care, în Noua Spanie, au devenit supușii Majestății Sale Carol Quintul”.

„Malinche”

În semn de supunere și prietenie, șefii indieni pocăiți din Tabasco i-au oferit lui Cortez cercei, diademe, brelocuri în formă de șopârlă. De rață, de câini, lupi, vulpi, de măști de om. Toate din aur. În plus, i-au dat douăzeci de femei, din care una, imediat botezată și înnobilită, a devenit Dona Marina, celebra Malinche. Care va avea un rol primordial în timpul cuceririi platoului mexican, de unde era originară, fiind fiica unui mare șef din nord; ea se va dovedi foarte inteligentă, iscusită și credincioasă și-i va da un fiu lui Cortez. Deocamdată. Cortez, după ce le-a creștinat pe aceste femei, le-a împărțit locotenenților săi, frumoasa Dona Marina fiind mai întâi a lui Alonso Hernandez Puertocarrero pe care el îl îndrăgea.

A doua zi după Florii, ridicând pânzele, flota a plecat în liniște spre vest: marinarii și soldații care participaseră la precedentele misiuni conduse de Hernandez de Cordoba sau de Grijalva recunoșteau treptat locurile, fluviile străbătute parțial, insula

Verde și cea a Sacrificiilor, în Joia Mare. După amiază, erau la San Juan de Ulua, la porțile imperiului aztec, la marginile orientale ale lumii mayașe. Să-i părăsim puțin pe Cortez și pe oamenii săi, porniți în minunata lor epopee, cucerirea Mexicului. Desigur, ei au dat dovadă de un „eroism naiv și lacom”, după expresia lui Jean Babelon, dar și-au arătat, până la urma. Tenacitatea, energia și curajul aproape de necrezut.

Este interesant de recitit darea de seamă făcută de Cortez lui Carol Quintul asupra „oamenilor din această regiune care se întinde de la insula Cozumel și capul peninsulei Yucatan până la locul unde suntem acum: au o statură medie, capul bine proporțional, dar obiceiurile lor se schimbă de la o provincie la alta; unii își găuresc urechile pentru a introduce obiecte grosolane și mari, alții își taie pielea de la nas până la gură pentru a introduce pietre rotunde, foarte mari, care seamănă cu oglinzile. Alții își găuresc buzele în partea de jos, până la dinți și prind acolo discuri de piatră sau de aur, atât de grele încât buzele atârnă deformat. Veșmintele pe care le poartă se aseamănă cu niște eșarfe largi, de diferite culori, bărbații își ascund părțile rușinoase și sunt îmbrăcați în pelerine foarte ușoare, pictate ca acele *alquizales* maure. Femeile și oamenii de rând au pelerine bălțate căzând de la brâu până la călcâie și altele care le acoperă sânii, restul rămânând descoperit. Femeile de condiție bună sunt îmbrăcate cu cămăși largi de bumbac, foarte fine, semănând cu o haină albă purtată de episcopi. Mâncarea lor este compusă din porumb și din *cuyes*”. Apoi, după ce a vorbit de vânătoare și de pescuit, Cortez vorbește de creșterea curcanilor, necunoscuți în Europa, pe care-i compară, datorită penelor lor mari cu pete rotunde, cu păunii.

„Se găsesc în această țară. Continuă el, sate mari, bine organizate. Casele, acolo unde există piatră, sunt construite cu var și nisip, apartamentele sunt mici și joase, în genul maur. Acolo unde nu există piatră, ei le construiesc din chirpici pe care-l acoperă cu var. Acoperișurile sunt făcute din frunze de palmier și din paie. Locuințele unor șefi au mai multe apartamente și sunt foarte răcoroase. Am observat în unele case până la cinci curți interioare, apartamente foarte bine împărțite, cu fântâni, bazine de apă și locuințe pentru sclavi și servitori”.

În legătură cu cultul, Cortez menționează și el „moscheele (!), capelele și esplanadele lor”. „Acolo își păstrează idolii pe care-i venerază, unii din lut, alții din piatră sau din lemn. Îi venerază

În asemenea mod, cu atâtea ceremonii că ar trebui multă hârtie pentru a le descrie înălțimii Voastre. Aceste case și aceste moschei în care-și păstrează idolii sunt cele mai bine construite din aceste sate și sunt împodobite cu pene și stofe foarte frumos făcute, în fiecare zi, înainte de a se apuca de treabă, ei ard tămâie în moschei, uneori se sacrifică chiar pe ei tăindu-și unii limba, alții urechile și creștându-și corpul cu cuțite. Sângele care curge din rănilor lor îl oferă idolilor, răspândindu-l în moschei, sau alteori aruncându-l spre cer, în sfârșit, făcând tot felul de ceremonii care nu încep niciodată fără ca ei să se dedea la astfel de sacrificii, în alte părți, ei au un alt obicei, oribil și mârșav, care merită a fi pedepsit și anume că de câte ori vor să ceară ceva zeilor lor. Ei iau fetițe și băieți și chiar bărbați și femei și le spintecă pieptul pentru a le scoate inimile și măruntaiele, arzând aceste măruntaie în fața idolilor, oferindu-le fumul ca sacrificiu. Am asistat, unii din noi, la astfel de fapte, dintre cele mai îngrozitoare și mai oribile pe care le-am văzut vreodată”

Dar, în afara acestor comportări barbare, Cortez nu-și poate ascunde stima pentru mayași, singura etnie întâlnită până atunci în America centrală, și conchide: „Credem ca dacă i-am putea face să înțeleagă, cu ajutorul interpreților, adevărul Credinței și greșeala în care trăiesc, mulți dintre ei ar renunța la astfel de moravuri absurde și ar putea ajunge la cunoaștere, deoarece ei trăiesc într-un fel mai civilizat și mai cu judecată decât oricare din popoarele pe care le-am întâlnit acum în aceste ținuturi”.

Este de subliniat tonul moderat din acest tablou, cu o nuanță admirativă, cu excepția mențiuni despre sacrificiile omenești. Nici o exagerare, nici o bătaie de joc. Cinci ani mai fost cucerit și supuși, Cortez, devenit guvernator al Noii Spanii, revine în teritoriul maya, hotărându-se, la Tenochtitlan-Mexico, să se ducă personal în Guatemala și în Honduras, pentru a-l pune la punct pe unul din locotenenți săi, Cristobal de Olid, care se declarase independent și vroia să zboare cu propriile lui aripi: cu puțin înainte, Cortez îi trimise 360 de oameni și 6 corăbii să colonizeze Hondurasul și să încerce să pună acolo bazele unui port. Dar trădarea a devenit curând evidentă și Cortez a trebuit să acționeze.

A doua trecere a lui Cortez pe la mayași.

La sfârșitul anului 1524, Cortez a pornit la drum în direcția sud-est spre Guatemala și Honduras care au fost centrele mayașe importante în perioada așa numită clasică, din secolul IV până în secolul IX. Dar al căror nivel de cultură era atunci foarte scăzut. Această expediție deosebit de grea va dura douăzeci de luni; avea de făcut un drum de 1500 de kilometri în linie dreaptă, din care a doua jumătate deosebit de anevoioasă, cerea traversarea unor regiuni foarte bogate în precipitații (cinci metri cubi de apă pe an, la Tabasco: un record!), acoperite cu păduri virgine de nepătruns, presărate cu bălți și terenuri mlăștinoase și întretăiate de un labirint de râuri leneșe și de brațe moarte; miliarde de țânțari sâcâtori, *zancudos*, slăbeau moralul și îi veneau de hac până și celui mai hotărât și mai înăsprit lup de mare. În plus, hrana era rară și oamenii din această expediție au răbdad de foame; pe drum, au învățat să mănânce iguane. Cortez a fost nevoit să ardă de vii, într-o zi, doi șefi indieni care, după ce mâncaseră două călăuze, făcuseră același lucru cu doi țărani prinși într-o ambuscadă! Cât despre Cortez, el călătorea „cu mare fast, cu luxul și chiar extravaganta unui prinț din Renaștere”, după cum scrie Salvador de Madariaga. Suita lui personală număra patruzeci de persoane, de la chelar și cofetar până la jongleri, muzicanți și medici, în plus, special pentru masa sa, o numeroasă turmă de porci făcea parte din coloană.

Pentru a preveni orice răscoală în Mexic, Cortez luase în suita sa pe ultimul suveran aztec, prizonierul său, Cuauhtemoc – pe care el îl numește Quatimozin – și pe câțiva din principalii nobili și demnitari ai vechiului regim.

În timp ce călătoria sa pe platoul înalt din nord și în marea vale a lui Oaxaca semăna cu un adevărat marș triumfal, având parte de o primire emoționantă și impresionantă în orașele și *pueblos*-urile traversate, în schimb, în Tabasco și Chiapas lucrurile s-au complicat foarte mult; doar în regiunea Copilco, de pildă, a trebuit să fie construite cincizeci de poduri pentru a ieși din încurcatul labirint de râuri și de terenuri mlăștinoase. Chiar Cortez, neobosit, se expunea adesea, în pădurile dese, întunecate, oamenii erau nevoiți ca pentru fiecare metru să-și croiască drum cu lovituri de cuțit și de sabie. Spre deosebire de camarazii săi, doborâți de oboseală, Cortez nu arăta nici un semn de descurajare; în plus, martorii vor povesti în unanimitate despre atașamentul și ingeniozitatea aliaților mexicani care-i călăuzeau.

În sfârșit, la Acalan, au găsit din belșug miere și alte alimente, dar puțin după aceea se va desfășura unul din episoadele cele mai dramatice ale cuceririi. Aducându-i-se la cunoștință faptul că fostul împărat și credincioșii lui urzeau un complot contra autorității și chiar contra vieții sale, Cortez i-a adus în fața lui și le-a spus că busola sa i-a înștiințat de intențiile lor; în fața unei astfel de vrăjitorii și-au mărturisit, pe rând, rolul în conspirație. Cuauhtemoc, împăratul și Cuanacoch, suveranul din Texcoco. Au fost condamnați la spânzurătoare, iar ceilalți iertați: astfel, în teritoriul maya, a fost executat al unsprezecelea și ultimul suveran aztec. Acest episod nu pare să-i fi impresionat pe indieni, dimpotrivă, cei din Peten Itza îl vor venera de bunăvoie pe Morzillo, calul lui Cortez, care murise. Surprinzător, în 1618 – aproape un secol mai târziu – călugării spanioli, veniți să-i convertească pe indienii din Itza, vor găsi într-unul din cele douăsprezece temple din orașul lor, Taysal, un idol din lut reprezentând un cal culcat, încercând să se ridice. Era o reminiscență a cultului pentru Morzillo, venerat sub numele de Tizmin Chac. Unul din preoții franciscani l-a spart, ceea ce i-a înfuriat pe credincioși care au fost pe punctul de a-i ucide pe călugări.

După multe necazuri, nemaisperând să mai iasă vreodată din acest infern umed și vegetal, spaniolii lui Cortez au aflat, în sfârșit, că oamenii lui Olid erau pe-aproape; dar șeful revoltaților fusese rănit, apoi spânzurat, în piața orașului Naco, de ofițerii trimiși pe mare, din Antile, la ordinele lui Cortez. Așadar, această călătorie grea s-a dovedit complet nefolositoare: atâtea eforturi pentru nimic! Totuși, Cortez nu se săturase de aventuri și a mai rămas în regiunile golfului Dulce (Honduras) și la Trujillo, portul întemeiat de Olid. În sfârșit, aflând că mari tulburări agitau capitala Mexico în absența lui a hotărât să se întoarcă în Spania. Bolnav, obosit, brusc îmbătrânit deși nu avea decât patruzeci de ani, s-a îmbarcat pe o navă, la 25 aprilie 1526. Traversase dintr-o parte în alta întreaga lume maya de sud. Trecând foarte aproape de ruinele aproape milenare de la Palenque și Copan, fără măcar să bănuiască existența acestei strălucitoare civilizații; siturile arheologice ale acestui sector al pădurii tropicale se ascund sub un frunziș atât de des, încât se poate trece la o aruncătură de băț fără a vedea nimic.

Cucerirea Yucatanului.

Alvarado, principalul locotenent al lui Cortez. Este cel care a reușit să cucerească Guatemala pe care o traversase superiorul său, în acea expediție din 1524-1526 încheiată în actualul Honduras, în anul următor, în 1527. Chiapas era cucerit și Francisco de Montejo. Venit din Sevilla cu 400 de soldați pe 4 vase bine înarmate, avea ca misiune să ocupe peninsula Yucatan; spre deosebire de platoul mexican, repede cucerit și pacificat, treburile se vor desfășura diferit pe teritoriul maya. La acea epocă. Yucatanul era împărțit între mai multe familii princiare, a Cocomilor și a Xiusilor fiind cele mai importante; aceste familii formau un fel de castă feudală ereditară, care stăpânea o populație agricolă împărțită în clanuri totemice⁶ (Jaguarii, Șerpini, Maimuțele etc.), obligate la corvezi - construcția templelor, palatelor, drumurilor... - și la alte activități.

Mayașii din nord s-au opus spaniolilor și după opt ani de lupte neîntrerupte și îndârjite, vor reuși să-i gonească pentru un timp din provincie. La început, orașele căzuseră unul după altul (Ekab, Conil, Loche, Chacua. Ake, Zilam etc.). Mai la sud, spaniolii au trebuit să înfrunte trupele ridicate de Guerrero. Acel naufragiat renegat, devenit șef de trib, care, fără rușine, își conducea trupele contra foștilor săi coreligionari. Este adevărat că yucatanii erau revoltați de dese incursiuni pentru capturarea de sclavi pe care le făceau soldații: acestea luaseră asemenea proporții încât o viață avea o valoare-marfă foarte mică. Ba chiar s-a întâmplat o dată, ca o fată de șef indian să fie schimbată pe o bucată de brânză! Mânia n-a mai putut fi stăpânită și Montejo a trebuit să se retragă la Campeche și la Champoton unde armata spaniolă a fost blocată timp de patru ani; totul trebuia luat de la capăt. Permanent soldații stricau tot ce făceau călugării franciscani, arzându-le chiar mănăstirile și urmărindu-i până la indieni unde aceștia își căutau refugiu! În 1539, Francisco de Montejo a fost demis de către împărat, supărat de atâta neglijență.

Apoi au urmat zece ani tulburi și sângeroși, marcați de răscoale și de represiuni brutale, de o retragere pentru moment a spaniolilor aruncați în mare: au revenit și s-au întărit cu timpul,

⁶ Totemul era un animal sau o plantă care reprezenta, în societățile primitive, strămoșul unui clan. Acestea luau numele totemului lor.

iar clanul Xius și după el, Cocom, a sfârșit prin a se supune: obținuseră însă ca vânzarea de sclavi să fie interzisă, în 1548, Yucatanul a fost alipit Mexicului, administrativ, dar nu sufletește: mayașii se vor opune mereu și va fi necesar să fie reafirmată această integrare administrativă, în 1848. Pe de altă parte, în inima peninsulei rămânea o fortăreață a rezistenței, în jurul regatului de la Peten Itza și a capitalei sale, Tayasal, stabilită pe insula lacului Chaltuna, în actuala Guatemala.

1697: căderea Tayasalului.

Datorită pădurii de nepătruns și mai ales din cauza lipsei de interes, spaniolii au neglijat mult timp sectorul central al peninsulei: acolo, în Tayasal, lângă un lac lung de treizeci de kilometri, trăiau itzașii care fuseseră alungați, pe la anul 1200, din Chichen Itza, în marea cetate pe care ei o cuceriseră două secole mai înainte, înfruntându-i pe spanioli, ei și-au păstrat independența până la sfârșitul secolului XVII, mai precis până la 13 martie 1697, când Martin de Ursua a reușit să cucerească orașul, pe care l-a distrus. Din nefericire, nu avem nici o mărturie a vreunui contemporan care să ne descrie viața în această „fosilă vie a civilizației maya”, cum o numește Eric Thompson, marele specialist englez în problemele lumii maya. Este regretabil că piratul roșcovan englez din Belize, care trăia acolo, atunci, căsătorit cu o femeie itza, n-a luat o pană în mână pentru a ne povesti experiența lui unică. Am vorbit de călugării care, la începutul secolului, în 1618, încercaseră să-i convertească pe mayași și s-au legat de calul-idol dintr-unul din templele lor, distrugându-l. Ei au fost curând alungați cu pietre și au scăpat ca prin minune de soarta pe care au avut-o în 1696 doi dominicani, Jacinto de Vargas și Cristobal de Prada, martiri ai Credinței, care au fost ținuiți pe cruci ale Sfântului Andrei⁷ și li s-au scos inimile. Dar un strălucit franciscan, Andres de Avendano, care a înțeles și a deslușit tainele calendarului maya, a demonstrat șefilor indieni ai orașului că schimbarea politică anunțată de profețiile vechi era iminentă; războinicii de temut itza, în fața acestei fatalități, n-au opus decât o slabă rezistență spaniolilor și li s-au supus, deci, în martie 1697. Tot teritoriul mayașilor era de acum înainte cucerit.

⁷ Cruci în formă de X.

În timp ce locuitorii din Antilele Mari i-au surprins pe spanioli prin lipsa lor de cultură, cei din țara maya le-au insuflat imediat respect: iată un popor surprinzător de bine organizat, corect îmbrăcat, rafinat și capabil să zidească impozante clădiri din piatră. De unde oare dobândiseră ei toate aceste cunoștințe și aceste tehnici? Acești mayași erau descendenți ai cartaginezilor, ai evreilor sau ai irlandezilor? S-au formulat mai multe întrebări, începând cu aceea a îndreptățirii morale de a aduce acest popor la sclavie. Teologul Domingo Betanzos, unul din cei doisprezece dominicani sosiți în Mexic în 1526, susține, luând în considerație obiceiurile, că indianul nu este *gente de rason*, adică o ființă dotată cu rațiune și bunătate, înzestrată cu un suflet nemuritor, prin urmare, el nu era un om și deci nu era apt să primească adevărata credință. Din fericire, toți ceilalți călugări erau departe de a împărtăși aceste păreri, iar acțiunea lui Bartolomeo de Las Casas, „Apostolul indienilor”, a avut meritul de a atrage atenția asupra sortii acestora. Acțiunea lui se înscrie în istoria toleranței. Plecat spre Peru în 1535. Nava pe care se găsea a eșuat pe coastele din Nicaragua, unde s-a instalat pentru un timp. Ostilitatea declarată față de politica de colonizare a dus la expulzarea sa: a trecut în Guatemala, dar acolo, comportarea sa generoasă l-a înstrăinat de coloniști și a fost obligat să revină în Spania. Acolo și-a scris faimosul rechizitoriu *Scurtă relatare asupra distrugerii Indiilor* un pamflet sever care denunța abuzurile și brutalitățile spaniole și care a provocat promulgarea de „noi legi” în 1542. Ele au redus birurile și munca forțată impuse indienilor; Las Casas a fost numit episcop de Chiapas, în Guatemala, unde va fi hirotonisit în 1544. Trei ani mai târziu, a trebuit să renunțe la scaunul episcopal pentru a-i potoli pe spaniolii din dioceza lui, scoși din fire din cauza atitudinii sale. Începând cu secolul XVI, operele și doctrina sa au provocat mari controverse. Se puneau față în față uneori nevinovăția blândă a acestor preinși sălbatici și cruzimea și lăcomia conchistadorilor; alteleori, din contră, se atrăgea atenția asupra sacrificiilor umane, canibalismului, luptelor fratricide cărora li s-a pus capăt prin opera de colonizare, (în Guatemala, Cakchiquelii au luptat alături de invadatori contra dușmanilor lor de totdeauna, Quicheii și Zutuhilii. În Yucatan, Tutui Xiușii s-au alăturat spaniolilor, pentru a-i înfrânge pe Cocomii din Mayapan).

Lumea Veche descoperă Lumea Nouă

În 1520, lui Carol Quintul, aflat la Valladolid, în Europa, i s-au oferit câțiva indieni și multă orfevrie. Și ființele și obiectele au stârnit curiozitatea și chiar admirația: împăratul arăta cu plăcere un pește de argint încrustat cu aur pe care l-a dat, cu părere de rău, papei. Entuziasmat, celebrul Benvenuto Cellini, al cărui nume domină întreaga orfevrie a secolului său, l-a admirat și n-a conținut cu laudele. A fost singurul, alături de Durer, care a fost admis să vadă la Bruxelles, în 1520, aceste bijuterii și obiecte din piatră și pene oferite împăratului; el le-a apreciat valoarea artistică și le-a lăudat. „Printre aceste lucruri prețioase, scrie maestrul din Nurenberg în jurnalul său, valorând 100.000 florini, am văzut obiecte uimitoare făcute de om și am fost surprins și încântat de geniul subtil al oamenilor din acele țări îndepărtate. Am văzut, a continuat el, obiecte aduse suveranului, din țara aurului, un soare de un stânjen în întregime din aur. O lună din argint de aceeași mărime și două săli pline cu tot felul de arme de luptă, cuirase, minunate instrumente de aruncat proiectile, costume ciudate, totul atât de măreț încât părea o minune că se putea vedea atâta frumusețe”. Spre deosebire de contemporanii lor care nu vedeau în aceste obiecte decât „curiozități exotice” și podoabe ieftine barbare. Cellini și Durer aduceau, în felul acesta, primul omagiu artiștilor din Lumea Nouă.

Cum au fost apreciate la fața locului, de generațiile următoare, vestigiile monumentale ale civilizației maya? Din secolul XVI, impresionați de deosebitele *realizări* arhitectonice din orașele mayașe, ruinate și părăsite adesea de secole, spaniolii și-au înscris observațiile în lucrări care n-au fost studiate îndeaproape decât în ultimele decenii, f n 1576, Diego Garcia de Palacios vorbea despre situl din Copan, renumit pentru cele 38 de stele sculptate în andezit și datând din secolele VII și VIII; acest oraș, comparat cu Atena de către Thompson și cu Alexandria de către Morley – amândoi specialiști de seamă în probleme mayașe – s-a impus ca metropolă culturală și savantă între secolele V și VIII. În 1588, construcțiile din Uxmal atrăgeau atenția franciscanului Alonso Ponce, dar au fost nevoite să aștepte vizita călugărului Lizana, trei sferturi de secol mai târziu, în 1577, Filip al II-lea, personal, a ordonat să fie întocmite relatări asupra Yucatanului; și, din fericire, provenind din timpul cuceririi și al începuturilor

administrației coloniale, ne-au rămas lucrări de un mare interes pentru cunoașterea mayașilor și a indienilor din epoca precolumbiană; numele autorilor sunt: Diego de Landa, Bernal Diaz del Castillo, Fra Bernardino de Sahagun, Fra Toribio de Benavente (zis Motolinia), Fra Bartolomeo de Las Casas, Fernandez de Oviedo, Jeronimo de Mendieta, Fra Juan de Torquemada, printre cei mai importanți.

Dar, abia în anul 1784 a sosit prima comisie oficială, condusă de Jose Calderon și Bernasconi, însărcinată de Carol al III-lea să întocmească un raport și să adune câteva obiecte de artă semnificative. Puțin după aceea, un ofițer de artilerie, căpitanul Antonio del Rio, a fost trimis în aceste situri și mai ales în cel din Palenque care fusese descoperit cu treizeci de ani înainte; metodele lui de cercetare au fost însă distructive. Raportul său, întocmit în colaborare cu un oarecare Cabrera, va apărea într-o ediție londoneză, în 1822 și poate fi considerat ca prima lucrare consacrată arheologiei maya, deși concluziile sale ne fac să zâmbim astăzi: se demonstrează acolo, de exemplu, originea egipteană a constructorilor din Palenque!

Pretinsul conte Jean Frederic de Waldeck, un austriac stabilit în Franța, care participase la expediția din Egipt împreună cu Bonaparte, a venit la Palenque pentru a verifica această teză și a petrecut doi ani (!) (1832-1834) în acest sit. El îi vede pe mayași cu bonete frigiene și capete de elefanți printre glife – semne ideografice ale scrierii maya! Și cum pachidermele dispăruseră din Noul Continent de mii de ani, această scriere nu putea fi și ea decât milenară! „Ce înseamnă o sută de ani, ce înseamnă o mie de ani, spunea Bossuet, pentru că o singură clipă le șterge amintirea!” Waldeck însuși va înfrunta timpul, trăind 109 ani! Și încă a murit într-un accident absurd, în 1875, din neatenție, pe când se întorcea să vadă mai bine o pariziană elegantă, întâlnită pe o stradă din capitală.

Lordul Kingsbrough, la fel de original și-a risipit averea subvenționând publicații monumentale de un lux nemaivăzut, care încercau să demonstreze că amerindienii descindeau dintr-unul din cele zece triburi pierdute ale lui Israel! A murit într-o închisoare pentru datornici. Și totuși, se pot spicui unele lucruri admirabile din cărțile sale enorme, publicate între 1830 și 1848; de exemplu, prima reproducere a celui mai frumos codex maya (cărți-accordion scrise pe piele), din singurele trei salvate, acela păstrat la Dresda.

De la J. L. Stephens la Brasseur de Bourbourg.

Pentru perioada romantică – epoca de aur a exploratorilor – numele ce trebuie reținute în legătură cu universul maya sunt ale americanului John L. Stephens și englezului Frederic Catherwood, desenatorul său, un artist scrupulos și tot atât de talentat; lucrările lor. *Incidents of Travel in Central America. Chiapas and Yucatan* (1841) și *Incidents of Travel în Yucatan* (1843), au rămas lucrările clasice ale genului. Având un succes imediat de vânzare; ele sunt și acum, în mod regulat, reeditate.

În cursul celor două călătorii în peninsula Yucatan, făcute în cea mai mare parte călare pe catâri, cei doi au vizitat circa 44 situri importante, din care unele erau necunoscute până atunci. Stilul autorului, desenele colaboratorului său. Care a folosit uneori dagherotipurile. Sunt de un farmec captivant.

Trei decenii mai târziu, în 1869, abatele francez Brasseur de Bourbourg a descoperit, la Biblioteca Regală din Madrid, lucrarea scrisă pe la 1560 de unul din primii episcopi de Merida. Orașul principal din Yucatanul de nord, care fusese întemeiat de spanioli în 1541 și pus sub protecția *Nuestra Senora de la Encarnacion*. Călugărul franciscan Diego de Landa, episcop al orașului, care se lăuda că dădărase multe temple ale păgânismului și că arsese toate cărțile indienilor – în ciuda lor! zice el – merită, totuși, stima noastră, deoarece el a întocmit o adevărată lucrare de etnografie, o noutate! – scriind *Relacion de las Cosaș de Yucatan* – imediat după cucerirea spaniolă. Cronica sa conține o amplă documentație asupra istoriei, religiei, culturii și obiceiurilor mayașilor prehispanici: de aici, valoarea unică și de neprețuit a documentului care ne face să uităm distrugerile săvârșite de autor. Informațiile detaliate pe care le-a notat, privind scrisul și calendarul, au permis descoperirile și progresul făcut în aceste domenii de către cercetătorii moderni. Pe de altă parte, descoperirea acestei cărți de către Brasseur de Bourbourg, cu glifele sale reproduse, transcrise la Merida. În nordul peninsulei deci. Permite să se facă o apropiere între zona arheologică din nord și cea din sud. Care au același tip de glife. După cum a arătat Stephens. Exista deci o evidentă legătură culturală între

sectorul septentrional al Yucatanului și sectorul de la sud de Tabasco, de Chiapas și de Peten: o constatare care nu putea fi evidențiată doar prin examinarea clădirilor, acestea având caracteristici foarte diferite de la o zonă la alta.

Tot lui Brasseur de Bourbourg îi revine meritul de a fi descoperit un fragment dintr-unul din cele doar trei manuscrise (codexuri) mayașe păstrate până azi și de a fi salvat, în Mexic, numeroase manuscrise în momentul desființării ordinelor mănăstirești, în anii 1850, în timpul guvernării indianului Juarez. Pe de altă parte, pentru 4 pesos (!), a găsit, la un anticar din Mexico, un deosebit și neprețuit dicționar mayaș-spaniol, în manuscris – dicționarul numit *Motul*, una din piesele importante ale bibliotecii John Carter Brown, din Statele Unite.

Printre călătorii de la sfârșitul secolului XIX, putem să-l numărăm, desigur, pe englezul Alfred Maudsley, unul din marii exploratori ai civilizației maya; el a lăsat cinci volume de o valoare și de o bogăție deosebită, cu hărți, fotografii, desene, planuri, secțiuni etc. de asemenea de interes major.

În schimb, mai puțin de luat în seamă și nu prea serios a fost americanul Le Plongeon, care vedea în mayași urmașii Atlantidei și considera că rădăcinile mari și mici agățate de lintourile⁸ de la Chichen Itza sunt fire telegrafice, vechi, după el, de... 10.000 de ani! Și pentru a câștiga timp (suntem în 1875) el a explorat dinamitând superbe clădiri din același sit!

Cinci ani mai târziu, un francez, Deșire Charnay, revine în Mexic, unde mai stătuse în 1857, face o lungă călătorie ajungând la lacandoni, o mică „etnie-fosilă” care a păstrat în stare pură multe trăsături mayașe; din siturile vizitate, el a adus o bogată colecție de documente fotografice și arheologice și mai multe mulaje.

După această perioadă aventuroasă, marcată de acțiuni individuale și răzlețe, a venit era lucrărilor colective și organizate: mari universități, în special din Statele Unite, s-au specializat în studiul civilizației maya, ca cea din Harvard (Peabody Museum, după 1892), din Pennsylvania și cea din Tulane, muzeul din Chicago și Institutul Carnegie din Washington (după 1915). Prin aceste instituții puternice și bogate, s-a trecut de la simpla cercetare de suprafață la săpături metodice, urmate de restaurări, incomparabil mai relevante pentru cunoașterea

⁸ Traversă orizontală așezată deasupra unei deschideri într-un perete (ușă, fereastră); buiandrug

trecutului. Ultimele decenii, deosebit de eficace, au făcut ca această cunoaștere a civilizației maya să progreseze mult mai mult decât în cele două secole precedente. Institutul Carnegie din Washington face săpături separate la Vaxactun (Peten, la nord de Tikal), la Chichen Itza și la Mayapan (Yucatan) și la Kaminal-Juyu, lângă capitala Guatemalei. De puțin timp, *Instituto de Antropologia e Historia* din Mexico desfășoară o deosebită activitate pe propriul său teritoriu și pregătirea deosebită a cercetătorilor, originari din Mexic, i-a ridicat pe primul loc în savanta familie a americanistilor; lucrările lor la Chiapas, la Tabasco, la Campeche și în Yucatan au avut o contribuție deosebită, chiar spectaculoasă: găsirea mormântului unui *halach uinic* – un fel de preot-rege mayaș – sub piramida *Inscripțiilor* de la Palenque, de către Alberto Ruz Lhuillier (săpăturile din 1949-1952), care constituie una din cele mai răsunătoare descoperiri arheologice din epoca noastră.

În sfârșit, semnalăm aportul de netăgăduit, dar ocazional, până la o dată foarte recentă, dat de indicațiile căutătorilor de *chicle* (numiți *chicleros*), adică a gumei-mastic care intră în fabricarea chewing-gum-ului. În timpul sezonului ploios, în pădurile de pe teritoriile înalte din sud, acești chicleros rătăcesc în căutarea sapotilierilor⁹ care dau prețioasa sevă neînlocuită încă de vreun produs sintetic. De multe ori, în cursul căutărilor lor, ei descoperă situri noi, pe jumătate înghițite de vegetația tropicală și le semnalează la înapoiere arheologilor, pe care-i conduc în timpul sezonului uscat până acolo. Aceste situri sunt foarte numeroase în pădurile din Chiapas și din Guatemala; numai în Mexic au fost inventariate aproximativ 15.000 de situri arheologice! Foarte puține au devenit însă, până în prezent, obiectul săpăturilor metodice sau măcar al informărilor necesare asupra stării lor prezente.

Totuși, mayașii au beneficiat de un regim special și avem despre civilizația lor o documentație enormă, care se va mări în continuare suficient pentru a ne permite să întocmim o imagine acceptabilă. Desigur, lucrările în curs și cele ce se vor face o vor modifica treptat și destul de mult, dar ceea ce avem acum pare a fi edificator pentru a ne permite să încercăm o prezentare.

Atracția acestei civilizații a rămas aceeași, nefiind știrbită nici de abandonarea recentă a tezelor care o puneau la originea

⁹ Arbori din America centrală cu fruct comestibil (zapot – cuvânt aztec).

tuturor culturilor înaintate din Mexic și din America centrală. După ce vom prezenta pe scurt „profilul” deosebit al culturilor Mezoamericii¹⁰. Datorită trăsăturilor lor comune, vom trata cadrul geografic și istoric al mayașilor de ieri și al urmașilor lor de astăzi. După aceea, vom schița un tablou al vieții lor cotidiene, activitățile lor. Credințele și zeii lor, calendarul și cărțile lor. Apoi, după o trecere rapidă prin siturile arheologice importante, vom vorbi de arta mayașă, realizările sale arhitectonice, sculptura, pictura și alte tehnici artistice. Lucrarea noastră se va încheia cu problema renumitului mister mayaș, cel al originilor și al sfârșitului straniu al acestei civilizații.

¹⁰ Suprafață ocupată de civilizațiile precolumbiene. Cuprinzând Mexicul central și meridional și nordul Americii Centrale.

Piramida Castillo cu nouă trepte de la Chichen Itza.

2.

**Comunitatea maya, cadrul său geografic
și istoric.**

Nașterea și dezvoltarea culturilor mezoamericane

Descoperirile arheologice din ultimele decenii au înlăturat vechea teorie, după care civilizația maya ar fi fost izolată în splendida ei dezvoltare, pentru a deveni apoi inspiratoarea celorlalte culturi vecine. Ipoteză neconfirmată și știm astăzi că cinci centre importante s-au dezvoltat, în paralel, în timpul perioadei clasice, adică aproximativ între anii 300 și 900 d.H. patru civilizații au fost în contact, mai degrabă cultural decât material, cu comunitatea maya: cea denumită a olmecilor sau din La Venta, cea mai apropiată de mayași, dar având deja o istorie proprie, în curbura Golfului Mexic, la sud de Veracruz; cea din centrul Veracruzului¹¹ cu tribul totonacilor care s-a dezvoltat în preajma lui El Tajin, între secolele VII și XIV d.H. cea a zapotecilor de la Monte Alban, care s-a manifestat în special între anii 500 și 1000, în regiunea Oaxaca; și cea din Teotihuacan, orașul marilor piramide, situat la mai puțin de 50 kilometri la nord de Mexico și a cărei „vârstă de aur” este situată între anii 400 și 700. Cu toate că aceste civilizații prezintă trăsături comune, o *facies americana* pronunțată, se pune imediat problema originilor lor.

Descoperirea acestor ținuturi, cu greu recunoscute drept continent, i-a încurcat curând pe europenii secolului XVI: ai cui descendenți să fie acești canibali? Ai lui Ham¹²? Ai lui Sem¹³? Ai lui Iafet¹⁴? Ai lui Adam sigur nu – dar erau ei măcar oameni? Cu idolii și obiceiurile lor îngrozitoare, nu erau ei oare mai curând creaturi ale diavolului? Așa că a fost nevoie de o bulă a papei Paul al III-lea, în 1536, pentru ca să fie afirmată incontestabil natura omenească și filiațiunea din Noe a indienilor!

Într-adevăr, spaniolii au întâlnit un mozaic de popoare diferite pe întinderi imense în care decorul se schimbă mereu cu o infinită varietate, de la stepele pustii, cu cactuși, până la tundrele înghețate ale culmilor muntoase, împetrișate de licheni

¹¹ Uneori se scrie și Vera Cruz.

¹² Al doilea fiu al Noe. El a fost blestemat împreună cu urmașii lui, din cauza necuviinței arătate tatălui său.

¹³ Primul născut al lui Noe. După Biblie, el este strămoșul semiților.

¹⁴ Al treilea fiu al lui Noe. După Biblie, strămoș al indo-europenilor.

și mușchi, traversând *Tierras Calientes*, umede și cu vegetație luxuriantă, apoi *Tierras Templadas*, cultivate printre pini și ferigi arborescente, ajungând la *Tierras Frias*, situate la 2000-3000 de metri înălțime. Viața și credințele se resimțeau de pe urma mediului ostil, în care ciclonii, erupțiile și cutremurele erau frecvente.

Aceeași diversitate apare la studierea dialectelor: în universul precolumbian, un etnolog francez a găsit 123 de familii de limbi diferite, fără legătură cu limbile asiatice și înrudite, destul de slab, între ele. Încă de la descoperire, s-a pus problema originii populației, o enigmă care continuă să întrețină și astăzi multe controverse. Extraordinarul polimorfism din domeniile uman și lingvistic îi nedumerește pe toți cercetătorii: diversitatea surprinzătoare a datelor fizice (privind înălțimea, morfologia, pigmentarea, grupele sanguine etc.) sau a dialectelor amerindienilor – „un continent Babei!” spun unii – continuă să deruteze. Explicația unei astfel de diversități trebuie căutată în natura și lunga istorie a populației americane.

Cum a fost populată America

În pofida înmulțirii tezelor contradictorii, uneori seducătoare sau fanteziste, specialiștii s-au pus de acord asupra schemei următoare: în perioada cuprinsă între 15000 sau 20000 (poate chiar 50000, după ultimele cercetări) și 9000 de ani înaintea erei noastre, mici grupe de vânători veniți din Asia de nord-est – predominanța caracterelor mongoloide ale feței rămâne evidentă la cei mai mulți indieni – au pătruns aici treptat, prin strâmtoarea Bering.

Este acceptată, astăzi, ideea că prin șiragul insulelor Aleutine, din oceanul Pacific, câțiva navigatori îndrăzneți au venit, probabil, în mai multe etape, din insulele oceaniene și indoneziene. Sosiți, astfel, pe continentul american, acești asiatici s-au îndreptat spre sud, în căutarea vânatului, a peștilor și a fructelor sălbatice. (De altfel, în Amazonia, de exemplu, unele grupe au rămas și astăzi la stadiul de vânător-pescar-culegător). În acele timpuri îndepărtate, în Valea centrală a Mexicului, pe atunci mlăștinoasă și presărată cu lagune, cu un climat mai puțin cald, dar mai umed decât cel din epoca noastră,

acești vânători nu se temeau să atace mamifere mari, ca mamutul și o specie de bizon dispărută astăzi. Uneori forțau vânatul să se arunce din înaltul falezelor, hăituindu-l, la fel ca pe vechiul continent, la Solutre. Odată cu îndulcirea vremii, acum 7000 sau 8000 de ani, această faună mare a dispărut. La Tepexpan sau la Santa Ana Ixtapan, s-au găsit vârfuri de piatră cioplită și sulite lungi și subțiri laolaltă cu oase de mamut. Dar, treptat, acești vânători-culegători s-au adaptat la noile condiții climatice și la mediu, hrănindu-se cu păsări, broaște țestoase, iepuri și plante sălbatice, ca știrul și o specie de fasole. Fără îndoială, această populație nomadă era foarte puțin numeroasă și risipită, totuși, atunci au apărut, în locuri foarte îndepărtate unele de altele, primele încercări de cultivare a pământului. S-a observat că diferite specii de porumb, de fasole, de dovleci, de cartofi dulci, de ardei, de bumbac și de tutun au fost cultivate în același timp, în diferite puncte cuprinse între Mezoamerica și Peru.

Pe la anii 2500 înaintea erei noastre, pătrunderea și răspândirea agriculturii, a cărei descoperire înseamnă o revoluție – și o răsturnare – de o forță incalculabilă, a determinat, între altele, crearea și fixarea micilor grupuri în sate permanente. Imitând vase de piatră mai vechi, ceramica a apărut pe la anul 2300 î.H., în special în valea Tehuacan (Statul Puebla) unde prezența omului este continuă în această perioadă îndepărtată, în valea Mexicului primele sate de agricultori sedentari – la Tlatilco, El Arbillo, Zacatenco, Cuicuilco... – se pare că ar fi apărut, pe lângă lacul bogat în vânat, abia în jurul anului 1000 î.H.

Continuând să cultive porumbul, roșiile, dovlecii, ardeii și fasolea, populația acestor sate își căuta și o hrană suplimentară în pescuit și în vânatul porcilor sălbatici, *pecari* și a cerbilor. Femeile teșeau pânză din fibre de *yucca* sau de agave. Olari mai pricepuți decât predecesorii lor, acești țărani din timpuri străvechi modelau vase elegante și, mai ales, mici figurine de argilă foarte bine făcute, adesea cu fesele mari și fără îndoială legate de riturile fecundității și ale tămăduirii. Pe zeitățile fertilității, doar zeul focului, înfățișat ca un bătrân, le depășea ca număr de reprezentări în credința populară. Primele sanctuare importante înălțate pe platforme artificiale, care anunțau viitoarele mari piramide, au apărut pe la anul 600 î.H. la Cuicuilco în special, dar această bază de cult a fost acoperită de

lavă trei secole mai târziu.

Porumbul.

S-a vorbit mult, dar niciodată destul despre profundele schimbări produse de cultivarea porumbului în viața amerindienilor. Totul indică apariția lui în teritoriile calde din sud și ale Golfului Mexic, pe viitorul teritoriu al olmecilor și al mayașilor, cu trei sau patru mii de ani înaintea erei noastre; dar botaniștii sunt împărțiți în două tabere, aproape egale, asupra acestei probleme, una crezându-l originar din America Centrală, cealaltă din America de Sud. Oricum ar fi, porumbul va deveni baza civilizației mayașilor și a vecinilor lor. Această plantă care nu-l ține ocupat pe țăran decât două sute de zile pe an, îl eliberează, deci, brusc; de acum înainte, el va avea mai mult timp pentru activități intelectuale, artistice sau religioase, de fapt toate trei, contopite.

„Porumbul a constituit mai mult decât baza economică a civilizației maya, scrie englezul Eric S. Thompson, era chiar punctul de convergență al cultului și toți mayașii care lucrau pământul i-au înălțat un altar în sufletul lor. Fără porumb, ei n-ar fi avut suficient timp liber, nici nu s-ar fi bucurat de prosperitatea necesară pentru a-și construi piramidele și templele: fără dragostea mistică pe care o aveau pentru el. Țăranii nu s-ar fi supus, probabil, chemărilor continue ale conducătorilor lor pentru a executa proiecte minunate. Dar așa, ei știau că lucrează pentru a-i împăca pe zeii cerului și pământului, de care depindea recolta de porumb”.

Pentru Eric Thompson, nici un țăran din lume nu arată atâta dragoste pentru ogorul său ca cel din America de mijloc; și mayașul de astăzi continuă să venereze porumbul, adresându-i-se prin această formulă respectuoasă și rituală: „înălțimea voastră”. Un dar deosebit al zeilor pentru oameni, porumbul face parte integrantă din ei și le cere un comportament religios, „înainte de a ara pământul sau de a semăna, mayașul postea, era cumpătat și aducea ofrande zeilor pământului. Fiecare perioadă a calendarului agricol era obiectul unei sărbători”. Un călugăr din secolul XVIII, mirat de venerația porumbului la mayași, nota: „Extazul lor în contemplarea *milpas*-urilor

(câmpurile cultivate în luminișurile pădurii, după incendiere) ajunge până acolo încât uită de copii, de soție și de orice alte plăceri, ca și cum *milpas*-urile erau țelul final al existenței și izvorul lor de fericire”. Din acest motiv, indienilor li se părea normal să-și îngrașe pământul îngropându-și morții, ca o restituire a hranei pe care pământul le-a dat-o în timpul vieții; „pământul ne-a hrănit, trebuie să-l hrănim și noi”, spuneau ei. În timp ce în Lumea Veche se spune că omul este născut din pământ și argilă, miturile indiene spun că omul este născut din porumb.

Fixarea țăranilor în sate, puțin populate de altfel, a avut loc mai mult în jurul centrelor ceremoniale unde locuia personalul sacerdotal; concepțiile au fost perturbate din această cauză și a fost nevoie să fie regândită organizarea raporturilor între oameni după activitățile lor, pe scurt, să se dea o structură nouă societății. O ierarhie politică și religioasă adaptată la noile împărțiri ale sarcinilor s-a format în timp. Această perioadă importantă de formare, în cursul primului mileniu înainte de era noastră, este denumită „Perioada preclasică”, sau „Orizontul arhaic”, după H. J. Spinden, sau „Civilizația medie”. Cultura cea mai importantă din această perioadă de formare este cea numită din La Venta sau a olmecilor; există un acord general în acceptarea ideii că ea a fost baza civilizației mayașilor care n-au făcut, adesea, decât să dezvolte realizările olmecilor. „Olmecii au fost pre-mayași?” se întreabă Jacques Soustelle. „Sau ei au făcut parte, împreună cu cei care vor deveni mai târziu mayași, din același ansamblu cultural? Este imposibil să se dea un răspuns sigur”.

Civilizația olmecă.

Termenul olmec, impropriu dar consacrat prin utilizare, înseamnă în *nahuatl* (limba aztecilor): „oamenii (din țara) cauciucului”. Această denumire rămâne arbitrară deoarece nu cunoaștem nici originea și nici limba acestor „oameni ai cauciucului”, care au fost sculptori extraordinari. Regiunea meridională a Golfului Mexic, cu pădurile sale dese (selva), este, într-adevăr, acoperită de sapotilieri, producători de *chicle*. În partea cea mai strâmtă a istmului Tehuantepec, în regiunea

atlantică, în primul mileniu s-a dezvoltat o cultură pe care toți specialiștii sunt de acord să o considere ca centrul, matricea tuturor celorlalte, ce vor străluci în timpul marii epoci clasice a Mezoamericiei, din secolul III până în secolul X. De altfel, culturile clasice înseși aminteau acest lucru, pentru că în mod regulat ele se declarau adevăratele moștenitoare și continuatoare ale vechii civilizații din golf. Mărturii ale influenței acesteia au fost regăsite în regiuni foarte diferite, din Yucatan la Guerrero, de la Tlatilco la Monte Alban, marele oraș Zapotes și până la istmul Panama! De curând, cei ce făceau săpături din partea Institutului Carnegie din Washington au fost foarte surprinși să descopere, incrustat într-un zid din Mayapan, oraș din Yucatanul mayaș, locuit în secolele XIII și XIV în special, un cap sculptat în stil olmec, care era ținut, deci, două mii de ani mai târziu, la mare cinste. Prezența tetraharilor¹⁵ pe zidurile bisericii San-Marco din Veneția are aceeași justificare. De altfel, nu știm dacă această mare răspândire nu indică o expansiune adevărată a oamenilor din La Venta și dacă ea n-a avut aspectul unui război de cucerire: se pare că nu, dacă se are în vedere stima și afecțiunea pe care le-o arătau întotdeauna vecinii lor.

¹⁵ Guvernatori din epoca romană.

Ofrandă specifică civilizației din La Venta.

Cum și prin ce s-a manifestat această civilizație?

Să vedem: în jurul anului 1500 î.H. (sau poate chiar mai înainte după noile teze), în regiunile neprimitoare de la sud de Veracruz și de Tabasco, cu climat torid care slăbește puterile, plin de mlaștini, au apărut centre ceremoniale marcate de gigantice sculpturi în bazalt, capete uriașe cu aspect omenesc, în special. Cel mai renumit din siturile descoperite, La Venta, ar fi avut perioade de prosperitate de la 1500 la 400 î.H. dar gradul de desăvârșire a culturii sale. Încă de la apariție, ne face să intuim existența unei perioade de pregătire necesară, rămasă necunoscută și neevidențiată până acum. Nu departe de acel loc, la San Lorenzo, din cei mai importanți tumuli¹⁶. Care par să dateze din perioada 1200-900 înaintea erei noastre. Au fost scoase la lumină fragmente de sculpturi care ar corespunde acelei perioade necesare de pregătire. Tres Zapotes și Cerro de Las Mesas sunt alte situri mari ale acestei culturi.

¹⁶ Îngrămădiri mari de pământ sau de piatră pe care unele popoare vechi le ridicau deasupra mormintelor.

Până acum, optsprezece din aceste capete uriașe din bazalt au fost găsite în trei situri; forța lor plastică se impune de la început și într-o manieră aproape obsedantă. Fără îndoială, ele impresionau puternic pe credincioși, în plus, aceeași putere, aceeași energie și sens al monumentalului care se pot observa la aceste statui uriașe, se regăsește și la statuile de format mic, la micile jaduri – materia cea mai prețioasă pentru indieni – șlefuite minunat și cu o lucrătură delicată. Prin caracterul său sobru și viguros, simplu și fără derutanta complexitate și ezoterismul confuz, ba chiar foarte încurcat, din operele ce se vor crea ulterior, mai ales de mayași, geniul olmec ne impresionează imediat.

Oamenii din La Venta vor fi primii care vor crea un sistem de scriere și un calendar, care se va dezvolta la mayași: în piatră, ei au făcut notări de cifre, de date și de glife¹⁷. N-ar fi imposibil ca ei să fie inventatorii semnului „zero” lângă punctele și barele numerotării lor. „Totuși, scrie Eric Thompson, nu suntem deloc siguri că poporul din La Venta s-a folosit de numerotația de poziție înaintea mayașilor. Pe de altă parte, înclin să cred că civilizația din La Venta a fost dezvoltată de oameni vorbind limba mayașă”. Prezența neobișnuită în regiunea din nordul Golfului, dincolo de olmeci, a unei ramuri excentrice a familiei mayașilor, de care au fost ruși și separați, într-un trecut îndepărtat, de o populație de limbă nahuatl. Totonacii, vine în sprijinul acestei teze a lui Eric Thomson. Apogeul civilizației totonacilor se situează între secolele VII și XIV.

Olmecii și Jaguarul.

S-a remarcat că acele capete uriașe de care am vorbit își apărau adesea ceafa sprijinindu-se de mici ridicături de pământ; înalte de 2 – 3 metri, unele cântăreau 30 de tone. La San Lorenzo Tenochtitlan s-au scos la iveală șase și la Tres Zapotes două, ceea ce duce, până în prezent, la un total de optsprezece. Trăsăturile lor oarecum negroide surprind; în realitate – și este valabil și pentru statuile mici – aceste fețe amestecă trăsături umane și feline: ochii umflați, nasul turtit, gura, caracteristică, are colțurile lăsate în jos și buza superioară puternic ridicată. Vor

¹⁷ Semn săpat în piatră.

să pară feroce? Să exprime suferința? Sau poate brutala animalitate a zeului-jaguar? Nu se știe.

Mai există reprezentări de pitici și de infirmi în care se regăsește acea înclinație spre bizar și fantastic proprie amerindienilor; se pare că olmecii acordau o semnificație magică ființelor diforme, cocoșăților, piticilor – reprezentați fără falca inferioară! – și copiilor obezi, care par zguduiți de hohote de plâns. De fapt, multe din aceste statui îl reprezentau pe zeul-jaguar (un jaguar care ar fi mai curând un ocelot¹⁸). În Golf, se pare că era foarte venerat, fiind considerat și divinitate a Ploii. Fără îndoială, el stă la originea tuturor divinităților Ploii din Mezoamerica: Chac-ul mayașilor, Tajin-ul totonacilor, Tlaloc-ul aztecilor sau Cojijo-ul zapotecilor, deoarece toți. După exemplul zeului-jaguar olmec, au o trăsătură comună: cei doi canini foarte mari.

Unii văd în acest monstru, făcut din elemente foarte diferite, rezultatul cuplării unei femei cu un jaguar; se poate observa uneori copilul-jaguar ținut în brațe de un adult (mama sa?) a cărui față normală scoate în evidență caracterul monstruos, neliniștitor, al „pruncului”. Că popoarele de pe coastă s-au pus mereu sub protecția sa. Pe când cei de pe platou venerau în special vulturul, este neîndoielnic. Acum câțiva ani, o statuie de acest tip, cu „față de prunc”, a fost găsită de niște copii, lângă satul Las Limas, în Veracruz. Când, înștiințați, responsabili muzeului din Jalapa au venit zece zile mai târziu, au văzut statuia acoperită cu flori și așezată într-o nișă luminată cu multe lumânări. Oamenii din sat, așa creștini cum erau, au venerat-o imediat, cu toată înfățișarea sa amenințătoare. Pe de altă parte, s-a constatat că acești jaguari antropomorfi serviseră, la timpul lor. Și ca ofrande funerare: depozite enigmatice au fost descoperite în „ascunzători” sau morminte, cu multe figurine dispuse într-un mod foarte teatral. La Cerro de Las Mesas, au fost adunate 782 de statuete și bijuterii de jad dintr-una din aceste „ascunzători”.

Plasarea civilizației din La Venta înaintea celei a mayașilor, a celei de la Teotihuacan și a celei din Tres Zapotes, nu este acceptată de toți arheologii: unii din ei susțin că ceramica descoperită lângă sculpturile din La Venta poate fi atribuită unei perioade care a urmat celei de formare și provin dintr-un..

¹⁸ Felină din America de Sud (*Felix pardalis*). Cu blană pătată foarte căutată.

Orizont” care corespunde începutului perioadei clasice maya. Pe de altă parte, la Tres Zapotes (statul Veracruz), o inscripție pare să poarte o dată corespunzătoare anului 31 î.H. Dar chiar această interpretare ridică multe obiecții. Din contră, ultimele lucrări ale lui Michael D. Coe, sprijinite pe analize făcute cu carbon 14, au tendința să împingă începuturile civilizației olmece spre anul 2000 î.H. Oricum, rămâne faptul că toate aceste civilizații au trăsături comune, care au făcut posibil un mod de viață propriu continentului american, condiționat de mediu și de caracteristicile sale naturale, cu tehnicile, riturile, credințele, instituțiile, comportamentele proprii acestui continent. Și cum acest continent, spre deosebire de celelalte – Asia, Europa, Africa... unde din toate timpurile a existat o infinitate de legături între ele – oferă această particularitate de a se dezvolta în circuit închis, fără contact cu exteriorul, descoperirea sa nu putea să nu provoace o curiozitate irezistibilă și chiar o fascinație. Cum de-au reușit acești Robinsoni să-și rezolve singuri problemele?

„Facies americana”, numitor comun

În decursul perioadei-cheie a mileniului dinaintea erei noastre am văzut că au început să se manifeste anumite semne caracteristice ale unei civilizații pentru care ocupațiile agricole erau situate pe primul loc, din punctul de vedere al importanței. Aceste trăsături vor alcătui fundalul constant pentru diversele culturi care se vor naște și se vor dezvolta de-a lungul primelor cincisprezece secole din era noastră, până la venirea spaniolilor, contactul cu ei fiind comparabil cu un adevărat șoc... microbial, care ulterior va modifica întregul proces de evoluție.

Desigur, cu destine diferite, aceste culturi deosebite vor manifesta o măiestrie variată și inegală în domeniile tehnice și artistice, dar întotdeauna ele se vor situa într-un cadru existent și inviolabil alcătuit din trăsături culturale comune. Aceste constante se pot identifica și în modul de viață, mijloacele de trai, obiceiurile, credințele, arta și tehnica lor. Peste tot se vor impune aceleași trăsături ca un numitor comun, o *facies americana* permanentă.

Pentru a le putea mai bine distinge, se poate începe, paradoxal, printr-un bilanț negativ – să enumerăm ceea ce

indienii nu au știut vreodată, adică ce îi diferențiază de locuitorii Lumii Vechi. Se va constata, astfel, lipsa oricărui animal de tracțiune (cal, catâr, bivol, bou, măgar...), care ar cere căruță, șaretă și deci roată; în consecință, absența aceasta împiedică apariția roții olarului. Totuși, au fost descoperite jucării, animale pe rotile, ceea ce dovedește că principiul de funcționare al roții nu le era necunoscut; dar fără animale de tracțiune și pe terenurile lor foarte accidentate, roata și-a pierdut toată semnificația. De la un ocean la altul, de pe întreg teritoriul central mexican au fost strânse circa 70 de figurine pe rotile, a căror utilizare a rămas un mister, dar se presupune că ar fi jucării funerare, deoarece au fost descoperite în morminte și reprezentau de obicei un câine, animalul care servea de călăuză în cealaltă lume, în mitologia mexicană. Pe de altă parte, le lipseau atât animalele de povară (cămilă, catâr, cal...) cât și multe din animalele noastre de casă (vacă, porc, capră, oaie, găină...) și ca urmare și îngrășămintele animale pentru fertilizarea câmpului; aceasta a avut importanță în pădurile mayașe în care pământul sărăcea în mai puțin de patru ani, forțându-i pe țăranii la migrații continue, în schimb, erau crescuți curcani, cobai, câini dintr-o varietate comestibilă, rațe și albine. Fierul și oțelul nu erau cunoscute, iar cuprul a apărut destul de târziu: așa că se poate spune că America precolumbiană a rămas aproape în permanență în stadiul neolitic. Artiștii și meșterii din acele timpuri nu aveau la îndemână decât instrumente din piatră, iar soldații doar arme din lemn și silex.

Sticla, moneda, sistemele de măsură, grâul, orzul, secara... sunt înscrise și ele pe lista marilor absențe, în arhitectură, acești indieni nu au descoperit niciodată principiul cupolei și al bolții semicirculare, bolta înaltă în consolă a mayașilor, destul de primitivă, nu permitea acoperirea de mari suprafețe, din cauză că distanța permisă între punctele de sprijin era redusă, în preocupările lor intelectuale ei nu au ajuns niciodată la un sistem de scriere alfabetică – cel puțin asta se presupune, având în vedere marele număr de glife existente – deși au inventat un sistem de scriere hieroglică complex (și numai mayașii, de altfel) care le-a permis, totuși, să scrie câteva cărți referitoare la ritualuri, anale de istorie, diferite almanahuri astrale și să facă unele calcule.

Hârtia nu le era necunoscută, deoarece codexurile lor erau elaborate pe piele de cerb sau pe o hârtie făcută din coaja

diferiților arbori, pielea sau hârtia fiind acoperite cu un strat subțire de stuc. Nu au avut niciodată cunoștințele de matematică ale Lumii Vechi, deși metodele lor de calcul, având ca bază numărul 20, cu zero și poziționare, dovedesc un avantaj net. Un puternic avans asupra Occidentului european care nu va folosi cifra zero decât abia în Evul Mediu. În sfârșit, ei nu cunoșteau speculațiile noastre astrologice, deși au reușit să întocmească calendare surprinzătoare prin precizie și tabele ale fazelor lunare și eclipselor de soare foarte exacte, ca și ale mișcărilor lui Venus, având, în acest caz, o limită de eroare de 2 ore pentru o perioadă de două secole! În domeniul activității agricole amerindienii și-au manifestat cel mai mult talentul, cu toate că și în domeniile artistice pot fi găsite multe capodopere ale artei universale: imaginația lor a fost uluitoare. Dar trebuie să-i vedem pe ogoare pe acești *maceualli* sau țărani mexicani, acoperiți doar c-o fâșie de pânză în jurul coapselor, lovind bulgării cu un *coa*, un instrument jumătate cazma, jumătate țăruș de găurit locul răsadului, un fel de baston de scormonit pământul, sau cu săpăliga de piatră și de lemn. Seara, reveniți în coliba lor sărăcicioasă, fiecare din ei înghite câteva turte, *tortillas wa* pe care femeile le pregătesc pe frunze de bananier, amestecând în neprețuitul porumb puțin manioc; sau puțin *pozol k'ayem*, o fiertură de porumb lungită cu apă proaspătă, un fel de mămligă din uruială de porumb, sau poate și câteva boabe de fasole neagră. Pe ogoarele sale, în afară de porumb, el cultivă tuberculi hrănitori, manioc, cartof, salvie, busuioc, roșie, dovleci, fasole, ardei pe care-i mănâncă în cantitate mare: aceste plante bune de mâncare au fost obținute pornind de la specii sălbatice și Europa le datorează, în special, roșia, cacaoa (care le servea de monedă), tutunul, cauciucul, coca, yucca¹⁹ ... și, desigur, porumbul, în plus, ei cunoșteau bumbacul și o mulțime de plante medicinale.

Credința religioasă a Indianului

În domeniul religios, credința indianului nu s-a ridicat niciodată până la monoteism; prins în mrejele magiei, cum ar fi spus Cocteau, el era înconjurat de superstiții și prevestiri și va

¹⁹ Plantă ornamentală din familia liliaceelor.

rămâne mereu politeist. Dar, permanent, viziunea lui asupra universului a fost profund religioasă, tragică, pesimistă și fatalistă totodată; moartea amenința totul, chiar și astrele! Numai că, deoarece stătea în grija omului de a veghea la buna rânduială generală, chiar cosmică și, pentru că astrele pentru a nu muri cer viață, li se dădea viață prin sacrificii umane. Astfel, fără a se considera, pentru acest motiv, centru al universului – ar trebui să recunoaștem aici o oarecare umilință indiană, în acest registru religios – fiecare avea sentimentul că poartă o parte din responsabilitate și că era de datoria lui de a evita pieirea lumii din neglijență: lui îi revenea, chiar dacă în mică măsură, sarcina de a restabili echilibrul necesar între viață și moarte. Pentru a intra în legătură cu divinitățile, în afară de diferite sacrificii, sărbătorile și dansurile nesfârșite completau această preocupare; și asta pentru că zeii erau atât malefici cât și benefici, favorabili cât și nefavorabili. Dar, trebuie s-o spunem din nou, toată religia se baza pe ideea că se „fabrica” viață prin moarte și că și astrele erau mari consumatoare de suflete omenești. „De patru ori, spune legenda mayașilor, zeii au creat omul, cel care îi întreține, la rândul lui și care îi hrănește”.

Spațiul mayaș, cadrul său geografic.

După ce am văzut ceea ce caracterizează diversele culturi ale Mezoamericii în trăsăturile lor comune, să examinăm rapid peisajul în care mayașii și-au dezvoltat extraordinara lor civilizație. Pe drept cuvânt, din 123 de familii etnice pe care specialiștii le-au reperat în Lumea Nouă, cea a mayașilor a produs cultura cea mai strălucită, cea mai evoluată, cea mai savantă și, de asemenea, cea mai bogată și, din punct de vedere artistic, desăvârșită. Surprinzătoarea aventură maya se situează, în mare, în cursul primelor 15 secole ale erei noastre, cu apogeul între secolele III și XII și o „moarte” oficială, militară, în anul 1697, la Tayasal (Peten), așa cum am arătat mai înainte. Reușita culturală a acestui popor puțin numeros – între 1 și 2 milioane de indivizi, după aprecierile moderate – este surprinzătoare cu atât mai mult cu cât spațiul și decorul unde el a evoluat este deosebit de arid și plin de greutate: uneori prea multă apă, alteori prea puțină – nici cei mai mic râu în centrul Yucatanului, de exemplu,

dar fluvii largi, sinuoase și leneșe în sud! – păduri acaparatoare și ploi două zile din trei, tot în sud, când nu sunt cicloni... Pe scurt, o natură mai mult ostilă decât primitoare și generoasă! Poate că, trebuie să fim de acord cu Arnold J. Toynbee și să admitem că tocmai această „provocare” făcută naturii și necesitatea de-a supune pământul au fost elementele care au mobilizat și acaparat sufletul acestui mic popor, visător dar hotărât. Să prezentăm mai întâi acest teritoriu ingrât, contra căruia a trebuit să se lupte fără încetare.

Așezat în inima Americii Centrale, la extremitatea sud-estică a platoului central mexican, teritoriul mayașilor ocupa o suprafață mare cât Italia, lungindu-se pe circa 900 de kilometri, de la malurile Pacificului, în sud, până la extremitatea septentrională a Yucatanului, un fel de pînten care se ridică la nord spre tropicul Cancerului, în jurul universului maya, populațiile învecinate vorbeau mai ales nahuatl, limba mexicanilor din Platoul central. Adesea, se folosește cuvîntul „mexican”, deosebindu-l de cel de „maya”, cu intenția precisă de a desemna culturile ne-mayașe din Mexic, în această zonă maya. Între marea Caraibilor și Pacific, se succed trei regiuni diferite: decorul, vegetația, clima, modul de viață – totul se schimbă pe măsură ce te deplasezi de la un mal la altul, de la sud spre nord.

Pămînturile din sud.

Mai întâi, dincolo de panglica îngustă a coastei Pacificului, puțin frecventată de mayașii din trecut. Întîlnim platourile muntoase din Chiapas și Guatemala, cele adiacente din Salvador, toate fertile, cu climat sănătos și în care abundă piatra și lemnul. Un lanț de vulcani, din care patru în activitate, se ridică până la 3000 – 4000 de metri și chiar mai mult (4210 metri are Tajumulco). Orașele se găsesc în văi și pe platourile intermediare. Climatul temperat, fertilitatea solului, vulcanic în cea mai mare parte, vînatul din abundență, au făcut din această regiune un cadru deosebit de primitiv și propice pentru o viață nu prea grea. În acest mediu ambient moderat, cresc astăzi cafeaua, trestia de zahăr, bananele, grâul și cartofii, culturi care le-au eliminat pe cele din timpurile vechi: porumbul, fasolea, dovlecii și cacaoa (care servea, după cum am mai spus, ca

monedă de schimb) care se regăseau până pe versantele dinspre Pacific.

În mod ciudat, acest sector foarte populat și favorizat din mai multe puncte de vedere, n-a cunoscut o dezvoltare culturală spectaculoasă, în comparație cu alte două aflate mai la nord. Siturile descoperite în sud, la Chinkultic, Kaminal-Juyu, Mixco-Viejo, Ixim-che, Zaculeo, oricât interes ar prezenta, n-au cunoscut surprinzătoarea dezvoltare a siturilor vecine septentrionale din Peten. Nici cea mai mică stelă nu s-a găsit în această zonă. Față de câteva sute găsite în nord. Totuși, din această provincie împădurită și plăcută se obținea probabil obsidianul pentru confecționarea uneltelor și armelor și, din râuri, aurul și jadul, iar mai târziu, din câteva zăcămintele, cuprul, în plus, „articolul” cel mai căutat pe care-l avea această provincie era, cu siguranță, pana de quetzal (*Pharo-macrus moccino*), o pasăre de mărimea unei turturele, acum pe cale de dispariție. Dacă pieptul îi este roșu, coada sa, imensă, care poate ajunge și la un metru lungime, are o culoare verde-aurie, ciudată și atrăgătoare. Din toate timpurile, mezoameericanii i-au arătat o mare venerație și au protejat-o permanent. Pentru a-i câștiga simpatia, lui Cortez aztecii i-au dat un acoperământ de cap cu mai mult de o sută de pene, pe care conchistadorul i l-a oferit lui Carol Quintul; astăzi poate fi văzut la *Museum fur Volker-kunde*, la Viena. În timpul Cuceririi, spaniolii și-au arogat dreptul exclusiv de vânare a păsării quetzal: astăzi, pasărea este foarte rară, doar câteva specimene se mai ascund încă în pădurile din Chiapas și din nord-vestul Guatemalei.

Cum se explică oare că această regiune atât de favorizată natural, uman și material, a rămas atât de săracă în activități intelectuale și artistice? Ar trebui să ne închipuim că bogăția materială frânează dezvoltarea spirituală? Multe civilizații demonstrează contrariul. Bucuria efortului și a luptei au fost oare stimulente incitante pentru vecinii lor din nord? Suntem îndemnați s-o credem.

Teritoriul central.

Mai joasă, zona centrală calcaroasă, acoperită de o imensă pădure, la Tabasco (Mexic), la Peten (Guatemala) și în Honduras,

străbătută de fluvii lente, încărcată de lagune, saturată de umiditate, pe scurt neprimitoare, a fost în mod paradoxal locul celui mai mare avânt cultural din Mezoamerica; în aceste locuri, care pot primi extrem de multe precipitații, se găsesc cele mai frumoase orașe din epoca de aur mayașă, din episodul numit *clasic*, în această caldă și nesănătoasă zonă tropicală, domeniu al șerpilor și al insectelor de temut, la o altitudine cuprinsă între 30 și 180 de metri, astăzi foarte puțin populată, nu se putea cultiva ceva pe humus decât după ce se defrișau luminișuri cu ajutorul topoarelor de piatră și după ce se ardeau copacii doborâți; dar, după ce se obțineau la început recolte bune, acestea scădeau după trei-patru ani, obligând indianul să schimbe locul pentru a reîncepe treaba. Totuși, în această zonă cu un sol neproductiv, consumator de resurse fizice, cerând în continuu muncă și grijă, s-au ridicat uimitoarele orașe din lumea mayașă: Palenque, Piedras Negras, Yaxchilan. Ti-kal, Uaxactun, Quiriga, Copan... pentru a nu le cita decât pe cele mai cunoscute. Poate că aceste orașe, care se presupune că au fost relativ independente, numărau în perioada lor de glorie zeci de mii de locuitori – 5? 6? 7? sau mai mult?

După o uimitoare înflorire multiseculară, aceste orașe-stat, unul după altul, „lampă după lampă”, aveau să se stingă, în cursul secolului IX. Încărcați de orhidee, de papagali, de curioși, de tucani, încărcăți de liane și de licheni, copacii imenși (adesea de peste 40 de metri!) din pădurea infinită și impenetrabilă, arbori-acaju, sapotilieri, arbori de vanilie, hevea... încet, încet s-au apropiat de clădirile relativ părăsite, neîntreținute, le-au înconjurat și-au împins rădăcinile înăuntrul lor și le-au ocupat; ultimii locuitori, fără putere, s-au retras, învinși. Pădurea s-a închis și a început uitarea. Cortez, am spus-o mai înainte, a trecut aproape de Palenque și de Tikal fără să le bănuiască existența, fără ca ghizii indieni să îi pomenească ceva. Jaguarii și tapirii discreți, mistreții, porcii pecari, curcanii sălbatici, leneșii, maimuțele-păianjen sau urlătorii și rozătorii aguti au ocupat repede penumbra umedă și sufocantă din aceste domenii forestiere.

Fapt curios, celelalte regiuni muntoase din această zonă centrală, din înaltul Chiapas și din Honduras, care ating 1500 de metri și au un climat temperat, plăcut, cu o vegetație mai puțin densă, de stejari-verzi și de pini, nu i-au atras nici ele pe țărani și nici pe elitele mayașe obișnuite cu căldura sufocantă din infernul

lor verde. Așa că, enigma majoră care rămâne nedelegată este de a vedea înflorind în acest climat distrugător, pe un sol dintre cele mai aride din lume și într-o regiune, pe de altă parte, fără bogății naturale – în afară de lemn și piatră – una din civilizațiile cele mai de admirat. Și asta fără măcar un bivol sau un măgar, fără o unealtă de metal, fără nimic altceva decât forța mușchilor lor! Nici un alt popor de pe „vehiculul nostru rotund”, cu atât de puține mijloace tehnice, n-a dat un exemplu asemănător. Mobilizați fără încetare, luptând ca niște titani, mayașii au făcut din energia fizică adevărata lor natură.

Provincia septentrională.

Pe măsură ce se înaintează spre nord, arborii uriași și vegetația supraabundentă din Peten fac loc treptat mărăcinișului crângurilor și hățișurilor de arbuști; suntem în zona a treia, septentrională, mult mai uscată, fără nici un fluviu, cu excepția a trei mici cursuri de apă aproape de coastă și doar cu câteva coline modeste; suntem în statele mexicane Campeche, Quintana Roo și Yucatan. În acesta din urmă, cu solul lui calcaros, cretos, poros, nu se poate trăi decât în preajma unor *cenotes*, puțuri mari naturale rezultate din dislocări, un fel de abisuri. Yucatanul, ca și Florida, este o placă calcaroasă formată recent, o regiune carstică tânără. Aceste puțuri, care se pare că îi fascinau pe mayași, au apărut ca urmare a prăbușirii „dopurilor” din crusta calcaroasă și oferă adevărate ferestre de observație a pânzei freatice, în plus, această regiune este total lipsită de resurse naturale, iar culturile agricole sunt slab productive, cu excepția bumbacului. Fauna este, de asemenea, săracă, atât în specii, cât și în număr de animale.

Și totuși, cu toată această sărăcie relativă, regiunea a fost destul de bine populată, a cunoscut o deosebită dezvoltare în perioada clasică și din nou impulsionată, cu puțin înainte de anul 1000, de un aport etnic de oameni veniți din Mexic, în special din Tuia: acest val a provocat o a doua înflorire culturală, în secolele XI și XII, o renaștere maya care este contemporană cu arta romană din Europa; în acea epocă apărea, treptat, cuprul. Chichen Itza a fost marea metropolă a acestei renașteri, după ce cunoscuse și o strălucire artistică în perioada clasică, în primul

mileniu, în această regiune, mai deschisă și uscată, Uxmal, Labna, Kabah, Mayapan. Dzibilchaturun, Becan și Rio Bec își arată vestigiile arhitecturale în care domină liniile orizontale, spre deosebire de cele din sectorul central al Yucatanului – preocupat de o arhitectură atrasă de verticalism și din această cauză mai impunătoare. Tulum. La est de Yucatan, a fost unul din orașele construite de mayași la malul mării.

Pe ansamblul teritoriului maya, cu excepția înălțimilor, dacă precipitațiile sunt foarte diferite cantitativ de la o provincie la alta, în schimb, peste tot se menține o climă caldă uniformă, din cauza situării peninsulei în regiunea tropicală; la Tabasco, mediile lunare de temperatură se situează între 23,7°C (în ianuarie) și 30°C (în mai), iar în Yucatan între 22°C (în ianuarie) și 26,7°C (în iulie). Așadar, se poate spune că într-un mediu ecologic fără unitate geografică și foarte nefavorabil, chiar ostil, utilizând tehnici rudimentare, acest mic popor, energic și perseverent, a reușit, în două rânduri, să-și ridice civilizația pe culmi înalte.

Trebuie să renunțăm la termenii „Vechiul și Noul Imperiu” care se foloseau în mod tradițional, ca urmare a lucrărilor remarcabile ale lui Sylvanus Morley, pentru desemnarea celor două mari perioade ale drumului parcurs de mayași. Aceste denumiri pot duce la confuzie, deoarece trebuie văzut în universul maya mai curând o juxtapunere de orașe-stat independente, de tipul celor din antichitatea mediteraneană, decât adevărate imperii structurate și centralizate; orașul și clanul au concentrat întotdeauna activitatea politică. Desigur, orașele contemporane au multe trăsături comune care le dau un „aer de familie”, dar, pe de altă parte, cât individualism, câte caracteristici divergente, de la un oraș la altul! Bineînțeles, legăturile între centre au fost slabe. Pe de altă parte, cu toate că scenele de luptă sunt relativ frecvente în lucrările de artă, absența fortificațiilor, a lucrărilor militare, a șanțurilor (cu excepția perioadei finale) ne face să credem că raporturile între aceste orașe erau destul de bune, rareori războinice.

După ce am schițat un scurt cadru geografic al lumii maya, vom încerca să schițăm în linii mari un tablou istoric, atât cât este posibil de realizat, ținând seama de lipsa documentelor istorice. Nu putem încă să citim textele presupuse istorice; în schimb, pare sigur astăzi că mayașii ne-au lăsat numele șefilor acestor orașe. Deci și din acest motiv trebuie descifrate aceste

Tablou istoric: de la perioada de formare, la perioada clasică

În cursul ultimului mileniu dinaintea erei noastre, culturi diferite, având un nivel comparabil și deja bazate toate pe activitățile agricole, se formaseră, în zona mezoamericană; ele se caracterizează prin construirea pe platforme a unor temple evoluând spre piramidă și prin înălțarea de altare și de statui uriașe. Amploarea acestor lucrări necesita existența unei societăți ierarhizate, avându-i în frunte pe preoți. Această fază a fost, în special, observată în Golf, la oamenii din La Venta, numiți olmeci și, așa cum am mai spus, civilizația maya este considerată ca moștenitoarea și continuatoarea acestei culturi cu sculptori deosebiți. Legătura poate fi observată la Uaxactun, pe teritoriul maya, unde au fost ridicate, la începutul erei noastre, primele stele de piatră. Această perioadă de formare este numită preclasică și se situează, după cum spun specialiștii, aproximativ între anii 500 (sau 800) î.H. și 300 d.H. unii diferențiază un preclasic vechi (800 - 300 î.H.), un preclasic recent (300 î.H. - 100 d.H.) și unul proto-clasic (100-300d.H.).

Perioada clasică, lungă de șase secole, care urmează - în mare de la 300 la 900 d.H. - constituie epoca de aur, în cursul ei producându-se înflorirea civilizației maya; unii o împart în trei părți: o primă etapă de trei secole, care se încheie pe la 625, a doua până în 800, iar a treia până în 925. Eric Thompson adaugă și o perioadă de cincizeci de ani, de la 925 la 975. Dar, prin ce se deosebesc aceste diferite etape?

În cursul primei perioade, se constată apariția și răspândirea a trei elemente importante care caracterizează creațiile maya: în primul rând, cultul stelelor sculptate și gravate, ridicate la intervale regulate; construcția templelor de piatră, cu folosirea și răspândirea bolților înalte, cu consolă proprie sistemului maya; în sfârșit, existența unei ceramici policrome caracteristice. Mari orașe ca Tikal, Uaxactun, Copan, Piedras Negras, Yaxchilan se îmbogățesc permanent cu clădiri care se refac și ele fiind acoperite de altele noi, ca piesele unui joc de puzzle.

Pe la 550, cultul monumentelor datate și al stelelor, care arată

profunda preocupare a mayașilor pentru tainele timpului, s-a răspândit în valea lui Usumacinta, în orașele Yaxchilan și Piedras Negras în special, dar și mai departe, până la Calakmul, în Campeche-ul meridional, de unde au fost scoase la lumină până acum 103 stele de piatră.

Treptat, arta a câștigat în măiestrie și eleganță sau în forță și fiecare oraș a strălucit într-un domeniu privilegiat în cursul avântului extraordinar din secolele VII și VIII: în secolul VII, Palenque este „orașul rafinamentului și al grației” (Soustelle), cu arta sa incomparabilă de folosire a stucului; spre 750, Piedras Negras se află la apogeu cu superbe sale statui; între 726 și 783, Copan, metropola cultului și a savanților, ridică altare și stele în stil baroc; mai înainte (692 la 726) la Yaxchilan s-au montat lintouri din lemn sculptat în basorelief, în același timp, credincioșii din Tikal își înălțau piramidele ascuțite care ne mai transmit încă emoția lor sacră, în acest sit s-au găsit 86 de stele, în acest fel, secolele VII și VIII se impun ca marile secole mayașe, în domeniul gândirii și al artei. Dacă se ține seama de frenezia creatoare care i-a cuprins pe locuitorii acestor mari centre ceremoniale: doar în anul 790, nu mai puțin de 19 orașe au consacrat monumente gravate pentru a sublinia această dată! Să reținem că în peste 90 de situri diferite au fost descoperite inscripții din această epocă! Astfel, în secolele VII și VIII, în atmosfera sufocantă, umedă a pădurii, ritmul se accelerează continuu: erau necesare alte și alte clădiri, alte și alte stele, tot mai frumoase. Sculptura și ceramica evoluează neîncetat, câștigând în inspirație și sensibilitate. Dar deja, puțin înainte de 800, apare un oarecare manierism, un oarecare barochism, se observă o notă mai încărcată, semne ale începerii fazei descendente, a declinului, a implacabilei decadente.

Declinul.

Deci, pe la anul 800 începe declinul, care se va prelungi timp de un secol; unul câte unul. Marile centre ceremoniale încetează de a mai înălța clădiri și stele. Au fost părăsite brusc? Nu, dar se pare că resortul, din cauză că a fost întins prea mult, s-a rupt și că poporul maya, cuprins de o oboseală extremă după o lungă solicitare, a spus: „Gata!” S-a vorbit de revolte țărănești, s-a

invocat puternica presiune, cu reacții în lanț, a chichimecilor (tipuri barbare de vânători care își exercitau influența asupra nordului Mexicului, dar cu repercusiuni până în Guatemala) deoarece, fără îndoială, acest fenomen de slăbire și de renunțare se observă în toată Mezoamerica; și, de asemenea, se constată influențe nordice noi și la granițele mayașe. Este adevărat că de acum înainte nu se mai construiește, nu se mai sculptează: între 800 (la Copan) și 909 (ultima stelă de la „La Muneca”), unul câte unul, orașele au încetat să mai înalțe stele, deși obiceiul era de a ridica, la început, câte una la douăzeci de ani, apoi una la zece ani și în sfârșit, ritmul accelerându-se, una la cinci ani.

Vreo cincizeci de ani, în mijlocul secolului X, viața socială și politică a revenit, se pare, la nivelul unei activități sătești și nu urbane, în jurul unui centru ceremonial care concentra și stimula toate activitățile intelectuale și artistice. Țara vegetează și se întreține oarecum doar sanctuarele din trecut, în care se fac câteva arderi sau automortificări, iar oamenii se reculeg în caz de doliu sau de calamități, în mod evident, chiar dacă nu a fost eliminată fizic, elita teocratică și-a pierdut influența, autoritatea și, probabil, prestigiul. Unele școli de istorie împart perioada clasică în două etape: cea veche cuprinsă între 250 și 600 și cea recentă, între 600 și 950; dar schema de mai înainte este acceptată de toți specialiștii. Ultima datare înscrisă pe monumente este 909: este vorba de un pandantiv de jad găsit lazibanche, pe coasta orientală a peninsulei și de o stelă de la „La Muneca”.

Perioada mexico-toltecă.

Zona centrală maya nu se va mai ridica niciodată la aceeași strălucire, chiar dacă populația, contrar unor afirmații, a rămas pe loc – când Cortez, în 1520, a traversat regiunea, a întâlnit o populație destul de numeroasă. Acum însă, sectorul principal al vechiului centru maya nu mai are decât o populație foarte rară. În schimb, sectorul nordic al peninsulei va cunoaște o a doua înflorire culturală și artistică, în secolele XI-XII; acestei perioade, marcată de o contribuție din afară, nordică, i se spune mexico-toltecă sau Puuc, după numele unor coline joase, existente între statele Campeche și Yucatan, în jurul cărora se grupau

principalele centre ale epocii (Uxmal, Kabah, Sayil, Labna). Acestei faze (900-1200) i se mai spune „postclasică veche” de către unii autori care păstrează termenul de „postclasic recent” pentru perioada următoare de la 1200 până la sosirea spaniolilor, în 1519.

Oricum, venirea itzașilor, la o dată pe care o putem situa la sfârșitul secolului X – în 967, 978, 987 sau 999, după diferiți autori – marchează o cotitură importantă în istoria mayașilor. Dar cine erau acești itzași care vor schimba gândirea și arta mayașilor și care vor răvăși chiar modul lor de viață? Ei au adus de la Tuia noi linii arhitectonice, cultul Șarpelui cu pene (Quetzalcoatl) și al altor divinități cu caracter mai curând stelar și războiul instituționalizat, în serviciul astrelor însetate de carne și sânge omenesc, în acest fel, autoritatea clerului a fost eclipsată de cea a ordinelor militare, care asigurau.. Aprovizionarea sângeroasă” și acționau pentru binele zeilor. Totuși, această implantare de trăsături nordice în Yucatan rămâne puțin importantă în afara orașului Chichen Itza, acolo unde sunt evidente cele mai multe caracteristici aduse din Tuia.

Dar cine erau acești tolteci? Trebuie să părăsim teritoriul maya și să ne ducem în marea metropolă din Teotihuacan. În nordul actualului Mexic. Ca și în teritoriul maya, marele oraș din nord a continuat să decadă în cursul secolelor VIII și IX din motive sociale și poate economice, încă puțin cunoscute. Triburi sălbatice (*indios bravos*), mai bine înarmate, cu arcuri și aruncătoare de sulițe, venite din regiunile de stepă septentrionale, au profitat de această slăbiciune pentru a se infiltra. Dintre aceste populații barbare și războinice, de limbă nahuatl, s-au desprins toltecii. Trebuie spus că „toltec”, cuvânt din nahuatl, nu desemnează o națiune, ci este contrariul cuvântului „chichimec”, sinonim cu „barbar” și „grosolan”; deci toltec înseamnă „om civilizat și meșteșugar priceput”. Totuși domnește confuzia și. Adesea, acești noi stăpâni din Valea centrală sunt numiți tolteci-chichimeci. Și nu este singura ambiguitate care apare în privința lor. Pentru mulți istorici, aztecii, urmașii lor, sunt adevărații responsabili de contradicțiile și confuziile legate de trecutul și miturile toltecilor. Și asta deoarece aztecii le atribuiau toltecilor atât propria lor origine, cât și introducerea tuturor artelor și descoperirilor civilizatoare, de la agricultură la metalurgie, de la calendar la scriere. Din cauza aztecilor s-a crezut mult timp că toltecii erau creatorii civilizației

de la Teotihuacan, când ei erau de fapt groparii ei. A fost necesar răstimpul istoric până în anul 1940, când explorarea ruinelor arheologice de la Tuia a pus în evidență adevărata lor personalitate și locul lor real în cronologie.

Aceste săpături au arătat că toltecii au fost activi în America Centrală între anii 856 și 1250 și, de altfel, cu ei trecem, pentru acest sector, din colțurile mitologice pe terenul mai ferm al istoriei.

O situație conflictuală în nord.

Primii imigranți tolteci au acceptat vrând nevrând, timp de un secol, hegemonia clasei sacerdotale din Teotihuacan; ei s-au șlefuit și au asimilat modul de viață, obiceiurile și datinile civilizației urbano-agrare ale marii metropole. Dar peste puțină vreme, acești primi tolteci care și-au însușit modul de a trăi, credințele și tehnicile sedentarelor, vor avea de înfruntat pe frații lor nomazi care năvălesc tot din nord, aducând din stepe obiceiuri, rituri și trainice convingeri religioase concentrate asupra divinităților astrale și războinice, foarte diferite de divinitățile agrare și orășenești ale sedentarelor. O continuă tensiune pare a fi dominat raporturile dintre cele două clanuri (primii veniți și cei veniți mai târziu), în timp ce primii acceptaseră autoritatea regelui-preot Quetzalcoatl. „Șarpele cu pene”, puțin amator de sacrificii omenești și mai curând devotat cultului zeului Ploii, ultimii sosiți, războinici din fire, ancorați în atavismul lor de nomazi, adorau steaua Dimineții, Venus, care, după ei, solicita hecatombe umane zilnice, pentru a accepta să apară în fiecare zori. Toată cultura toltecă va rămâne impregnată de caracterul brutal, aspru și militar al acestor ultimi ocupanți barbari din platoul mexican; lumea maya însăși va fi influențată de felul lor de a fi, va fi înclinată spre violență și va căpăta obiceiuri războinice. Cu toate acestea, invadatorii au fost disprețuiți și literatura maya îi prezintă ca pe niște neciopliți, brutali și desfrânați...

Tezcatlipoca, divinitatea lor tribală protectoare, locuia în Ursa Mare; zeul-vrăjitor, șeful tribului, nu va avea liniște până nu-și va învinge rivalii: pe regele din Tuia, marele preot al lui Quetzalcoatl și partizanii săi. Va reuși cu puțin înainte de anul 1000. Din

această confruntare istorico-mitică între reprezentanții culturii urbane civilizate, pașnice și cei care reprezintă sălbăticia, violența și obscurantismul, fără îndoială că s-a ajuns la eliminarea unui stat teocratic și la înlocuirea lui printr-o castă de războinici. Quetzalcoatl a fost învins și exilat; el a plecat din Golf, de la malul „Mării divine”, spre misteriosul „Ținut negru și roșu”, țara Aurorii pe care legendele o localizau dincolo de orizontul oriental; urcat în luntrea lui fantastică, din șerpi uriași, el dispare într-acolo. Acest rege-preot din legendă poate fi considerat ca primul personaj istoric palpabil din istoria americană, deși este învăluit în misterele miracolelor și, cu toate că el poartă încă, printre numele sale, pe cel al unui zeu: Ce Acatl Tolpizin Quetzalcoatl! Pentru ultima oară. Mitul și istoria se îmbină.

Vrăjit de Tezcatlipoca, el s-a îmbătat și și-a sedus propria soră; trebuie să fugă! Dar, înainte de plecare, anunță că va reveni pentru a începe o eră nouă. Și cum în cursul rătăcirilor sale epice, înainte de dispariția în marea orientală, el a lăsat pe trunchiurile copacilor un semn gravat în formă de cruce, simbolizând punctele cardinale, când marile cruci desenate pe pânzele navelor lui Cortez au apărut la orizont, aztecii din anul 1519 au fost convinși că regele Quetzalcoatl revenise! Și tocmai dinspre est, de unde dispăruse. Pentru Montezuma, superstițios ca orice indian, fără îndoială că era chiar Quetzalcoatl ce venea să-și reia regatul, după cum fusese stabilit!

După plecarea din Tuia a Șarpelui cu pene. Orașul a devenit un centru cultural important timp de un secol și jumătate – de la 1000 la 1150 – fiind deci contemporan cu Chichen Itza renăscut. La Tuia, sacrificiile omenești îi preocupau până la obsesie pe noii ocupanți și aceste practici sângeroase cereau mereu prizonieri. Războiul este repede ridicat la rang de instituție necesară. Rolul soldatului – furnizor de victime dar și virtuală victimă pentru dușman! – capătă din această cauză un caracter religios; soldatul devine ajutorul firesc al preotului. Frizele templelor se acoperă de simboluri – de jaguari (simbolul lui Tezcatlipoca), de coioți, de vulturi (simbolul solar) și de vulturi negri (urubuj, sfâșiind inimi de oameni – toate reprezentând ordine militare.

Tuia și războinicii-atlanți²⁰.

După câteva scurte sondaje în 1873 și 1880 șitul din Tuia, aflat pe vârful unei mari coline, la mai puțin de o sută de kilometri la nord de Mexico, a fost explorat metodic de Jorge Acosta, începând cu 1941. În jurul unei mari piețe erau temple, palate și un teren de pelotă. Cu cei patru războinicii-atlanți impresionanți, înțepeniți în poziție de drepti, înalți de aproape 5 metri, izolați pe terasa lor înaltă, templul Tlahuizcalpan-tecuhtli, steaua Dimineții, sau Domnul Aurorii, merită celebritatea sa universală: nu pot fi uitați acești patru soldați care țin într-o mână un *atlatl* (aruncător de proiectile) și în cealaltă o pungă cu bulgări de copal, purtând o tolă plină de sulite și o sabie mică îndoită; nu poate fi uitat nici „Zidul cu șerpi”, Coatepantli, o clădire mică, anexă, cu friza sa cu ofidieni²¹ fantastici devorând oameni. De altfel și vom vedea asta și la Chichen Itza, templele toltece nu mai sunt mici ediculi²² cocoșați pe piramide, în folosința câtorva preoți, ci săli mari cu cariatide sau colonade – o noutate – ușor accesibile castei militare, puternice și numeroase, care înlătură clasa sacerdotală, altădată singura conducătoare. De altfel, această societate marțială, care ține sub jugul său poporul învins din Teotihuacan (și pe cel din Chichen Itza, în teritoriul maya) se va prăbuși, la rândul său, începând cu anul 1168, în fața presiunii unui nou val de barbari chichimeci, din nord.

Strălucirea Tulei.

În timpul epocii sale de măreție, între 1000 și 1150, Tuia și-a exercitat până departe influența, până la Michoacan la apus. Monte Alban și Yucatan în sud și est și, de asemenea, pe coastele Golfului, la răsărit. Apoi, Tuia a căzut pradă jafurilor iar locuitorii săi și-au găsit refugiul în orașele Cholula și Colhua-can, unde au continuat tradițiile culturale ale toltecilor până spre anul 1250. Dar. În mod surprinzător, la 1300 km de Tuia, în linie

²⁰ Statui de bărbați servind ca stâlpi de susținere.

²¹ Reptile fără labe.

²² Mici construcții utilitare.

dreaptă, în mijlocul teritoriului maya, a apărut un oraș asemănător, nou. Care s-a înălțat lângă Chichen. Frațiunea veche a itzașilor. Care trebuise să plece din Tuia puțin înainte de anul 1 000. Se instalase la o distanță de două luni de mers de acolo, spre est. În teritoriul maya. La Chichen, care a devenit Chichen Itza. Orașul a fost împodobit cu clădiri somptuoase la nord de vechiul oraș (Chichen Viejo) și astfel Yucatanul de nord va fi timp de două secole - XI și XII - centrul unei renașteri spectaculoase, numită Perioada Puuc.

Confirmând legendele din Valea centrală, cronicarii mayași care au scris cu caractere latine, puțin după cucerirea spaniolă, *Chilam Balam*. Ne istorisesc că Kukulcan - transcrierea exactă în mayaa cuvântului nahuatl Quetzalcoatl, „Șarpele cu pene” - a venit pe coasta Golfului și s-a instalat în anul 987 la Chichen făcând curând o confederație cu orașele Uxmal și Mayapan. La rândul ei, arheologia a confirmat corectitudinea acestei legende: la Chichen Itza se regăsește cea mai mare parte a trăsăturilor culturale, foarte originale, proprii lumii toltece: marile săli hiposti²³; coloanele împodobite cu pene, terminate în cap de șarpe, care încadrează intrarea templelor; statuile portdrapel, antropomorfe sau animaliere: micii atlânți cu brațele ridicate susținând o lespede de altar sau de tron; statuile numite ale lui Chac-Mool, Mijlocitorul, un personaj reprezentat lungit pe spate, cu picioarele strânse, ținând pe piept un platou cu ofrande; în sfârșit, frize și panouri cu basoreliefuri cu războinici, cranii de om și animale simbolice așa cum le-am descris mai înainte, când am vorbit despre Tuia. A regăsi la Chichen Itza toate aceste forme, aceste trăsături proprii toltecilor și într-un stil prea puțin diferit, nu poate decât să surprindă dacă ne amintim că Tuia se găsește la 1300 km distanță.

Probabil cititorul a descoperit imediat o contradicție: Quetzalcoatl. Al cincilea dinast²⁴ din Tuia, a trebuit să cedeze locul noilor invadatori, deoarece neprihănit, binevoitor, el s-a opus, cum am mai arătat, sacrificiilor umane propunând în schimb ca ofrande flori și plăcinte de porumb sau, la nevoie, sacrificii de păsări sau de fluturi! Ori, la Chichen Itza, nu fluturi au fost găsiți pe reliefurile sculptate cu scene de sacrificii, ci oameni, adesea chiar copii. Și povestitorul din *Chilam Balam* nu este blând cu acești invadatori desfrânați, cu aceste brute

²³ Sală al cărei plafon este susținut de coloane.

²⁴ Suveran care domnește dependent de un suveran mai puternic.

sângeroase! De fapt, problema este de a ști exact cine a ajuns la Chichen în jurul lui 987, cu „bagajele” lui Kukulcan, deoarece este posibil ca grupe de mercenari diferiți să se fi alăturat Șarpelui cu pene, care va muri puțin după aceea. În 999, în vârstă de 52 de ani – durata unui ciclu de viață normal în concepția mexicanilor.

„Erau tolteci, acești itzași care-l urmau pe Quetzalcoatl-Kukulcan – se întreabă Eric Thompson – sau un alt grup, poate chiar o populație maya din Tabasco, cum ar fi chontalii cei care adoptaseră cultul lui Quetzalcoatl și cultura toltecă?” Ceea ce se știe sigur este că invadatorii, cu lăncile, arcurile și aruncătoarele lor de sulițe au dovedit că erau dotați cu un armament mult superior celui al yucatanilor. Tot ei au lăsat, probabil, un mare număr de sculpturi și simboluri falice, la Uxmai în special; ori, acesta este un obicei total străin mayașilor. Și în *Chilam Balam* se exprimă dezgustul și dezaprobarea față de această intruziune. „Ei sunt nerușinații zilei, nerușinații nopții, drojdia omenirii... Inimile lor sunt moarte în păcatele lor carnale”. În 1185, se pare, acești itzași au fost definitiv alungați din Chichen de un oarecare Humac Ceel, ca urmare a răpirii unei frumoase Elena locale. Atunci a început lentul declin al orașului.

Revenirea la valorile și tradițiile mayașe.

Timp de două secole și jumătate (aproximativ de la 1200 la 1450) orașul Mayapan a creat o ligă, destul de vag precizată, între douăsprezece orașe, asupra cărora el și-a exercitat supremația politică și probabil, religioasă; la aceeași epocă, în Guatemala, mayașii quiche au creat o federație de tip asemănător. Lucrările arheologice recent executate la Mayapan au adus la lumină vestigiile a circa 3600 de clădiri, probabil profane în cea mai mare parte. Religia își pierduse în acea perioadă locul său predominant și războiul, făcut la început pentru a-l apropia pe om de zei, sfârșise prin a-i ridica pe oameni, în mod sălbatic, unii împotriva altora; „războiul se răspândise până la venirea spaniolilor cu toată atitudinea pașnică în general a mayașilor” (Eric Thompson). De asemenea, arta a decăzut și, în afară de câteva vase de lut, grosolane, nici cel mai mic obiect cu valoare estetică nu a fost găsit în cursul

săpăturilor de la Mayapan. În schimb, în acest oraș militarizat, au apărut urme de hecatombe colective: într-un puț conducând la o criptă sub o piramidă, care conține probabil rămășițele unui șef militar și ale soției sale, au fost găsite osemintele a 41 de persoane masacrate, fără îndoială ale prizonierilor și sclavilor sacrificați în timpul funeraliilor.

În timp ce arta și activitățile intelectuale regresează mult în timpul supremației orașului Mayapan. Se constată, în schimb, câteva progrese tehnice: cuprul, uneori amestecat cu aur, care apăruse pe la 950. Se răspândește din ce în ce mai mult, deși destul de lent; arcul și săgeata, o armă mult mai de temut decât lancea și sarbacana²⁵ cu bile de argilă – pentru vânarea păsărilor? – aduse de mexicani, se răspândesc și ele pe teritoriul maya.

La Mayapan, urmașii curajosului Hunac Ceel, Cocomii, au ținut bine în mână, timp de mai mult de două secole (1200-1450) cele douăsprezece orașe confederate, de bunăvoie sau cu forța, probabil și cu sprijinul mercenarilor mai războinici decât mayașii. Pe la 1450, un șef din regiunea Uxmal, aparținând puternicei familii Tutui Xiu, Ah Xupan, a ridicat triburile din federație contra autorității Cocomilor, care profitau luând și vânzând mayași ca sclavi, chiar în centrul ligii! Și acești „frați” erau revânduți în Honduras! Mayapan a fost cucerit și clanul Cocom masacrat; cele douăsprezece orașe ale ligii și-au regăsit autonomia, au revenit la letargia lor, întreruptă, câteodată, de conflicte și de lupte sângeroase. Trecuseră mulți ani de când clerul își pierduse autoritatea și de când se construise ultimul templu-piramidă. Nu se mai construia decât din materiale ușoare și de calitate scăzută: îngrădituri din lemn. Cărămizi nearse și acoperișuri de paie. Fuseseră repede uitați zeei străini: Șarpele cu pene, Tezcatlipoca sau Tlalchitonatuih.

În mod curios, la cealaltă extremitate a peninsulei, pe pământurile înalte ale Guatemalei.

Desfășoară același scenariu, după anul 1000: luarea puterii de către războinicii de sub influență toltecă; introducerea cultului Șarpelui cu pene și a divinităților astrale: ca urmare, supremația unui trib – cei al quicheșilor, instalați pe malurile septentrionale ale lacului Atitlan – asupra celorlalte (cakchiquel, zutuhil, mameci, în principal); rășcoala de la 1450, a triburilor supuse

²⁵ Tub lung care servește la lansarea, prin suflare, a unor mici proiectile.

contra clanului dominator; eliminarea acestui clan, urmată de fărâmițarea autorității și intensificarea conflictelor sângeroase intertribale care se vor prelungi până la cucerirea spaniolă.

În paralel cu declinul zelului religios, compensată de dezvoltarea spiritului războinic, activitățile intelectuale și artistice au continuat să decadă și acolo, până la cucerirea Guatemalei în 1525, de către Alvarado; în sfârșit, căderea Tayasalului în 1697, mult mai târziu după cea a Yucatanului (1541). Am spus mai înainte că această cucerire a fost ușurată de multe trădări și de cooperarea cu invadatorul a diferitelor triburi sălbatice, ațâțate contra altora, în secolul XVI, mayașul cel liniștit care-și respecta trecutul, artist și întreprinzător, fascinat de trecerea timpului, dispăruse: el nu mai știa nici măcar să-și citească scrisul!

După ce am trecut în revistă cadrele geografice și istorice al universului maya, să ne apropiem de indivizi, să le privim portretele, de ieri și de azi. Organizarea lor, viața lor materială, sau cotidiană, obiceiurile și moravurile lor, în măsura în care o putem face, plecând de la dovezile arheologice și de la tradițiile păstrate.

3.

Mayașul, viața lui cotidiană și activitățile sale.

Mayașii actuali, cu tot metisajul intervenit în timp. Datorită numeroasele reprezentări sculptate sau, în mod excepțional, pictate, ne permit să schițăm un portret fizic al mayașului din perioada clasică: robust, mic de statură – media: 1.54 m. bărbații și 1,42 m. femeile – cu picioarele „în X” deoarece erau purtați prea mult timp pe șoldurile mamei și surorilor lui; fruntea teșită, craniul lung și îngust sau, uneori, în marile familii, în formă de obuz, deformat de scândurelele care l-au comprimat în timpul prunciei; pomeții destul de proeminenți, cu prognatism pronunțat și fără barbă sau mustăți, în majoritatea cazurilor; un strabism puternic, provocat de un mic obiect fixat ani de zile cu smoolă la baza nasului, la nivelul privirii; dinții piliți sau încrustați cu jad – material considerat ca cel mai prețios! – urechile și nasul găurite pentru a agăța bijuterii și un inel agățat de buza inferioară; corpul brun sau arămiu, pictat sau tatuat; părul lung, neted și negru, adesea împletit și cu o parte din vârful capului rasă: iată normele de frumusețe ale mayașului elegant.

Îmbrăcat cu *serape*-ul său (un poncho numit și *pati*) și cu o bucată de pânză mai mult sau mai puțin lungă în jurul coapselor, sandale din piele de cerb în picioare, prinse cu sfori din fibră de agavă, iată-l în fața colibeii sale, blând și rezervat, generos și primitor, visător și leneș, prea puțin înclinat spre violență și excесе, în afară de băutură; îi place mult și pipa. Totuși, în spatele acestei aparente detașări, câtă forță de muncă și câtă imaginație exuberantă! Arta maya, adesea străbătută de imagini fantastice, surprinzătoare, este toată plămădită din supranatural. Această imaginație aberantă și delirantă este o constantă a geniului maya, așa cum putem citi în *Popol-Vuh*, unde cazanele și vesela se revoltă contra stăpânilor, ca și în poveștile lui Miguel Angel Asturias²⁶, care l-au uimit pe Paul Valery²⁷: „Cât despre legende, ele mă farmecă. Nimic nu mi s-a părut mai straniu...

²⁶ Scriitor guatemalez (1899-1974). Premiul Nobel în 1967.

decât aceste vise-poeme... dintr-o țară puternică și permanent în mișcare... cele mai delirante vise... un coșmar tropical... am crezut că am sorbit suculele unor plante extraordinare sau o fiertură din acele flori care prind și digeră păsările”. Ei, da! Fără a folosi vreun *peyotl*²⁸ delirul bântuie în mod obișnuit în visarea mayașului.

Cât privește femeia mayașă, îmbrăcată cu un *quechquemiti* (rochie răscoită fără mâneci) cu două triunghiuri petrecute peste elegantul său *huipil*, ea trebuie să fie pudică și să coboare privirea când întâlnește sau servește la masă un bărbat. De altfel, adulterul îi ducea pe cei vinovați la tragerea în țeapă sau la stâlpul unde erau săgetați! Cel mai bun lucru pentru ea era să se ocupe de *metale* – moara cu pietre – cu care să macine porumbul și să prepare turtele – *tortilla*. „Oamenii de porumb, născuți din porumb!” după cum îi numesc legenda și cărțile uluitoare ale lui Miguel Angel Asturias. Întreaga viață depinde de porumb: el dă hrana și băutura, fiert sau copt, măcinat și amestecat cu apă în care s-a pus ardei și făină de cacao, el stă la originea „ciocolatei” noastre, al cărei nume este împrumutat de la vechii mexicani. Totuși, bărbații preferă ca băutură *balche*, un hidromel care îmbată.

Acest *balche* are, de altfel, un rol religios și se bea în cursul ceremoniilor și al ritualurilor pentru solicitarea unor favoruri: se așteaptă de la el aducerea ploii, îndepărtarea calamităților, vindecarea bolnavilor.

Este fabricat din miere și din zeamă de trestie de zahăr în care se macerează coajă de balche, de unde îi vine numele, apoi, în timpul nopții, oamenii din clan se adună într-un local special, interzis femeilor: ei se roagă, psalmodiază în jurul focului sacru și, în vase de argilă pentru ars parfumuri, ornate cu imagini de zei, se arde *pom* (rășină de copal). Bărbații au obraji vopsiți, ca și membrele și tunicile, cu *achiot* portocaliu.

Pentru găteală și spectacole, acest om de porumb are o pasiune înăscută și nemăsurată: artiștii au reprodus pe ziduri și în stuc și piatră, cu o bogăție uluitoare, motivele foarte diverse ale veșmintelor, bijuteriilor, colierelor, pieptarelor, pandantivelor, inelelor din urechi și din nări, acoperămintele de cap surprinzătoare și măștile; toate atârnă și îl acoperă pe cel care le

²⁷ Scriitor francez (1871-1945).

²⁸ Cactus din Mexic conținând mescalina (alcaloid) care produce halucinații vizuale.

poartă, făcându-l de nerecunoscut, anonim, un „altul”!

O energie canalizată.

Bărbat cu o religiozitate profundă, mayașul. În general foarte sociabil și serviabil, a știut să folosească în mod firesc o parte din timpul său pentru a participa la opera colectivă de construire a piramidelor și templelor. Calm, stăpânit, disciplinat, altruist, obișnuit cu munca și efortul susținut, el trebuia să tragă, să care, să transporte totul, fără ajutorul vreunui animal.

Folosindu-și astfel energia, se înțelege că instinctele sale războinice au fost atenuate; și suntem convinși – cu toate cele câteva scene reprezentând războaie – că mayașul din timpurile clasice a fost o ființă cu totul pașnică, moderată și calmă: lupta zilnică împotriva tendinței acaparatoare a vegetației și realizările arhitecturale grandioase îi luau tot timpul și toate forțele, în afara acestui simț social nedezmințit și a unui solid spirit de echipă, avea. De asemenea, două sau trei alte calități: cinstea, curățenia și pudoarea.

Odată cu cucerirea spaniolă și în cursul deceniilor următoare, mayașii, ca și ceilalți indieni din Mexic, au fost decimați catastrofal ca urmare a masacrelor, a epidemiilor și a abuzurilor inerente muncii forțate. Apoi curba de populare s-a ridicat treptat și se poate aprecia astăzi că Mexicul numără tot atâția locuitori ca în timpurile precolumbiene. De altfel, cu tot amestecul important între iberici și indieni și cu toată evoluția civilizatoare care se accelerează, mai ales în ultimele decenii, numeroase grupe și-au păstrat identitatea, modul de viață și obiceiurile, într-o măsură mai mare sau mai mică, de la provincie la provincie; în această acțiune de ocrotire a caracterelor originare, poporul maya are un loc privilegiat.

Blocul etniei maya numără puțin peste 2 milioane de indivizi, subîmpărțiți în mai multe grupe, care sunt, de la nord la sud: yucatanii (în jur de 350.000); cholii (25.000) în bazinul lui Usumacinta; chontalii (25.000) în delta lui Tabasco și câțiva în Campeche; apoi tzotzilii (120.000); mamii (300.000); tzeltalii (80.000); quicheșii (100.000); cakchiquelii (350.000) și zutuhilii (10.000), pe podișurile din Guatemala și din Chiapas. Ca și ceilalți indieni din America Centrală, mayașii sunt creștinați;

totuși, universul lor religios a păstrat destui supraviețuitori din vechiul panteon, ca și rituri vechi; se poate vorbi chiar de un adevărat sincretism²⁹. Tzotzilii și tzeltalii, de exemplu, au puternice tradiții indigene, comparativ cu ladinoșii (metiși) care domină viața administrativă și economică și nu-i prea bagă în seamă pe acești indieni de mâna a doua. Dar aceștia continuă să-și țeară tunicile și costumele, care variază de la un clan la altul, ca și structurile sociale și religioase. Fiecare comunitate constituie o mică societate închisă și strict ierarhizată, destul de egalitară totuși, datorită obiceiului care constă în a pune pe cei care „reuesc” pe scara socială să plătească cheltuielile în folosul și pentru distracția colectivității, în special cu ocazia numeroaselor sărbători. Această compartimentare și această repliere se observă mult mai puțin în regiunile din Yucatan, mult influențate de modul de viață iberic, cu toate că limba maya este și aici foarte folosită.

După cucerire, mayașii din Peninsulă au arătat o dușmănie fățișă ocupanților, din cauza exploatării excesive a muncii lor de către proprietarii de plantații. Apariția în mediul mayaș, la jumătatea secolului XIX, a „cacichismului” (sistem de exploatare administrativ și politic) – „cacicul” (*cacique* – șef de trib indian) fiind însărcinat de marii proprietari de *latifundios* să-i exploateze pe peoni (țărani) – și tirania cacicului a provocat multe răscoale țărănești, ducând chiar la un război civil care a răvășit peninsula timp de mai multe decenii. După 1930, odată cu aplicarea reformei agrare și desființarea acestor *latifundios* (plantații de *henequen* «*agave rigida*» un fel de sisal³⁰) calmul a revenit și programele de industrializare au absorbit o parte a populației rurale. Atunci, comunitatea maya s-a integrat rapid în viața națională. Totuși, cu toate eforturile puterii centrale, câteva triburi neînduplecate au refuzat să-și părăsească modurile de viață și chiar orice contribuție la dezvoltarea lor. Cel mai cunoscut din aceste triburi este minusculul grup (între 180 și 280 de indivizi, după spusele etnologilor) al lacandonilor.

²⁹ Fuziunea mai multor sisteme religioase aparținând mai multor culturi.

³⁰ Agave din Mexic ale căror frunze dau fibre folosite pentru saci, frânghii etc.

Lacandonii din Chiapas.

Cu toate că sunt foarte puțin numeroși și pe cale de dispariție, lacandonii au atras curiozitatea etnologilor datorită aspectului arhaic și, în oarecare măsură, de fosilă, a modului lor de viață: ei continuă să vorbească în limba maya clasică și nu în dialectul tzeltal din jurul lor. Și-au păstrat religia politeistă și, până în ultimii ani, s-au ținut complet la distanță, trăind dispersați în mici grupuri (zece *caribale*, cătune bine ascunse în luminișuri, formate din colibe, uneori fără pereți, din cauza căldurii mari, sufocante, a regiunii) pe aproape 10.000 de km². La granițele dintre Mexic și Guatemala, între Usumacinta și Jatate, această regiune din Chiapas se întinde pe un lanț muntos haotic, acoperit de junglă, saturat de umiditate, brăzdat de cursuri de apă și plin de lagune. Jacques Soustelle, printre alții (Alfred M. Tozzer, Frans Blom, Gertrude Duby, Eric Thompson...), a contribuit, un timp, la începutul anilor 30, la studiul acestei etnii minuscule, dar captivante prin conservarea multor caracteristici din trecut și a publicat rezultatul observațiilor sale, care merită a fi amintite pe scurt aici pentru înțelegerea mayașilor din vremurile clasice.

„Poate cel mai surprinzător lucru pentru noi, scrie el, este constatarea că lacandonii reușesc să trăiască, zi de zi, an după an, fără a primi nimic din afară. Ei cultivă porumbul, maniocul, pătata dulce, ardeiul, fasolea, roșia. Vânează păsările din pădure, maimuța, tapirul, porcul sălbatic; pescuiesc în lagune și râuri: arcurile și săgețile le fabrică din lemn de gaiac³¹, din trestie, silex și pene de papagal. Ei își construiesc casele și templele din crengi și din frunze. Cultivă bumbacul, pe care femeile îl torc și-l țes pentru confecționarea îmbrăcăminții și tutunul, din care răsucesc frunzele abia uscate pentru a-și fuma țigările groase. Au doborât și au scobit trunchiurile de acaju³² pentru a-și face pirogile. Fără a mai vorbi de scoarța de *balche* pe care o pun la fermentat cu porumbul, ca să obțină băutura rituală, de coaja de *majagua* pe care o bat pentru a obține un fel de pânză cu care se înveșmântează, de colorantul roșu de *rucu* și de alte culori vegetale pe care femeile le folosesc pentru a-și împodobi fustele,

³¹ Arbore din America centrală, din lemnul căruia se extrage un balsam.

³² Arbore din America, cu lemn roșu și foarte tare.

de penele multicolore cu care își împodobesc părul, de argila din care modelează cădelnițe sacre, de fibrele pe care le răsucesc pentru a obține sfori, plase și hamacuri, de tigvele care servesc ca recipiente, de trestiile din care fac fluieri cu sunet trist... și câte altele! Totul, absolut totul, de la hrană la petrecerea timpului liber, de la armă la jucărie, de la adăpost la ritual, a fost smuls pământului, apei și pădurii, transformat, modelat, țesut de mâinile lor". (J. Soustelle - *Cei patru Sori*).

Astfel, până la o dată foarte recent - izolarea lor s-a micșorat mult în prezent - autonomia culturală a lacandonilor a supraviețuit în aspectele esențiale. Doar indispensabila *machete*³³ din oțel a putut să-i atragă: această sabie pentru tăiat copaci, mult superioară toporului de piatră, este absolut necesară în junglă.

Soustelle fi vede și acum frigând maimuțele mici „cu piele și păr, ca niște îngrozitori bebeluși carbonizați la un foc de canibali". Ei omoară aceste maimuțe cu arcuri și săgeți încărcate de zimți și vârfuri metalice, ținute cu grijă departe de femei, deoarece acestea, doar atingându-le, le-ar face să-și piardă orice eficacitate! În concluzie, vânătoarea, pescuitul și culesul, așa cum le practicau strămoșii îndepărtați, au rămas o completare importantă a ocupației de bază - cultivarea porumbului: lacandonul este deci un țăran și nu un om din paleolitic.

Religia lacandonului.

Cum în aceste regiuni ploile sunt aproape zilnice, Metsaboc, zeul Ploii la lacandoni, capătă un aspect mai curând de temut, decât binevoitor. Jacques și soția sa, Georgette Soustelle, au avut privilegiul să meargă în pelerinaj la sanctuarul lui Metsaboc. Aflat în limitele teritoriului lacandon. „Sanctuarul lui Metsaboc nu este altceva decât o peșteră puțin adâncă - deschizându-se, aproape la nivelul unui lac, la baza falezei - acoperită de petroglife, desene misterioase care amintesc de cele trasate, acum șapte sau opt mii de ani, în centrul Saharei, pe pereții râpelor în Tassili. Lacandonii cred că ele au fost făcute chiar de zei.

³³ Cuțit mare, cu mâner scurt, pentru apărare, folosit și ca instrument (cuvânt spaniol).

În peșteră, o mulțime de cădelnițe, bucăți de rășină de copal ce se arde în loc de tămâie și cranii de om, fără îndoială cele ale caribilor (alt nume dat lacandonilor), cărora rudele le-au acordat acest loc de înmormântare, în ziua în care am vizitat acest sanctuar, Metsaboc adunase din nou deasupra lacului ceața și ploaia... pirogile noastre înaintau pe un canal strâmt și sinuos prin pădurea inundată, printre arbori uscați care-și ridicau spre cer brațele lor torturate. Niciodată nu m-am simțit, ca atunci, cu adevărat la capătul lumii.

Etnologii noștri au urmărit, de asemenea, tehnica preistorică și rituală de aprindere a focului sacru, menținut aprins zi și noapte în colibe pline de fum. Pentru a realiza acest lucru, se învârteste între palmele mâinii un băț din lemn tare, înfipt în cavitatea unei alte bucăți de lemn mai moale, ținută cu picioarele; încălzirea celor două lemne frecate provoacă aprinderea firelor de bumbac așezate lângă cavitate. Mai întâi, cel care operează, trebuie să-l invoce pe zeul Focului K'ak'; folosirea acestui băț de foc pentru a aprinde o parte din pădure înainte de însămânțare s-a transmis de milenii. Pentru a cultiva, după ce a fost chemat zeul pădurii, va trebui implorat cel al Soarelui, K'in.

Observarea riturilor și credințelor lacandonilor este instructivă, deoarece noi știm foarte puține lucruri despre religia mayașilor din primul mileniu; de altfel, se presupune că ea era puternic marcată de dualism. Zei binevoitori și zei de temut erau în număr egal și fiecare din ei era în stare să facă bine și rău, putea să se arate când favorabil, când nefast. Ei locuiau cerul, pământul și lumea subterană; lăcașurile subterane sub forma peșterilor și a culoarelor subterane, au exercitat o fascinație deosebită și continuă asupra mayașilor. Jacques Soustelle a putut observa că în unele din aceste peșteri vasele lăsate acolo erau mai bine lucrate și mai bune decât cele folosite în prezent de lacandoni și că ele aparțineau probabil unei populații evolute, care a trăit mult înainte și care a dispărut.

O multitudine de alte divinități ocupă cele trei ceruri suprapuse ale cosmogonie! Maya, dar ocupă și cădelnițele rituale care le reprezintă în temple, sau locurile sacre, cum sunt unele faleze sau unele lacuri. Câteva centre ceremoniale au rămas locuri de cult deosebite, cum este Yaxchilan unde statuile ne transmit o parte din puterea lor de emoționare sacră, „în fiecare an, lacandonii se duc acolo, încărcăți cu cădelnițe și rășină de

copal (pe care ei o numesc *pom*), își depun acolo vasele grosolane rituale pe pragurile sculptate, la baza statuiilor, pe treptele palatelor și templelor pe jumătate prăbușite, ard mirodenii, cântă rugăciuni. Nu par a face diferență între peșterile naturale unde „locuiesc „unii zei ca Metsaboc și clădirile vechi din Yaxchilan; pentru ei, ele sunt două «case de piatră», în contrast cu colibele lor de crengi și de frunze”. Probabil, dacă ne referim la obiceiurile vechi observate în diferite puncte, că mayașul, înainte de a se duce în pelerinaj la una din aceste peșteri sacre sau la un templu îndepărtat, respecta o abținere de patruzeci de zile. O altă convingere a lacandonilor, împărtășită, de altfel, de toți indienii din Mexic, este că lumea noastră este amenințată de un sfârșit apocaliptic și că ea a fost precedată de alte patru lumi (cei Patru Sori), fiecare din aceste ere cosmice găsindu-și sfârșitul într-un cataclism îngrozitor. Această viziune ciclică a timpului universal rămâne una din marile originalități ale gândirii indiene.

Lacandonul văzut de aproape.

Informatorul lui Jacques Soustelle de lângă lacul Pelja, un anume Tehank'in, i-a enumerat și i-a descris pe zei, numele lor, locul unde stau, aici pe pământ sau în cer, familiile din care provin și căsătoriile lor – deoarece lacandonii și-i închipuie după imaginea lor, adică poligami ca șefii lor; el i-a descris „groaznică lume subterană și locurile minunate din cer, în care sufletele lacandonilor după moarte găsesc păduri frumoase fără mărăcini și fără jaguari, vânat bogat, porumb din belșug. I-a arătat cădelnițele pe care le păstra în templul său: cele ale zeilor sunt însemnate cu dungi verticale: cele ale zeitelor sunt barate cu grile roșii și negre. I-a explicat cum se pregătește, într-un trunchi de copac scobit ca o pirogă, băutura fermentată care-și trage numele de la *balche*, scoarța sacră pe care femeile nu pot s-o atingă fără să moară. El pregătea vopseaua roșie (*meu*) zdrobind bacele de k'oshop, cu care se stropeau tunicile în momentul ritualurilor și se vopseau în același fel benzile de coajă bătută cu care se înveleau cădelnițele, când se ardea în ele rășina de copal și când se puneau pe buzele figurinelor care le împodobesc firimituri de hrană și de tutun”.

Altfel, J. Soustelle a căpătat convingerea că sufletul lacandonilor era plin de liniște, de seriozitate și de bunătate, chiar dacă, din întâmplare, conflicte brutale izbucneau între clanuri sau indivizii dornici să răpească femei. Chiar dacă, din când în când, se ajungea cu violența până la moarte de om. Expresia feței lor, de altfel, arată această lipsă înnăscută de agresivitate. Trebuia să-i fi văzut pe acești „omuleți arămii din pădurea din Chiapa”, cu siluetele lor firave cu forme ascunse în tunici lungi, femeile purtând coliere simple, din grăunțe, bărbații cu o pană ce le traversează nasul, toți cu părul lung zbârlit, mergând în picioarele goale, uneori cu o țigară enormă înfiptă între buze. Membrii aceluiași clan (există circa zece clanuri) se consideră urmașii unui animal ca maimuța, porcul sălbatic (pecari), jaguarul, fazanul de pădure... Uneori se pot căsători între ei în același clan, alteori, tânărul pleacă într-o incursiune la vecini cu speranța că va putea răpi o fată; așa se iscă bătăi uneori sângeroase și dușmăanii neîncetate care continuă să strice raporturile dintre clanuri. De la soția lui, lacandonul așteaptă să-i facă veșminte, să-i pregătească masa și băuturile, să caute plante și rădăcini comestibile sau scoici de apă dulce din râuri, în sânul clanului sau în afara clanului, el trebuie să se căsătorească doar în cadrul tribului și niciodată un lacandon n-ar fi luat o tzeltală, dar acest lucru nu se mai obișnuiește acum. Pe scurt, viața unui lacandon, puternic impregnată de religie, încărcată de interdicții și obligații, era plină de constrângeri. „Ești tulburat când calculezi timpul, energia, ingeniozitatea și consumul de forță fizică pe care fiecare din acești indieni trebuie să le depună doar pentru a supraviețui într-o natură ostilă, într-un mediu care n-are nimic din paradisul fericitelor sălbatici așa cum erau imaginați în secolul luminilor³⁴; ce muncă fără odihnă, ce efort trebuie să depună în fiecare zi pentru a doborî arborii enormi, pentru a respinge asaltul continuu al hățișului, pentru a arde jungla, pentru a construi și repara coliba, pentru a planta porumb, manioc, bumbac, tutun, pentru a căuta și culege douăzeci de alte plante, pentru a ucide cu săgeți păsări, maimuțe, pecari și pești! Ori, el și-a găsit timp pentru a clădi și un templu, mai spațios și mai bine aranjat decât propria lui colibă, cu masă-altar și etajere: el modelează cu grijă cădelnițele, figurinele care reprezintă zei, folosește rucu, *negru* de fum și creță pentru a le împodobi; se duce în pădure să

³⁴ Secolul XVIII.

recolteze rășină aromată de copal și bace colorante; bate coaja din care face panglici rituale, scobește un trunchi de copac pentru a face o pirogă, construiește un adăpost sub care pregătește k'ayem, face lungi și obositoare pelerinaje la Yaxchilan; pe scurt, el, care depune atâta efort pentru a-și procura ceea ce este necesar pentru el și ai lui, se supune unei alte munci, aproape egală, pentru a-și sluji zeii”.

Originea lacandonilor.

Soustelle observă, tot relativ la lacandoni, că activitățile lor sunt bazate pe cunoștințe profunde, transmise sau instinctive, dar surprinzătoare; și, trăind printre ei, se minuna văzându-i plecând la drum pentru mai multe zile în căutarea unui pâlț de copaci cu coajă prețioasă, a unei colonii de papagali, a unei plante rare, a unui zăcământ de silex sau de argilă. „Ce semne, pentru noi invizibile, îi conduceau în penumbra mării păduri... ei erau savanții, iar eu neștiutorul... fiecare lacandon adult are în el o geografie, o botanică, o zoologie, o mineralogie – nescrise, dar foarte bine adaptate la scopurile lor”, constată Jacques Soustelle, plin de uimire.

Eric Thompson a presupus într-un studiu din 1938, că lacandonii proveneau din emigranți din peninsula Yucatan. Soustelle nuanțează puțin această teză. Remarcând că se pot deosebi trei tipuri fizice în această mică etnie „reziduală”: un tip cu nasul lung coroiat și pomeți proeminenți, care amintesc de cel care se observă pe basoreliefurile din Yaxchilan sau pe frescele din Bonampak, două situri de pe teritoriul lacandonilor; un al doilea tip cu nas subțire și drept și cu buze fine; un al treilea tip, în sfârșit, cu fața plată, cu nasul turtit, care ne trimite cu gândul la prizonierii legați pe care-i vedem îngenunchiați în fața majestuosului *halach uinic* (șef), pe stela nr. 40 din Piedras Negras. Acești străini, aduși ca sclavi, erau mayași? Nu se știe. Și-au lăsat ei urmași în teritoriul lacandon? Aceeași incertitudine. Dar Soustelle va trage concluzia, spre deosebire de Thompson, că lacandonii sunt „urmași ai clasei inferioare a societății maya civilizate, dar că alte elemente indigene au venit de-a lungul secolelor (din Yucatan și din Guatemala probabil) să se suprapună și să se amestece cu acest vechi substrat”; chiar dacă

se constată că ei toți vorbesc limba maya ca peste tot în Yucatan.

Limbile maya.

Poporul mayaș poate fi împărțit lingvistic în cinci mari grupe de dialecte diferite.

Primul grup cuprinde maya propriu-zisă, o limbă uniformă, vorbită încă de mai mult de 300.000 de persoane în statele Yucatan și Campeche: această limbă a fost vorbită mai la sud, în Peten, de itzași, după ce au fost alungați din Chichen, în secolul XV. Cei vreo două sute de lacandoni de astăzi care vorbesc dialectul maya, sunt de asemenea considerați urmași ai grupelor care și-au găsit refugiu în păduri, după venirea spaniolilor.

Al doilea grup, cel al cholilor. Cuprinde mai multe ramuri care arată multe afinități cu grupul maya propriu-zis. Popoarele din acest grup se pare că au locuit pe teritoriul cuprins între Tabasco și Honduras, dar această continuitate geografică a fost ruptă în cursul ultimelor secole, în urma dispariției câtorva triburi intermediare. Limba chol era vorbită într-un mediu de triburi tropicale care s-au opus mult timp și cu hotărâre spaniolilor, ceea ce le-a adus multe necazuri. Cei 25.000 de choli care trăiesc la vest de Palenque pot fi considerați urmașii lor, ca și cei din alte nuclee din Chiapas. Limba chontal din Tabasco, vorbită de aproape 20.000 de persoane la gurile fluviilor Grijalva și Usumacinta, provine din acest grup.

Al treilea grup, cel al tzeltalilor are afinități cu cel dinainte, dar și cu cel ce urmează, cel al mamilor. El cuprinde patru dialecte principale: tzeltala, vorbită de aproape 50.000 de indivizi, în centrul și sud-estul Chiapas; tzotzila sau chamula, vorbită de mai mult de 60.000 de persoane, în vestul Chiapas-ului; chaniabala, vorbită din totdeauna în Chiapas, în jurul Comitanului, de circa 10.000 de indivizi; în sfârșit chuxa, în vestul Guatemalei, dialect al celor 15.000 de locuitori din regiunea Huehuetenango.

Al patrulea grup, cel al mamilor, reunește, de asemenea, câteva dialecte, mai puțin studiate, de altfel: kanxobala (40.000 de vorbitori); motosintleka (4.000 de indivizi); ixila (20.000 de vorbitori); ag-wakateka (8.000 de vorbitori): în sfârșit, limba mam cu cei 300.000 de vorbitori constituie un ansamblu

important la granița mexicano-guatemaleză; dar două treimi dintre ei sunt spaniolizați, mai ales la Chiapas și nu-și mai vorbesc limba.

Al cincilea grup și ultimul, cel al quicheșilor. Se împarte, la rândul lui, în mai multe graiuri provenite din două ramuri principale: primul, foarte dens, îi cuprinde pe quicheși, cu 400.000 de vorbitori, deci dialectul cel mai folosit din familia maya: ea se găsește în regiunea lacului Atitlan din Guatemala: la nord și la est de acest lac. Limba cakchiquel este vorbită de aproape 350.000 de persoane; zutuhilii, la sudul lacului, numără doar ceva mai mult de 10.000 de indivizi, după masacrul la care au fost supuși de cele două grupe precedente. A doua ramură cuprinde pe ceckși, în număr de 250.000 de indivizi, care ocupă cea mai mare parte a departamentului Alta Verapas și se întind peste Hondurasul britanic. Coban era pe teritoriul lor. Urmează dialectul pokomam, vorbit încă în Guatemala, în apropiere de Antigua și de Jalapa, de circa 25.000 de persoane: în sfârșit, pokomehi este vorbită la sud de Coban și în regiunea izvoarelor lui Rio Cahabon. De mai mult de 30.000 de indivizi.

În total, toate aceste diferite etnii care vorbesc o mulțime de dialecte pe un teritoriu monobloc și continuu, de aproape 330.000 km², au fost amestecate în mod straniu în trecut și așezările lor actuale nu reflectă exact cum și unde erau ele în vremurile prehispanice: este adevărat că, în ciuda particularităților lor, există între ele o mare asemănare culturală și religioasă. Structurile lor sociale și politice au fost și ele, în egală măsură, identice de la lacul Atitlan la capul Catoche.

Organizația socială și politică.

În lumina textelor lăsate de spaniolii din timpul cuceririi, societatea maya poate fi reprezentată ca fiind structurată după un model apropiat de cel al societății feudale, cu prințul sau șeful de trib conducând orașul-stat, cu nobilimea sa, clerul său și masa poporului, în majoritate alcătuită din țărani. S-au comparat orașele maya – legăturile care le uneau erau mai curând de natură culturală, religioasă sau lingvistică, decât politică – cu vechile orașe grecești din secolele VI-II î.H. – Atena, Sparta, Corint... – sau cu orașele italiene din secolele XIII-XV – Florența,

Veneția, Genova... -cu porturile din Liga hanseatică, Hamburg, Bremen, Lubeck...

În fruntea fiecăruia din aceste orașe-stat mayașe, se găsea un fel de rege-preot, de prinț-episcop, „omul adevărat”, *halach uinic*, a cărui funcție, era ereditară; dacă primul născut nu avea vârsta de a domni la moartea tatălui său, unchiul din partea tatălui asigurau regența. *Halach uinic* conducea statul fiind asistat de un numeros sfat compus din șefii de clan totemici, de preoți și de „bătrâni” (astăzi, *mayores*). Emblema autorității sale civile era un fel de sceptru îndoit, *manikin*, terminat la cele două extremități prin capete fantastice; bara ceremonială pe care o ținea lipită transversal de piept, așa cum se vede pe stelele din Copan, este interpretată ca o emblema religioasă sau un simbol al celor 52 de ani din „secolul” maya. Se poate vedea aici, de asemenea, mănunchiul de bastoane care simbolizează clanurile tribului: la tzotzili (nume care înseamnă „lilieci”) din San Juan Chamula, în Chiapas, în fiecare an are loc schimbarea puterii grupului, de la vechii notabili la cei noi: *mayores* (cei bătrâni) strâng în cercuri mănunchiurile de bastoane care stau drepte și legate la vârf. Soțiile noilor desemnați au sarcina să vegheze asupra acestor mănunchiuri până la terminarea ceremoniei de schimbare a puterii.

Pe lângă acest *halach uinic*, un alt șef, își consacra întreaga activitate pentru îndeplinirea funcțiilor sacerdotale și astronomice. Se pare că sfaturile se țineau noaptea, întinericul conferind mai mult aura de mister a deliberărilor și hotărârilor; de altfel, în *Popol-Vuh*, se spune că zeii acționează numai noaptea și tot atunci se fac lucrurile importante. Clerul și nobilimea par a fi trăit în strânsă înțelegere, deoarece nu avem nici o dovadă despre vreun conflict - poate că ei nu formau decât o singură clasă, ca în sistemul francez feudal în timpul Vechiului Regim, în care din familiile Vendome, Rohan sau Le Tellier. De exemplu, proveneau ducii conți, dar și arhiepiscopi, călugărițe și stareți, în momentul cuceririi spaniole, Yucatanul număra vreo douăzeci de mici regi sau *halach uinic*. Printre numeroasele funcții, una importantă revenea la fiecare douăzeci de ani, adică la debutul noilor *katun*, când erau „examinați” cei care solicitau o funcție de șef de trib sau de cătun: probele, deosebite, cereau cunoașterea unei limbi secrete, înțeleasă numai de puținii inițiați, ceea ce, de la început, rezerva această funcție micii caste ereditare care-și transmitea cunoștințele magice.

Această castă forma nobilimea, numită „almehenoob”, adică „cei care au tați și mame”. Astfel desemnați, guvernatorii, *bataboob*, dobândeau, între altele, puterea de a face dreptate și poliție; ei vegheau, în special, ca prescripțiile religioase ale preoților, referitoare la data optimă a culesului și la alte lucrări, să fie respectate în mod riguros, în plus, ajutați de delegați, ei supravegheau strângerea tributului și a diferitelor mijloace materiale destinate șefului suprem: țesături de bumbac, curcani, vase de ceramică, rășină de copal și boabe de cacao, în caz de război sau dacă era hotărâtă o incursiune, acești guvernatori adunau trupe, miliții (cam ca în Elveția) și toți se puneau sub ordinele marelui șef de război, *nacomul*. Funcția nacomului era ereditară, dar cea de general suprem era prevăzută doar pe o perioadă de trei ani și asta pentru că postul nu era prea dorit, cu toate că era copleșit de onoruri: era purtat în litieră și învăluit permanent în fum de mirodenii, dar, pe de altă parte, el trebuia să respecte o totală abstenență, posturi și interziceri alimentare, pe scurt, era obligat să se manifeste ca un model perfect.

Clerul și poporul de jos.

Clerul constituia clasa savantă, cea a intermediarilor poporului pe lângă divinități, cea fără de care astrele „intrau în grevă”, cea care asigura buna desfășurare a activităților și lucrărilor de tot felul. Suveranul-Șarpe sau marele preot. *Ahaucan*, atotștiutor, era în fruntea comunității de preoți. Prestigiul lui era mare și diferite ofrande se revărsau spre locuința lui; el era primul consilier al prințului și toate sarcinile culturale și de cult erau cuprinse în domeniul său de activitate: astronomia, prezicerea, calculele cronologice, înălțarea templelor și stelelor, redactarea de codexuri, educarea novicilor, hotărârile privind agricultura, sacrificiile...

Pentru îndeplinirea acestor multiple și obositoare sarcini, el era ajutat de un mare număr de preoți, *akhinii*. O altă clasă de preoți, *chilamii*, un fel de vraci-prezicători, foarte respectați și ei de popor, aveau cu acesta un contact mai strâns decât akhinii care făceau legătura cu divinitățile. Paradoxal, sarcina de mare preot, care solicita stăpânirea unor cunoștințe foarte vaste, era ereditară!

La bază se găsea marea masă a poporului, în majoritate țărani, care la nevoie se transforma într-o armată sau o echipă de lucrători la terasamente și în cariere, în oraș, corporațiile de artiști și de meșteșugari făceau lucrări mai deosebite și mai complicate, ca cioplirea silexului și a jadului, confecționarea de mozaicuri de pene; sculptorii și pictorii nu șomau, deoarece mayașii, cei din primele secole mai ales, au fost cuprinși de o adevărată frenezie constructoare. Ceramiștii, probabil specialiști în meserie, produceau o ceramică de lux mai elaborată decât cea domestică, produsă în locuințe. Pe această bază populară erau așezate clasa teocratică și feudală. Prin tributuri, ofrande, corvezi, poporul întreținea clerul și pe șefi, construia piramide, temple, palate și drumuri, într-un ritm care creștea mereu. Nu putem să nu descoperim la acest popor o energie de necrezut și o disciplină consimțită demnă de admirație, în schimb, elitele întreținute nu par a fi contribuit cu priceperea și cunoștințele lor la obținerea de tehnici capabile să ușureze acest imens efort cerut poporului: până la sfârșit, repetăm, totul a fost cărat, tăiat, cioplit, transportat doar cu forța brațelor și cu instrumente neolitice! Totul a fost plătit, probabil, în secolul IX, dovadă fiind „abandonarea”, „abandonul prin aruncarea prosopului³⁵” a acestui popor istovit din cauza luptei, extenuat, cu răsuflarea tăiată. Brusc, el a refuzat să mai participe și s-a retras în coliba lui; lipsite de resurse, elitele au fost, probabil, constrânse să se reprofileze, să devină țărani; uneori se observă urme de revolte care arată că schimbarea nu s-a petrecut firesc.

Cu o treaptă ierarhică mai jos de țărani exista o castă a sclavilor, *pentacoobii*, alimentată probabil din incursiunile militare sau de deținuții din drept comun. Se știe foarte puțin despre statutul și despre condiția lor și problema este obiect de discuție între specialiști.

Căsătoria.

În mod obișnuit și spre deosebire de lacandonii de astăzi, mayașii erau monogami. Adolescenții se adunau, după sex, în colibe diferite, iar primele lor întâlniri, ca peste tot sub soare, erau stângace, cu schimburi de priviri furișe... Eric Thompson

³⁵ Termen din box.

relatează un obicei de pe malurile lacului Atitlan: tânărul sparge urciorul celei pe care o dorește, când ea se duce să ia apă; dacă nu protestează, înseamnă că nu are nimic împotriva; invers, protestând înseamnă că îl refuză și el n-are altceva de făcut decât să încerce cu altcineva. Căsătoriile erau precedate de lungi negocieri făcute de pețitori oficiali, prin intermediul cărora se convenea, în general, că soțul trebuie să locuiască la socri, pentru a-l ajuta pe tatăl soției sale în munca de la *milpa* (cultura din luminișul pădurii), la vânătoare și la pescuit, timp de trei până la șase ani după căsătorie. La vânătoare, ei săpau gropi și puneau curse; în casă, întrețineau rezerva de lemne și creșteau albine (acestea erau dintr-o specie deosebită, fără ac și erau crescute în stupi din trunchiuri de copac scobite, astupate la capete cu dopuri de argilă, găurite pentru trecere). Soțul avea obligația să facă și câteva cadouri, semințe de cacao, mărgelile tăiate din scoici, pânză de bumbac, urcioare sau alte obiecte ceramice.

Apoi, preotul fixa data căsătoriei în funcție de poziția astrală a viitorilor soți. Și, în mod obișnuit, această sărbătoare era prilej de ospăț unde se bea mult „*balche*”, un hidromel tare. Femeile serveau la masă evitând privirile bărbaților și întorcându-și capul în timp ce ei beau. Pentru soție, sterilitatea era atât de dezonorantă încât se putea ajunge la divorț; pe de altă parte, dacă se întâmpla ca într-o noapte ea să viseze un șarpe, era semn că va deveni curând mamă și ea se bucura. Odată născut, copilul era crescut cu severitate, cu mare respect pentru părinți; și cum copilul vedea că aceștia la rândul lor aveau un mare respect pentru părinții lor în mod firesc învăța să-i stimeze pe ceilalți și, în mod special, pe cei în vârstă. Copilul era învățat să-i ajute pe cei din jurul lui și, deși din fire era prea puțin expansiv, el căpăta un simț al colectivității foarte accentuat.

Uneori, în mediile mai înstărite, se pare că părinții presau capul pruncului între scândurele pentru a-i da o formă țuguiată, ca de obuz, pe care o putem vedea pe numeroase basoreliefuli; în plus, bărbații și femeile își tăiau incisivii sau își încrustau în dinți mici granule din pirită, obsidian sau jad, atunci când aveau posibilitatea. Războinicii își făceau, adesea, scarificări pe față, unele de formă perlată. Până la căsătorie, tinerii își vopseau tot corpul și fața în negru; după căsătorie, se folosea roșul, în afara perioadelor de post, când se revenea la negru. Tot negrul era și culoarea războinicilor, iar albastrul era culoarea preoților. Pentru

a se vopsi, se foloseau capsule de ceramică gravate care erau înmuiate în vopsea. Femeile își pictau la fel bustul, cu excepția sânilor.

Activități zilnice.

După câțiva ani de viață comună în coliba părinților soției, cuplul, ajutat de prieteni, își construia propria colibă într-o *milpa* (teren defrișat pentru cultivare): această casă putea fi din piatră, în nordul Yucatanului, din cărămizi nearse, la celălalt capăt al lumii maya, în sudul Guatemalei, sau din lemn și ramuri de palmier, în pădurea virgină centrală, în general, aceste case nu și-au schimbat deloc aspectul de două milenii; forma dreptunghiulară este mult mai des folosită decât cea rotundă sau pătrată. Desigur, se făceau rituri de purificare înainte de instalarea locatarilor, pentru a alunga spiritele rele care ar fi putut intra înaintea lor. Casele mai deosebite, aveau un perete despărțitor interior, în lungime, camera de la intrare servind ca loc de ședere obișnuit și de primire, cealaltă, în spate, fiind folosită doar de cei ai casei: acest zid-ecran interior, îmbrăcat în stuc, putea fi împodobit cu picturi. Bănci, mese scunde, rogojini, paturi de lemn acoperite cu rogojini din papură constituiau mobilierul, rezervele de porumb erau ținute în lăzi de lemn sau în vase pentru grăunțe din pământ ars.

Femeile se sculau foarte devreme, pe la trei sau patru dimineața și pregăteau masa: tortillas (plăcinte de porumb sau din fasole) sau din *atole*; în familiile mai sărace, *atole era* o zeamă caldă făcută din porumb măcinat și fiert în apă cu miere, în zori, omul pleca la câmp, la vânătoare sau la alte treburi. El se putea duce să pescuiască în piroga lui, pe mare sau pe numeroasele cursuri de apă, pe brațele de fluvii sau în lagunele din Chiapas sau Tabasco; oamenii de pe litoral aveau pirogi mari în care puteau intra patruzeci de oameni și câteva schifuri cu cocă dublă, ca niște catamarane; aveau și un vas cu pânză. O pictură din templul Războinicilor din Chichen Itza ne arată o scenă dintr-un sat de pe coastă – unde broaște țestoase, pești, scoici, crabi și pisici de mare veninoase înoată în jurul a trei bărci, fiecare cu un om care lopătează în față și, în spate, doi războinici înarmați, în picioare. Pe mal, între colibele împrăștiate

printre copaci, populația își vede liniștită de treabă, în timp ce negustori ambulanți, aplecați sub povară, se îndepărtează de sat.

Rămasă în colibă, femeia pregătea porumbul pentru acea zi, îl treiera, îl macină pe piatra de măcinat ușor concavă cu ajutorul unui rulou de piatră, *kab-ul*. Apoi, pe o placă de argilă încălzită pe cele trei pietre rituale ale căminului, ea cocea *tortillas*, plăcinte de *zacan* (aluat din porumb); odată coapte, ea le păstra calde cât mai mult timp în tigve. Mai putea pregăti un *pozol k'oyem*, care se lua la drum, învelit în frunze de bananier: este o variantă de *zacan*, care trebuia înmuiată puțin, înainte de a fi mâncată. Pentru a obține ciocolata, se fierbea un amestec de mălai și cacao, la care se adăuga ardei. Aproape de apusul soarelui se servea masa principală: fasole, tocană de curcan, de cerb lopătar, de pecari, uneori legume, ciocolată. Se cocea înăbușit un *tzome*, o specie de câine fără păr care nu latră, crescut doar pentru a fi mâncat. Când termina masa, bărbatul făcea zilnic o baie caldă, într-un ciubăr scobit într-un trunchi de cedru. Pe la opt seara, toată casa dormea, dar se avea grijă ca toată noaptea să se mențină focul aprins între cele trei pietre. Este posibil ca mirosul înțepător al fumului să fi impregnat totul și, mai ales, hainele.

Moartea unul șef de trib.

În cartea sa atât de erudită asupra mayașilor, *Mărire și Decadența Civilizației Maya*, Eric Thompson a imaginat un adevărat reportaj asupra morții și funeraliilor unui șef, bazându-se pe tradiții și observații arheologice. Este păcat că mayașii nu ne-au lăsat scene documentare însuflețite și expresive, în care să fie redată viața lor de zi cu zi. Așa cum au făcut egiptenii din timpurile faraonice, în acele mastaba³⁶ din Saqqarah sau în necropole, în fața Luxorului. În afară de mica scenă din satul de coastă, de la Chichen Itza. Descrisă mai sus și de extraordinara ceremonie pictată în cele trei mici săli ale templului din Bonampak, nu dispunem nici de cea mai mică scenă documentară! Totuși, câteva inscripții și micile figurine de argilă

³⁶ Monument funerar trapezoidal construit pentru notabilii Egiptului în Imperiul vechi.

găsite în morminte, în insula Jaina și în altă parte, ne prezintă diferite siluete pline de viață ale personajelor de înalt rang social, cel mai adesea demnitari, doamne nobile, preoți, dar și războinici, jucători de pelotă, pitici și. Mai rar. Țesătoare. Doar în caz excepțional clasele inferioare și-au găsit loc în reprezentările artistice. Dar, să revenim la moartea șefului de trib.

În momentul morții, cei apropiați introduceau în gura defunctului o mărgea de jad în care intra sufletul mortului ca într-o nouă locuință, precum și un pumn de mălai. Pentru funeralii, rude, vecini și demnitari veneau în număr mare, unii duși în litiere, făcându-și încet vânt cu evantaiele, în timp ce purtătorii corpului defunctului transpirau, acoperiți doar cu o mică pânză în jurul șoldurilor. Mortul trebuia împodobit cu toate bijuteriile lui de sidef sau de jad: „Cercei din jad verde aprins îi atârnav de urechi. Moletiere, cu clopoței de cupru care au zăngănit la fiecare pas cât a fost în viață, îi îmbrăcau picioarele sub genunchi. Era încălțat cu sandale, cu ștaifuri înalte, din piele minuțios lucrată. O bucată de pânză din bumbac, cu broderii complicate, îi înconjura talia și capetele ei, împodobite cu pene, atârnav în față și în spate. Pe umeri avea mai multe haine din bumbac brodat sau din pene. «trusoul» pe care femeile sclave îl pregătiseră de mai multe luni”.

Astfel împodobit, fusese pus, stând pe vine, în interiorul unei lăzi mari de lemn, care n-ar putea fi numită coșciug, fiind aproape cubică. Patru sclavi duceau litiera pe care era așezată această ladă.

Cortegiul s-a oprit în vârful unei înălțimi și lada a fost coborâtă în groapa mare, deja pregătită. Servitorii au venit, rând pe rând, să pună în groapă bunurile defunctului: alte jaduri, oglinzi, vase de ceramică, onix mexican, urcioare, pene de quetzal, de ara³⁷, de curcan cu pene colorate, cuțite și vârfuri de armă din obsidian, vârfuri de lance din silex, scuturi, mâncăruri din porumb, din carne, fasole, sos cu ardei, boluri cu cacao, rogojini și țesături de bumbac, în sfârșit, toate cadourile aduse de șefii vecini.

A fost ucis mai întâi câinele favorit al defunctului pentru ca umbra lui să o conducă pe cea a stăpânului în timpul lungii călătorii. Apoi au fost uciși sclavii, cei ai defunctului și cei care fuseseră aduși de ceilalți șefi. Unul câte unul trupurile lor s-au așezat în groapă, împreună cu uneltele lor obișnuite: pive,

³⁷ Papagal mare din America de Sud, cu pene viu colorate.

războaie de țesut, fuse, ace, măhuri, argilă pentru vase, odată cu femeile; topoare de piatră, țărugi de plantat, sarbacane, lănci și cuțite, odată cu bărbații. Groapa era acum aproape plină. S-a aruncat pământ pentru a umple intervalele și s-a bătut bine în cuie. În curând, zidarii vor construi un altar, pe care se vor arde rășini aromate și se vor depune alimente pentru ca spiritele defuncților să se poată hrăni cu spiritul alimentelor.

Obiceiul de a se îngropa defunctul în coliba lui – care era imediat părăsită de rude – sau foarte aproape de colibă, s-a confirmat în mai multe cazuri.

Riturile funerare variaua de la o provincie la alta: mortul se incinera în Yucatan, în Chiapas era îngropat în urne mari, iar la cocomii din Mayapan i se tăia capul defunctului pentru a-l fierbe, apoi i se înlocuiau mușchii cu o mască modelată dintr-un material bituminos, un fel de rășină, sau chiar cu mortar, străduindu-se să imite cât mai bine trăsăturile răposatului. Unele capete ale strămoșilor erau păstrate pe altarul familial și primeau ofrande cu ocazia nenumăratelor sărbători. Acest obicei, care consta în a scoate carnea de pe oasele feței unui șef indian pentru a-i modela apoi trăsăturile din rășină și alte materiale, a fost practicat în Uaxactun încă în perioada de formare, adică de la începutul erei noastre și s-a menținut până la sosirea spaniolilor. S-a constatat, de asemenea, în câteva cazuri, că femurele fuseseră scoase iar craniul, tăiat, a fost pus între genunchi parcă pentru a înlocui femurele lipsă. Dar obiceiul de a îngropa câinele – călăuza – odată cu defunctul a fost aproape general, ca și cel de a pune în mormânt figurine de argilă, de lemn sau de piatră și unelte, probabil în legătură cu preocupările din trecut ale dispărutului.

Tot la Uaxactun se observă un alt obicei funerar caracteristic mayașilor, la îngroparea copiilor: se pune corpul între două taieri și au fost găsite în unele cazuri oase ale unui deget de adult. Ori, acest obicei de a îngropa o falangă a mamei lângă corpul fiului s-a menținut cu siguranță în mediile maya. Până la o dată foarte apropiată de noi.

Orașul maya, un veritabil oraș-grădină.

Nu trebuie să ne imaginăm orașul maya, sau indian, după

cum arată orașele noastre, nici după cum arătau cele din timpurile medievale. Aranjarea caselor în orașul maya era foarte diferită, casele erau mai rare, distanțate unele de altele; totul era organizat în jurul pieții și a centrului ceremonial. Dincolo de ele, locuințele erau împrăștiate într-o regiune plină de copaci și de terenuri cultivate. Din această cauză, trecerea de la țară la oraș era abia perceptibilă, în plus, locuitorii având la îndemână câmpurile și produsele lor, rolul pieței era minor: nu exista o piață de aprovizionare așa cum este necesar într-un oraș aglomerat. Pe scurt, folosind butada lui Alphonse Allais³⁸, erau orașe construite la țară! De altfel, în centrul orașului nu locuiau decât membrii clasei nobile și clerul, artiștii și meseriașii având, fără îndoială, parcurile și grădinile lor de zarzavat; în ceea ce privește „clasa muncitoare”, ea nu exista pentru că se confunda cu cea a țăranilor. Aceștia asigurau prin corvezi cea mai mare parte a lucrărilor de construcție și de întreținere și deveneau soldați numai când era nevoie. Câți locuitori aveau aceste orașe?

Este foarte greu de apreciat. Institutul Carnegie a optat pentru cifra de 50.000 pentru Uaxactun. Morley, unul din cei mai mari specialiști, a apreciat până la 200.000 de locuitori pentru fiecare din orașele mai importante: Tikal, Copan, Uxmal, Chichen Itza. Aceste cifre sunt probabil exagerate, deoarece nu s-a avut în vedere marea împrăștiere a colibelor care micșora mult densitatea. O apreciere de 20.000 - 50.000 de suflete ni se pare mai rezonabilă.

Cea mai mare parte a oamenilor „trecea prin” oraș; ei nu locuiau acolo. Veneau acolo în costumul lor colorat și, în special, în grup; astfel, de la prima privire, se identifica locul de origine a celui întâlnit; participau la ceremonii, aduceau ofrande la templu, se spovedeau preotului chilam și plecau. Nici o învâlmășeală: nu erau nici căruțe, nici cai, catări sau vite mari. Doar oameni tăcuți, uneori cocoșați de enormele poveri din spate, ținute cu o curea fixată pe frunte. Din vreme în vreme, trecea câte un șef în litieră. Mulțimea era formată din bărbați și femei, adesea cu un copil pe șold, în costume specifice și cu fâșii de pânză colorate în jurul coapselor. Echipele de agricultori veneau uneori în număr mare să se pună la dispoziția meșterilor însărcinați permanent de cler să construiască sau să restaureze templele și piramidele - care erau mândria orașului. Coș după coș, piatră cu piatră, totul trebuia cărat în spate până la locul lucrării, iar materialul era

³⁸ Scriitor francez (umorist) (1855-1905).

lucrat numai cu unelte de piatră.

Adevărat oraș-grădină, orașul maya era deci total diferit de orașul oriental, suprapopulat, anarhic, cu labirinte de străzi, cu îngrămădiri de locuințe și adesea cu mormane de murdărie. Aici casele erau departe una de alta, îngrijite și curate, ascunse sub frunzare și despărțite de grădini cultivate. Arterele majestuoase erau concepute în primul rând pentru fastul procesiunilor, într-o carte interesantă asupra arhitecturii maya, Henri Stierlin notează că „prin respingerea străzii propriu-zise, urbanismul maya le conferea orașelor un aspect aproape modern, într-adevăr, construcțiile nu mărginesc niciodată o arteră care ar deveni astfel un canal îngust între ziduri... de altfel, absența vehiculelor și a oricărui animal de tracțiune sau de povară face strada inutilă... este, cu adevărat, un «centru pietonal» cu peisajul și amenajarea liberă, în care sunt alternate esplanadele și monumentele funerare, culturile și palmierii”. Această urzeală urbană exprimă, de altfel, pacifismul temeinic al mayașilor, iar Henri Stierlin constată, pe bună dreptate, că „diferențele profunde între planuri și regulile de organizare a orașelor pledează (Stierlin a amintit mai înainte că fațadele palatelor și templelor erau bogat colorate) pentru o relativă autonomie a civilizației maya în diferitele provincii. Ne aflăm în fața unei organizări de tip federal, bazată pe similitudini culturale, mai mult decât pe o adevărată unitate politică”.

Aceste orașe probabil că întrețineau între ele raporturi pașnice, rar intrând în conflict, deoarece, cum am spus, lucrări militare, fortificații, metereze, tranșee... lipsesc, în special în perioada clasică: se poate crede totuși, că a existat un mare gard de lemn. Asemănător unui zid de centură, care n-a putut rezista atâtor secole de umiditate.

Tribunalul.

Orașul maya își avea centrul pe o esplanadă înconjurată de temple, de săli pentru sfat, de reședințe pentru șefi și, în jur, ca o pânză de păianjen erau așezate locuințe ale artiștilor și novicilor. Dar, o spunem din nou, populația rămânea în majoritate rurală. O relatare din 1695, datorată lui Francisco Antonio de Fuentes y Guzman, ne dă, odată cu descrierea orașului Tecpan, din

Guatemala, o imagine adevărată a ceea ce putea fi un oraș maya în era clasică. El notează, mai întâi, că tot solul acestui vechi oraș era acoperit de un fel de pardoseală din mortar și ciment. Printre clădiri, a remarcat una care avea o fața dă lungă de o sută de pași! Și „toată din piatră și mortar, cu piatră cioplită cu mare îndemânare, lustruită și perfect ajustată”; această clădire împodobește o „mare piață pătrată de o deosebită măreție și de o mare frumusețe”. Mai departe, el apreciază o altă clădire ca fiind „de o splendoare regală”, în lungul străzilor, el observă „multe locuințe bine distribuite, dovedind gradul de civilizație al foștilor stăpâni”.

Pe o colină mică, dominând orașul, o construcție circulară era fostul tribunal: sfatul judecătorilor se instala pe rogojini cu spatele la zid, în jurul unui fel de podium și dezbătea cauzele. Din când în când, erau trimiși soli la un mic templu vecin pentru a aduna oracolele, deciziile sacre ale divinității locale, reprezentată printr-un bloc de obsidian. Dacă răspunsul era nefavorabil, acuzatul putea fi imediat torturat, ba chiar executat pe podiumul central.

Justiția era una din prerogativele clasei dominante; ea era prin excelență orală și nu avea nimic birocratic, ca întocmirea dosar și multe alte proceduri, nelipsite în vremurile noastre. Contracte, acorduri, tranzacții erau și ele, numai verbale și, ținând seama de proverbialele cinste a mayașilor, trebuie să credem că puterea cuvântului însemna mai mult decât semnătura: sperjurul se pune singur la stâlpul infamiei clanului.

Contravenienții riscă să li se pună un jug de lemn în jurul gâtului, să fie închiși sau expuși în public legați la stâlpul infamiei. Condamnații la moarte în așteptarea execuției erau închiși într-o cușcă de lemn vopsită; iar cei condamnați pentru adulter sau viol erau omorâți cu săgeți sau trași în țeapă, după ce fuseseră expuși în public, goi și cu părul ras, legați de un stâlp. Un hoț devenea sclav până ce își plătea răscumpărarea sau i se creștau fruntea și obrații, fiind astfel desconsiderat pentru totdeauna. Un asasinat ducea la uciderea asasinului: el era legat cu brațele în sus între doi stâlpi și străpuns de săgeți. Se pare că nu erau sacrificați pe altarul templelor, fără îndoială pentru că erau considerați nedemni, neputând să-i mulțumească pe zei. În schimb, unii prizonierii de război condamnați considerau această execuție ca pe o adevărată onoare; prin moarte ei erau literalmente „satelizați”! Se credea că un

executat se ducea să locuiască în constelații, devenind o stea. Cunoaștem aceste pedepse date pentru delikte, datorită mărturiilor lui Xiu, un descendent al regilor din Mayapan, care a trăit în secolul XVI.

Cu tot caracterul lor mai curând pașnic, am constatat că mayașii se mai războiau câteodată, dar virusul războiului îi va atinge pentru mai multe secole în special după venirea oamenilor din Tuia. Începând cu secolele XI-XII, încep să se observe la acest popor puternice tendințe militariste și o dezvoltare a castei războinice care eclipsează, în parte, clerul. Mexicanii au adus în teritoriul maya „perfecționări” ale artei războiului, introducând propulsoare de sulite lungi și subțiri, bune pentru lupta la distanță și dându-le lăncilor o putere de pătrundere mult superioară. Nomazii din stepele nordice introduseseră folosirea arcului și săgeților pe platoul central mexican și utilizarea lor s-a răspândit curând până în Yucatan.

Războiul.

Într-o luptă, după ce trimiteau de departe salva de lănci cu vârf de silex, războinicii năvăleau pentru a se lupta corp la corp, ținând cu o mână marea sabie de lemn plină de așchii de silex (*macana*) și cu alta, un scut rotund sau pătrat, împodobit în general cu simboluri solare, acoperit, adesea, cu piele de jaguar sau de cerb; făcute din trestie împletită, ele erau foarte ușor de mănuit în lupta de aproape. Membrii ordinelor militare, jaguarii, pumele, vulturii... se recunoșteau după semnele lor, după coifurile încărcate cu pene lungi, adesea în formă de mască imitând capete de animale. Un al doilea scut fixat în spate, îl ferea pe războinic de surprize; el purta uneori și o vestă de bumbac, tighelită și umplută cu sare pentru a o întări, care amintește de *sagum*-ul³⁹ roman și galic; convinși de eficacitatea sa, spaniolii îl vor adopta și ei.

Unii războinici purtau pe brațe, ca apărători sau brățări, falca unui dușman omorât, pusă pe biceps. Chemați de șefii lor, ei încercau să se regrupeze în jurul drapelului ordinului lor și strigătele erau acoperite de bătaia tobelor mari, urletul cochiliilor

³⁹ Pelerină de război, (lat.).

marine, buccinelor⁴⁰ și trompetelor. Absența uniformelor, siluetele umflate de veste, măștile, membrele vopsite, penele, desenele pictate pe scuturi, aceste mii de culori dădeau un aspect fantastic luptelor, așa cum se vede în reprezentarea picturală de pe un perete din Bonampak.

Cu toată părerea destul de răspândită care susține că primul mileniu a fost puțin războinic, frescele din Bonampak, stelele din Piedras Negras și numeroasele figurine de argilă reprezentând războinici de temut, încordați într-o atitudine provocatoare, nu ne vorbesc deloc despre o viață pastorală, liniștită. Dacă inițial se putea constata absența lucrărilor militare la marginea orașelor, situația n-a mai fost aceeași în momentul venirii spaniolilor: Cortez a întâlnit în Peten mai multe orașe fortificate, înconjurată de gropi artificiale umplute cu apă. Metereze, ziduri din lemn cu ferestre pentru aruncat săgețile și turnuri de observație. Dar este adevărat că înainte de venirea mexicanilor, lipsa armamentului la mayașii din perioada clasică dovedește că ei nici nu se gândeau să-și pună marea lor inteligență în slujba invențiilor diabolice și ucigașe. Să menționăm, în plus, acele grenade de pământ conținând cuiburi de viespi, folosite pe platourile înalte mayașe. De asemenea, Jacques Soustelle notează, în lucrarea *Patru Sori*, că „este o mare prăpastie între aceste lupte accidentale purtate între orașele-stat mayașe de la început și militarismul sistematic care a marcat cu amprenta sa sângeroasă Mexicul celui de al doilea mileniu... Rezultă că tehnica militară, rămasă în stare embrionară timp de o mie de ani. S-a perfecționat în a doua fază a civilizațiilor autohtone”. Creat dintr-o necesitate religioasă, războiul devenise un scop în sine și un fel de sport indispensabil. Dar să vedem mai întâi, natura acestei religii a mayașilor.

⁴⁰ Instrument de suflat din familia goanelor.

4.

Religie și știință la mayași.

Documentarea noastră și izvoarele ei.

În spus câte ceva despre religia mayașilor atunci când am încercat să schițăm un portret al lor; am arătat cât de mare era religiozitatea lor, cât de complex și de autoritar era panteonul lor, specific unui popor cu activități în special agricole; am semnalat caracterul dual al acestor divinități care se pot înfățișa cu un aspect protector, curând dezmințit de o altă față, de demon de temut. Și aceasta deoarece raporturile zeilor cu oamenii depindeau fie de partea pozitivă, fie de cea negativă a aceluiasi principiu – ploaia favorizează încolțirea plantelor, dar le poate și îneca, dacă este în exces – iar această dualitate poate fi reprezentată printr-un cuplu divin sau poate să apară ca profile contradictorii ale aceleiași divinități. Am spus că știm foarte puțin despre religia mayașilor din perioada clasică, ba mai mult, din acest puțin sunt multe aspecte care ne scapă. De asemenea, cu toată stabilitatea trăsăturilor generale, este posibil ca religia mayașilor să fi evoluat permanent în cursul lungului mileniu de progres cultural. Rămâne însă sigur, dacă ne referim la numărul extraordinar de temple și de piramide pe care acest popor le-a ridicat, că un spirit religios profund și puternic n-a încetat să existe în el.

Pentru informarea noastră asupra cadrului religios al mayașilor, dispunem de o documentație dispartă și fragmentară: putem căuta răspunsuri în documentele arheologice (sculpturi, picturi, codexuri...) și în anchetele etnografice recente asupra grupelor de mayași ferite de influențe străine; putem analiza cărțile epice salvate de naufragiu de către știutorii de carte mayași, care ne-au transcris anele și vechile mituri cu caractere latine (*Chilam Balam și Popol-Vuh sunt* lucrările de căpetenie); în sfârșit, pentru cercetarea noastră, nu

sunt deloc de neglijat mărturiile câtorva cronicari spanioli din timpul cuceririi, deși în același timp, alții ca ei și chiar ei înșiși – ne gândim în mod special la episcopul de Merida, Diego Landa – distrugeau multe temple și multe manuscrise prețioase.

S-a remarcat că, în cea mai mare parte, aceste izvoare documentare sunt recente, mergând rareori dincolo de năvălirea tolteco-itzașă, din jurul anului 1000: aceasta înseamnă că tabloul nostru este în pericol de a fi deformat atunci când încercăm să vorbim de religia primelor secole, pentru care documentația disponibilă este mai mult decât lacunară și superficială. Să pătrundem, totuși, pe acest teren obscur. Ceea ce știm despre panteonul maya ne poate lămuri asupra spiritului și asupra comportamentului metafizic ai acestui popor profund religios. Oricât de complex ar fi, panteonul maya este mult mai puțin confuz și mai puțin încărcat față de cel al aztecilor, deoarece, spre deosebire de ei, mayașii răspândiți din Yucatan până în Guatemala nu au fost rezultatul unui mare amestec de etnii, al unei stratificări de culturi diverse venite din orizonturi multiple; în diversitatea sa, lumea maya are o unitate mai solidă decât restul lumii mexicane prehispanice.

Generalități asupra panteonului maya.

Studiul panteonului maya ne poate permite să desprindem câteva observații generale, din care Eric Thompson reține în special șase:

1. Mai întâi, se remarcă faptul că divinitățile Ploii și Pământului, legate de activitatea vitală a agriculturii, prezintă, în general, caractere ofidiene sau reptiliene, adică au trăsături caracteristice șerpilor sau aligatorilor, adesea amestecate cu trăsături omenești și de aici rezultă aspectul lor fantastic, în plus, divinitățile antropomorfe (ca tânărul zeu al Porumbului, care pare un adolescent) sunt foarte rare în ansamblul imaginilor religioase maya.

2. Thompson notează apoi caracterul de „quadruplicitate” pe care-l prezintă numeroși zei a căror personalitate se scindează în patru, corespunzând fiecărui punct cardinal. Ca și Treimea creștinismului, aici există zei formați din patru entități care pot fuziona mistic.

3. Apoi Thompson subliniază dualitatea, caracterul ambivalent al zeilor, arătat deja mai sus: o divinitate poate fi benefică și-n aceeași măsură malefică, își poate schimba vârsta – trecând brusc de la tinerețe la bătrânețe – sau sexul.

4. În plus, Thompson constată că există o întrepătrundere între universul ceresc, terestru și subteran și că o divinitate poate fi întâlnită în toate aceste lumi, ca atare ea aparține unor cicluri diferite.

5. Specialistul englez remarcă apoi marea importanță pe care mayașii au dat-o scurgerii timpului, determinării lui în scopuri religioase, dovadă fiind mulțimea zeilor legați de timp.

6. În sfârșit, constată că dacă unele divinități au un caracter dublu, contradictoriu și atunci este vorba de zei populari, adoptați, „recuperați” de clasele conducătoare care i-au asimilat cu alți zei, de unde caracterul lor sincretic.

Modul în care mayașii au acceptat creștinismul, total străin universului lor, ne poate lămuri asupra întâlnirii credinței lor cu cea a oamenilor din Tuia și din Golf care au năvălit peste ei cu cinci secole înainte de spanioli. Ce putem observa? Se constată, în primul rând, că nu s-a produs o eliminare radicală a vechilor zei, ci, mai curând, un amalgam, o asimilare a noilor zei cu cei vechi: astfel Chacii, zeii ploii, au devenit arhangheli călare, iar zeița Lunii. Ixchel, s-a identificat cu Fecioara Maria. Uneori, s-a produs o simplă juxtapunere, așa cum se vede în unele sate. Unde biserica și preotul veghează asupra caselor și locuitorilor lor, în timp ce zeii din trecut protejează milpas-urile. Recoltele, pădurile și pe cei care le locuiesc. Și, fără îndoială, peonii de treabă s-ar simți insultați dacă ar ști că ar putea fi cât de cât bănuți de păgânism sau de animism⁴¹.

Un panteon cu trei etaje.

Simplificând, divinitățile mayașe se pot grupa în mai multe mari familii, mai importante fiind: cele cerești, terestre, subterane, ale timpului și ale cifrelor. Mayașii aveau, se pare, treisprezece divinități principale pentru cer, șapte pentru pământ și noua pentru lumea subterană. Spre deosebire de mexicani, ei

⁴¹ Formă primitivă a religiei, când oamenii credeau în spirite și în existența unor duhuri ale obiectelor.

nu par a fi avut un cult pentru zeul Focului, pe care-l au acum. Totuși, Iacandonii. Curios, zeul suprem, Hunab Ku, mare zeu creator al lumii și tatăl tuturor divinităților, nu are decât un loc minor în panteonul maya. Poate fi recunoscut în reprezentările sale simbolice, prin cele două pârâiașe de lacrimi care-i curg pe obraji și se umplu treptat cu pești, flori și animale diverse, iar la urmă cu oameni.

Printre divinitățile cerești, se înțelege că Soarele (zeul Kinich Ahau) și Luna (zeița Ixchel) dețineau un loc important; un întreg ciclu de legende le este dedicat. Astfel, înainte de a fi mutate în ceruri, cele două astre trăiau ca soț și soție pe Pământ, unde Luna nu s-a dovedit o soție prea credincioasă, în cursul unei dispute, soțul ei i-a scos un ochi, ceea ce explică strălucirea ei mai redusă!

Artele, muzica, ceramica și vânătoarea, se găseau sub protecția Soarelui, în timp ce sarcina femeii, nașterea, recoltele și țesutul erau ocrotite de Lună. Paradoxal, pe vinietele codexurilor, putem vedea Luna reprezentată în manifestările ei dușmănoase și negative, chiar distrugătoare: ea este, între altele, zeița inundațiilor și apare ca o bătrână mâniașă, înconjurată de simboluri funebre, cu un șarpe încolăcit pe craniul ei, oase risipite și prinse de fustă cu gheare de păsări răpitoare în loc de unghii. Nașterile, moartea... două trăsături contradictorii, firește, dar caracteristice gândirii indiene.

Kinich Ahau, „Fața Soarelui”, soțul ei, se găsea asociat și uneori, chiar confundat, cu Itzamna (cerul propriu-zis) numit cel care „sclipește orbitor” și considerat manifestarea diurnă a lui Itzamna; dacă ne luăm după frecvența reprezentărilor sale, acesta din urmă a fost o divinitate superioară și binefăcătoare. Itzamna apărea adesea ca un monstru bicefal, un fel de aligator ciudat sau șopârlă, cu un cap la fiecare extremitate, el simbolizând atunci bolta cerească. De altfel, „itzarn” înseamnă șopârlă în limba yucatană; unul din cele două capete ale acestui dragon ceresc este viu și reprezintă fără îndoială răsăritul, locul unde se nasc aștrii, în timp ce al doilea cap pare mort și sugerează probabil apusul, locul unde dispar stelele și soarele. El mai era reprezentat și având trăsăturile unui bătrân cu obraji supti și ridaiți, uneori bărbos, cu un fel de dinte de rechin ieșind în afară din maxilarul superior și cu marginea pleoapei îngroșată în jurul orbitelor, semănând cu niște ochelari. Adesea, capul său

ciudat țâșnește din botul dragonului ceresc. Acest caiman⁴² îi obseda pe mayași, deoarece suntem siguri că ei își imaginau pământul ca pe un disc circular așezat pe un aligator, sau pe patru, după alte versiuni: câte unul în fiecare punct cardinal, plutind pe apele subterane; și acest disc avea nouă lumi subterane, una peste alta, fiecare fiind dominată de un suveran al Noptiiei, de temut și îngrozitor. În plus, patru genii protectoare, Bacabii, susțineau cerul; roșu cel de la est, alb cel din nord. Negru cel din vest (noaptea), galben cel din sud. Ei aveau ca sarcină să oprească vântul cu lame de obsidian. Mayașii creștinați îi vor asimila cu Magdalena și cu sfinții Dominic, Iacob și Gabriel.

Dar să revenim la Itzamna: ca mulți alți zei, el se scindează în patru, câte unul pentru fiecare punct cardinal, cu o culoare proprie, ca simbol. În iconografia maya, acești monștri revin cu o regularitate constantă. Se pot asimila cu Chacii, zeii ploii și ai vegetației, recunoscuți ușor cu nasul lor în formă de trompă, ochiul ca un tău (litera grecească T) și cei doi colți. Această trompă este creată, poate, după modelul celei a tapirului sau a furnicarului, dar în nici un caz din cea a elefantului, necunoscut în America pe vremea aceea. Poate că acești Chacii nu sunt decât o altă manifestare a lui Itzamna sau chiar o manifestare regională, localizată în extremul nord al Yucatanului sau o expresie mai populară și mai țărănească a unor Itzamna apreciați de oamenii de știință. Nu se știe. Pe codexurile lor, se recunosc după trăsăturile net ofidiene – este adevărat că șarpele le este adesea asociat – după faptul că aduc ploaia, răsturnând și răsucind tigve pline cu apă pe sol.

Acești zei „stropitori” învârtesc adesea topoare de piatră deasupra capului, care simbolizează trăsnetul și fulgerele. Chacii sunt deci zei ai ploii, ai vântului și, prin aceasta, ai vegetației, ai fertilității și ai agriculturii. Chacii se arată, de asemenea, ca o cvadruplă manifestare a unui zeu, unic la început. Am spus că el era pus uneori în legătură cu șarpele, simbol al umidității, pe care-l călărește sau pe care îl duce în spate, umflat și transformat în burduf cu apă de ploaie! Rolul său benefic și binevoitor i-a adus o faimă surprinzătoare, îndeosebi în aridul Yucatan, unde ploaia, fără a fi nici excesivă, nici nefastă ca în pădurea virgină din sud (Chiapas și Peten) era. Din contră, rară și dorită, în siturile septentrionale ale Yucatanului, tema măștii lui

⁴² Crocodil cu gură mare din America centrală și meridională.

Chac, cu lungul lui apendice nazal, a revenit uneori până la obsesie, așa cum se poate vedea la Kabah, unde 250 de măști ale zeului îmbracă complet fațada palatului numit Codz-Poop, „rogojina rulată”, nume care vine de la treapta pragului pe care se vede nasul zeului rulat ca o rogojină!

Codz-Poop sau Palatul Măștilor din Kabah - pe fațadă se află

250 de măști ale zeului Chac.

Printre cei treisprezece zei cerești, să-l numărăm și pe cel al planetei Venus, a cărei importanță a fost ceva mai mică în sufletele oamenilor, așa că știm prea puțin despre el. Să-l menționăm și pe Xaman Ek, zeul stelei polare, cu față de maimuță, turtită, pătată cu negru. El este patronul protector al negustorilor care îi aduceau în mod obișnuit ofrande și-i făceau arderi de copal, în mici capele înșirate în cinstea lui - pe marginea drumurilor.

Divinitățile terestre.

Astrele au ajuns în ceruri și trimit ploaia pe pământ; recoltele cresc, porumbul se coace, înainte de a-și defrișa milpa sa provizorie, înainte de a lucra pământul cu bastonul lui de săpat, de a semăna, de a recolta... țăranul maya postea, practica abstenența - timp de treisprezece zile pentru însămânțări, de exemplu - aducea ofrande și ardea copal la picioarele divinităților pământului. A reprezenta porumbul ca pe o ființă vie și a-l zeifica poate să ne surprindă, dar această concepție a fost fundamentală în gândirea maya; așa cum noi spunem că ne-am născut din lut, mayașii spuneau că sunt născuți din porumb. Așa că zeul Porumbului ocupa un rol important în cult și în mod deosebit, în inima țăranilor. Este, de altfel, singurul zeu care are forme omenești, tinere și frumoase în același timp: este reprezentat având trăsăturile unui tânăr - capul său servea ca simbol pentru cifra 8 - cu păr lung, fără îndoială pentru a sugera mătasea porumbului, din care ieșeau chiar știuleți ai acestei plante venerate.

În ultima epocă, a fost denumit Yum Kax. „Suveranul pădurilor” și avea toate caracteristicile divinității agrare. Zeu al prosperității și al belșugului era adesea asociat cu simbolurile morții, deoarece nu poți crea viață decât prin moarte: pentru ca bobul să încolțească, trebuie îngropat ca un cadavru și lăsat să „lucreze”! Astfel, zeul este reprezentat decapitat sau purtând un cap tăiat așezat în diagonală, pe piept, pentru a aminti că grăunțele moare pentru a se naște noua plantă. Te gândești imediat la Osiris al egiptenilor, care are ambele roluri: este zeul teluric al forțelor vegetale și în același timp, domnul lumii de

dincolo și al practicilor îmbălsămării. El simbolizează pământul egiptean și vegetația sa arsă periodic de soare și de uscăciune, dar mereu revenind la viață, înverzind! În Orientul apropiat, Dumuzi-Tammuz avea un rol asemănător – el va deveni Adonis la Greci – la fel reprezentat, ca un frumos adolescent, totodată zeu al agriculturii și al fertilității și zeu al vieții de dincolo, coborând mereu în infern, pentru a ieși la suprafață triumfător ca totdeauna.

Fasolea avea, de asemenea, zeii săi, dar mult mai puțin stimați decât cel al porumbului. Se pot adăuga la zeii telurici pe cei care locuiau pe vârful munților – în legătură cu norii și ploaia – la vărsarea râurilor, la izvoare sau în peșteri. Zeul-Jaguar făcea parte din două universuri: sub aspectul său vizibil, exterior, el simboliza puterile pământului: sub aspectul său ascuns, retras în vizuina lui, el simboliza puterile subpământene.

Divinitățile subpământene.

Nouă Suverani ai Noptii, denumiți Nouă-Zei (Bolontiku) erau în fruntea diferitelor lumi subpământene suprapuse: glifele lor au fost recunoscute dar nu se pot citi, din păcate. Aici este domeniul morții și al lumii de dincolo și am aflat cât era de obsedat poporul mexican de moarte. Simbolurile morții, cum sunt craniile descărnate și oasele încrucișate, revin adesea în iconografia maya. Sub forma unui schelet împodobit cu clopoței. Ah Puch este zeul Morții. Animale rău prevestitoare îl însoțesc: cucuveaua, câinele – călăuza morților – pe care-l îngropau odată cu stăpânii, „demonul norilor”, pasărea moan, (un fel de erete). Poate chiar Ek Chuah, zeul războiului și al sacrificiilor, reprezentat din belșug pe codexuri, nu este decât o formă secundară a zeului Morții. Poate fi recunoscut după silueta sa neagră, după buzele groase și lăsate și, câteodată, după coada de scorpion. Personalitatea sa este, de asemenea, dualistă și ambivalență: uneori este prezentat ducând un balot în spinare, fiind și el un zeu stimat de călători și de negustorii ambulanți, considerați adesea ca spioni – și în acest caz el este zeul arborelui de cacao ale cărui semințe serveau ca monedă – alteori era reprezentat ridicând o lance deasupra capului, ca zeu al luptelor și al sacrificiilor sângeroase.

Printre zeii Morții și ai lumilor infernale, trebuie inclusă Ixtab, zeița sinuciderilor, prezentată pe codex agățată de cer cu o frânghie legată de gât. Sinucigașii, sacrificaii, soldații uciși în luptă, femeile moarte la nașteri... toți aceștia aveau dreptul să intre direct în paradisul maya, un loc idilic, un paradis plantat cu ceiba (*Ceiba pentadra*), arbori sacri: enormi, ei au pe semințele-capsule fire de kapok⁴³ - de unde numele „arborele cu kapok” - cu utilizări multiple.

Legende mayașe ne informează că un *ceiba* uriaș traversa tot universul, de la lumile subpământene la cele cerești.

Cei condamnați se duceau după moarte în *Mitnal*, lumea de jos unde bântuie un frig năpraznic. Trebuie să mai spunem că în filosofia maya, moartea, bolile, deficiențele nu aveau un caracter accidental sau natural, ci erau dreapta pedeapsă a greșelilor din trecut și erau trimise de zeii mâniați.

Divinitățile timpului și ale cifrelor au avut un rol destul de important deoarece mayașii au fost în mod curios obsedați și fascinați de scurgerea timpului, de ritmul său ciclic, caracterul său repetitiv sau capricios; pasionați de cunoașterea eternității, preoții astronomi au făcut calcule pentru mii și chiar milioane de ani înainte! Toate perioadele de timp, zilele, „lunile” de douăzeci de zile, anii, „secolele” de 52 de ani. Erau zeificate; și s-a acordat un cult stelelor din piatră pe care le ridicau la date regulate, ca și cifrelor care permiteau realizarea acestor calcule uimitoare.

La această nebuloasă de divinități trebuie adăugate cele ocrotitoare ale numeroaselor profesii, de la cele ale breslelor de meseriași, până la ale celor ce practicau tatuarea și creșterea albinelor. Taișurile din obsidian sau din silex își aveau și ele zeul lor patron!

În sfârșit, în timpul renașterii din secolele XI și XII trebuie notat cultul precumpănitor al Șarpelui cu pene, Quetzalcoatl, tradus prin Kukulkan de mayași; el a fost un personaj istoric, șef religios și războinic, despre care am vorbit pe larg când am discutat despre tolteci. Chichen Itza a fost, desigur, centrul în care cultul Șarpelui cu pene a avut cea mai mare trecere. El a avut un rol capital ca simbol al concepțiilor noi. Și poate fi văzut pe un disc de aur șlefuit sau obținut prin presare la rece. Găsit în renumitul altar de sacrificii, fabulosul șarpe ridicându-se deasupra unei

⁴³ Puf vegetal foarte ușor și impermeabil care îmbracă grăunțele unor copaci din America Centrală, folosit pentru centuri de salvare și pentru perne, (cuvânt englez).

victime întinsă pe spate, pe care un preot sacrificator se pregătește să o înjunghie. Dar dacă Kukulkan a fost zeul cu cea mai mare trecere atâta timp cât itzașii au fost stăpâni, chiar în ziua când au fost alungați, el a intrat în dizgrație și moda lui a apus imediat, vechii zei maya devenind din nou puternici.

Clerul.

Caracterul teocratic al conducerii în teritoriul maya dă clerului, prin definiție, locul de onoare. Sacrul având un caracter copleșitor prin omniprezența sa, nu exista putere civilă în sensul pe care-l înțelegem acum. Autoritatea religioasă și autoritatea tribală sau orășenească erau strâns întrepătrunse. De altfel, cunoștințele și științele aparțineau reprezentanților religioși: preoții erau aceia care transmiteau cunoștințele: scrisul, calendarul, astrologia, genealogia, istoria, mitologia, medicina, prezicerea și tot ritualul obligatoriu, ceremoniile ce trebuiau îndeplinite pentru a nu-i supăra pe zei. Clerul era obligat, înainte de toate, să respecte cultul la care zeii aveau dreptul și mai ales. Trebuia să-i hrănească.

Se pare că întregul cler provenea dintr-o clasă ereditar privilegiată, chiar dacă trebuia să reușească la examinarea cunoștințelor, pentru a dovedi că poate participa în diverse consilii. Desigur, „marele șef” avea autoritate asupra „marelui preot”, dar nimic nu dovedește că ei nu proveneau din aceeași clasă. Dovada neseparării activităților sacerdotale de cele civile ne este dată de traducerea pe care o dădeau mayașii cuvântului *halach-uinic*, marele lor șef: guvernator-episcop! Șeful suprem era deci totodată șef spiritual și temporal. Poate ar trebui să luăm în considerare, ca la cakchiquelii din Guatemala, prezența unui mare preot însărcinat special cu ritualul și cu ceremoniile – între care și sacrificiile! – pe lângă un al doilea mare preot, mai puțin ocupat cu problemele zilnice, nelegat de activitățile directe ale comunității și consacrându-se în întregime speculațiilor astrologice, științifice și culturale, cum ar fi întocmirea codexurilor, calculul calendaristic și almanahurile, programarea ridicării stelelor din piatră sau planurile templelor ce trebuiau construite. Această autoritate științifică, care răspundea de învățământ, adică de păstrarea și transmiterea cunoștințelor

enumerate, era subordonat lui *halach uinic* care deținea toată puterea laică pe lângă, probabil, puterea religioasă.

Ah Kin-ii, „Cei din Soare”, erau preoții însărcinați cu speculațiile mai mult intelectuale decât practice, deși ei erau printre cei ce oficiau sacrificii; ei prooroceau raportându-se la almanahurile lor și la diferitele lor cărți hieroglifice. Adevărați vizionari, *chilamii*, sau prezicătorii, prooroceau, de asemenea, cercetându-și calendarele care-i ajutau la ghicit sau intrând în transă prin dansuri și percuții obsedante, transă favorizată de folosirea drogurilor exultante. Pe bază de alcaloizi, de tipul mescalinei. Totuși, peyotl⁴⁴ și datura⁴⁵, folosite în mod curent pe platoul central mexican, nu se găsesc în zona maya.

Înainte de a-și consulta scrierile, din documentele pliate ca un acordeon, preotul le stropea cu apă numită *zuhuy*, renumită pentru puritatea ei, provenită din izvoare sau din altare speciale, de care femeile nu aveau dreptul să se apropie sau să le folosească.

O altă categorie de preoți, *nacomii*, era în legătură cu moartea și era foarte de temut; ei trebuiau să smulgă inima victimelor imobilizate pe piatra altarului. Imediat ce era extrasă din piept, inima era dată *ah kini-ilor*, care-i aveau pe nacomii ca ajutoare, în plus, patru Chaci – bătrâni, mai ales, care purtau același nume ca zeul Ploii – dădeau ajutor oficianților, ținând picioarele și mâinile victimei. Ei erau, de asemenea, însărcinați cu aprinderea focului în cursul unor ritualuri.

Între preocupările metafizice, ghicirea viitorului, succesiunea timpului și rolul său în evenimente – zeii care conduceau și „duceau” zilele de 4,7,9 și 13 erau favorabili, în timp ce zeii responsabili ai zilelor de 2, 3, 5 și 10 erau nefavorabili! – jucau un rol considerabil. Motivul fiecărei probleme – o recoltă proastă, o boală, o mușcătură veninoasă, pierderea unui obiect, dizgrația unei ființe apropiate sau a unui șef – era în mod obligatoriu înscris în cărți ce dădeau răspunsul. Modul de a se purta, hotărârile de luat depindeau de mii de alte semne pe care trebuia să știe să le descifreze: se urmărea modul în care murea un curcan sacrificat, cum se contracta pulpa piciorului sau poziția boabelor de porumb sau de fasole. Chiar și astăzi, multe sate și-au păstrat vraciul (șamanul) sau preotul calendarului, care interpretează prevestirile și semnele.

⁴⁴ Cactus din Mexic care conține mescalină.

⁴⁵ Plantă exotică toxică.

Deoarece își închipuiau că boala era consecința directă, prețul plătit, pe drept, pentru un păcat din trecut, se presupunea că spovedania te izbăvea de acest păcat, în lipsa unui preot, își puteau descărca conștiința cuiva apropiat. Astfel, spovedania juca un mare rol în viața mayașilor. Dar prima din activitățile preoților era de a participa la ceremonii, la dansuri, la sacrificii și de a se supune atunci unui ritual meticulos și complicat.

Ceremoniile.

Datorită influenței lor favorabile sau defavorabile asupra desfășurării vieții oamenilor, ceremoniile erau obiectul unor preocupări deosebite din partea indienilor și ele ocupau o mare parte din timp. Nu le făceau în mod superficial și nici pentru a se distra; aceste ceremonii aveau în sine ceva neînduplecat și sever. Era ceva ostentativ în caracterul lor sacru; ele necesitau o pregătire, o purificare prealabilă, care se realiza prin posturi, abținente și cumpătate. Și asta pentru că întregul succes al ceremoniei depindea de gradul de neprihănire al celor ce oficiau și a diferitelor elemente folosite.

Diego de Landa a păstrat, printre altele, amintirea unei ceremonii care avea legătură cu realizarea de temut a idolilor din acaju. Era o acțiune periculoasă, din cauza puterii răufăcătoare a idolilor în cazul în care ar fi fost supărați! Cu trupul uns cu seu, sculptorii, însoțiți de preoți și de Chaci, se retrăgeau într-o colibă singuratică, ascunsă după un gard înalt, totul fiind construit în acest scop. Cum puritatea celor care oficiau era obligatorie, postul și abținerea erau respectate cu rigoare în tot timpul lucrului: într-un aer înțesat de fumul de copal, artistul lucra cu precauție, umezind permanent idolul în curs de realizare cu sânge scos din rănilor ce și le făcea pe nas, pe obraji, pe lobii urechilor și în alte părți ale corpului. Când el se odihnea, preoții aveau grijă să strângă repede idolii într-un urcior pentru a neutraliza efectele lor magice, așteptând trezirea sculptorului. La sfârșitul lucrului, idolii erau aliniați pe un altar, purificați, sfințiți. Adesea, erau comandați de particulari, deoarece toate familiile aveau în colibă un mic altar consacrat idolilor protectori. Ceremonia se termina printr-o serbare și o beție cu *balche*, băutura care te apropia de zei, ca și dansul!

Și dansul avea un caracter net religios, deloc profan; dovadă este faptul că trebuia în prealabil să se respecte o perioadă de post și de abstenență pentru a fi autorizat să intri în „horă”. Dansurile mimau adesea scene de sacrificii și primul obiectiv al participanților era să devină „altul”, să se identifice cu un animal, cu un zeu, prin folosirea măștilor, a penelor strălucitoare, a culorilor uluitoare întinse pe trupuri și a costumelor sclipitoare. Un dansator nu era vecinul sau prietenul tău costumat făcând pe măscăriciul, era, nici mai mult nici mai puțin, un zeu convingător și de temut. Ritmul obsedant al tobelor, strigătul sfâșietor al trompetelor – indienii nu cunoșteau instrumentele cu coarde – și bătăile înfundate ale marilor tobe, *huehuetl*, întrețineau o tensiune continuă și obositoare. Ca și în timpurile cele mai vechi, probabil că dansurile cu caracter magic și incantațiile se desfășurau înaintea marilor vânători, a războaielor sau a recoltelor.

Ofrandele.

Fără consultarea prealabilă a preoților care hotărau zilele favorabile și fără o purificare prin post și abstenență, nu se făcea nici o vânătoare colectivă, nici defrișarea pentru milpa, nici semănăturile, nici o construcție de templu sau de casă, nici o ceremonie, nici un ritual de migrare, nici o căsătorie. Nu se pleca la război decât după ce divinitățile fixau data favorabilă, în mod obișnuit, perioadele de abstenență durau o săptămână maya, adică treisprezece zile. Într-o mie și una de ocazii, credinciosul aducea ofrande și sacrificii zeilor pentru ca aceștia să îi satisfacă rugămintea, întotdeauna neexagerată. Ce-i dăruia el? Cel mai adesea alimente, mâncăruri, plăcinte, pozol (un fel de mămăligă), boabe de porumb, de dovleac sau de fasole: un pește, o broască țestoasă, un curcan și, mai rar, un cerb; *balche*, adesea și flori; copal, desigur, cel mai des. Prin magie imitativă – fumul evocând norii – se credea că arderile de copal aduceau ploaia.

Mayașii aduceau și un alt tip de ofrandă, destul de ciudat, al propriului sânge pe care-l obțineau rănindu-se în diferite feluri, cu spini, cu așchii de silex, cu un ghimpe luat de la un tip de calcan, pe care ei și le înfingeau în limbă, în lobii urechilor, în nas.

Obraji, buze, membre și chiar în penis. Uneori, o făceau cu o panglică acoperită în întregime cu mulți spini de aloe pe care și-o treceau pe limbă, așa cum putem vedea pe unele reliefuri, la Yaxchilan, mai ales. De altfel, numeroși ghimpi de calcan au fost găsiți în morminte. Odată făcută rana, se lăsa sângele să curgă pe frunze sau pe benzi de hârtie din coajă de copac, așezate apoi într-un coș care era oferit zeilor. Era obiceiul, de asemenea, să se mâzgălească cu acest sânge idolii templelor.

Cei mai bogați ofereau pene de quetzal, bucăți de jad, tăişuri de obsidian sau de silex cioplite în forme originale și complexe, cu o virtuozitate uimitoare. Fără îndoială, sacrificiul sângelui reprezenta ofranda supremă. Prin ea se supuneau dogmei, care afirma că nu se putea garanta și întreține viața decât oferind viață... adică ucigând! Zeii cereau sânge pentru a căpăta forța necesară îndeplinirii sarcinii lor și misiunea de a o procura revenea, în mod natural, oamenilor care fuseseră creați în acest scop. După cum ni se explică în *Popol-Vuh*. La a patra Creație, zeii au considerat că oamenii sunt în stare să le celebreze cultul și să-i hrănească. Sacrificarea putea fi a unui animal – o pasăre, un curcan, un cerb lopătar... – dar și a unui om, copil sau adult, indiferent de sex.

Sacrificiile umane.

Dacă sacrificarea oamenilor a fost relativ răspândită și obișnuită începând cu perioada mexicano-toltecă, am spus că ea a fost, probabil, făcută doar în cazuri excepționale în perioada clasică. Atunci se recurgea la ea doar în situațiile critice, cu ocazia marilor calamități sau catastrofe, cum ar fi o secetă prelungită, o epidemie ucigașă sau un uragan devastator. Se pare că se sacrificau câteva vieți și cu ocazia marilor inaugurări, ale templelor-piramide, de exemplu; s-au găsit în spatele zidurilor și la subsolul unor temple, la Tikal mai ales, oseminte și cranii în vase de pământ. Deci, pentru aceste jertfe sângeroase victimele erau decapitate; dar poate că aceste rămășițe macabre sunt doar cele ale preoților sau nobililor a căror poziție socială le permitea să beneficieze de onoarea de a fi îngropați în perimetrul templului (ca în cazul catedralelor din epoca feudală); nimic nu dovedește că erau victime sacrificate, obiceiul de

descărnare și de dezmembrare a morților existând la mayași ca și la tibetani, pe lângă alte obiceiuri nu mai puțin surprinzătoare.

Cum se desfășura un asemenea sacrificiu?

Avem o descriere datorită mărturiei culese de Landa despre nobilii din Yucatanul de nord. Viitoarelor victime, adesea desemnate, deoarece sacrificiul le era prezentat ca un semn de onoare care le purta în paradisul ceresc, li se dădea să bea. În prealabil, o bună cantitate de *balche* pentru a-i ameți. Cel mai adesea erau sclavi – comunitatea contribuise pentru a-i cumpăra – prizonieri de război sau copii și tineri, deoarece zeii erau sensibili la calitatea neprihănirii care mărea valoarea jertfei. „Unii din evlavie își ofereau proprii copii: a notat Landa. Orice malformație sau lipsă de frumusețe fizică te descalifica... adică îți salva viața!

Oficanții și ofranda lor vie urcau în vârful piramidei templului, cu trepte deosebit de strâmte și intrau în curtea unui templu mic; apoi cei patru Chaci întindeau victima pe spate, sprijinită și cu toracele bombat pe piatra convexă de sacrificiu. Anterior fusese dezbrăcat și vopsit în albastru, culoarea pentru sacrificii și îi puseseră un acoperământ de cap special. Cei patru Chaci îl țineau bine de extremitățile membrelor întinse; și ei, ca și piatra de sacrificiu și victima, fusese vopsiți în albastru. Nori de fum ieșind din cădelnițe învăluiau scena, în timp ce un preot, înarmat cu un pământuf făcut din solzi de șarpe cu clopoței, stropea cu *balche* – hidromelul zeilor – locul și în mod special victima.

Cu un pumnal de sacrificiu din silex sau din obsidian, numit „mâna zeului”, preotul nacom lovea în partea de jos. În stânga, a cutiei toracice, smulgea imediat inima și o dădea preotului, care. La rândul lui. O ridica deasupra capului spre apus, acolo unde astrul moare în fiecare seară. Trupul sacrificatului era apoi aruncat pe scări în jos. Unde preoții îl jupuiaua și-l tăiau în bucăți. Două stele din Piedras Negras arată cum iese un răsad de porumb din torsul despicat al sacrificiilor, ceea ce arată că o asemenea jertfă era probabil legată de un cult agrar al fertilității. Apoi veneau la rând alte victime, dacă existau și în tot acest timp erau lovite marile tobe verticale, care acopereau gălăgia făcută de cochiliile marine, de trompete, de plesnitoare și de carapace de broaște țestoase lovite cu bucăți de coarne de cerb. La baza piramidei, convinși de rolul lor, dansatorii cu măști enorme se identificau cu zeii, cu animalele care le patronau clanurile, sau cu monștri cerești. Preoții care-o simbolizau pe Venus se apropiiau

atunci de idol, fiecare cu un vas conținând o inimă de om. Învăluit într-un fum gros de copal, marele preot lua unul câte unul aceste organe sângerânde și-l freca de suprafața stelei sau a statuii ce trebuia onorată, murdărind-o cu sânge, înainte de a pleca, se depuneau în jurul idolului ofrande, hrană, bijuterii și pene de quetzal. Uneori, cei ce oficiau și credincioșii se ofereau ei înșiși pentru sacrificii, așa cum am mai arătat, folosind spini, vârfuri de obsidian, oase ascuțite sau ghimpi de calcan. Apoi îmbibau hârtii din coajă de copac, dar și nuielușe, cu sângele provenit din rănilor și le ofereau divinităților templului: în toate religiile sângele are o semnificație mistică. Se întâmpla uneori ca un chilam să pună pe el pielea jupuită de pe victimă după ce se dezbrăcase. Pentru a executa un dans special. Corpul victimei, dacă fusese un om merituos și valoros în timpul vieții, putea fi împărțit și mâncat: în felul acesta își însușeau calitățile lui, ca și cele ale divinității în care el se preschimbase în momentul morții. Trupul era dat șefilor, capul, mâinile și picioarele erau date preoților și ajutoarelor lor, în timp ce războinicul care, eventual, îl făcuse prizonier, primea câteva oase, de exemplu, mandibulele, pe care și le pune la brațe, purtându-le foarte mândru. O astfel de serbare se încheia desigur cu o petrecere și cu beții teribile. Dar trebuie să reținem că sacrificiile erau considerați, de acum înainte, sfinți și memoria le era foarte respectată.

Execuțiile „în genul martiriului sfântului Sebastian”

Tot în lucrarea sa, *Relatare despre Yucatan*, Diego de Landa prezintă un alt tip de sacrificiu omenesc, în care se foloseau săgeți. Victima era legată, goală, vopsită în albastru, între doi stâlpi, cu brațele încrucișate la spate, cu o tichie conică pusă pe cap. Puțin înainte, participase la un dans sacru, în mijlocul unor oameni mascați și înarmați cu lănci și arcuri. Apoi preotul, îmbrăcat cu impresionantele sale veșminte de ceremonie, se apropia de victima legată, femeie sau bărbat și o rănea cu o săgeată în sex; strângea sângele din rană și ungea idolul sărbătorit cu acea ocazie. Apoi. Dansatorii făceau cerc în jurul victimei și fiecare îi trimitea o săgeată în regiunea inimii care fusese însemnată mai înainte, o pată albă făcută pe piept, „în

acest fel, scrie Landa, pieptul lui se transforma în ceva asemănător cu un arici făcut din săgeți.

Landa relatează și un al treilea tip de sacrificii „dezgustător și penibil” care se făcea în temple. Așezați în șir, credincioșii își făceau mai multe găuri în membrul viril și treceau prin ele o sfoară lungă, rămânând, astfel, legați toți unul de altul. Ungeau apoi demonul cu sânge din toate aceste organe și cel care o făcea cel mai mult era considerat cel mai curajos”.

Cenotul de sacrificii de la Chichen Itza.

Mayașii practicau încă un tip de sacrificiu uman, cel al înecului; cenotul sacru din Chichen Itza a fost scena principală, atrăgând, timp de secole, mulțimi de pelerini veniți să arunce în el ofrande. Acolo, în cenot, în puțul enorm cu pereții abrupti, lat de circa 60 de metri și adânc de 40 de metri, din care jumătate în apă. Pelerinii veniți din toate părțile aruncau, în apa ciudat de calmă și de tainică, tot felul de ofrande, clopoței, bulgări de copal, bijuterii de jad și chiar oameni, pentru cinstirea lui Chac, zeul Ploii, îi cereau să pună capăt secetei, foametei greu de suportat, sau altor mari pericole. Pentru a obține răspunsul zeului și pentru ca acesta să poată fi ghicit, oficialții, după ce respectaseră abstenența și cumpătarea în mod foarte riguros (60 de zile), aruncau femeile, de condiție bună în special, dar și copii și bărbați, în cenot la răsăritul soarelui. Un text spaniol ne spune că „femeile trebuiau să ceară zeului un an prielnic și benefic pentru soțul sau stăpânul lor. Dacă. La prânz, ele mai pluteau încă, li se arunca o frânghie, erau scoase afară, epuizate și erau lăsate să-și revină lângă foc și în mijlocul norilor de fum de copal. Apoi ele povesteau că existau jos mulți oameni din neamul lor care le primiseră bine. Când încercau să ridice capul sau când îl înclinau sub apă pentru a-i privi, erau lovite tare în cap, iar când priveau fundul vedeau prăpăstii mari și locuitorii acestor abisuri le răspundeau la întrebările privind anul rău sau bun pe care-l vor avea stăpânii lor”. După aceea, aceste femei salvate erauenerate ca ființe răsfățate de zei.

Datorăm relatarea acestui obicei lui Diego Sarmiento de Figueroa, alcade (primar) al Madridului, care a vizitat Yucatanul în secolul XVI; el ne confirmă mărturiile culese de Landa. Și

bărbații, dar mai ales copii, erau aruncați în același fel dintr-un mic templu ale cărui ruine sunt încă vizibile pe marginile puțului. Răspunsul divin dat prin intermediul celor salvați se referea la precipitațiile din anul următor, la cantitatea lor, suficientă sau insuficientă. Unul dintre acești salvați, răsfățat de zei, va deveni șef în Mayapan: este renumitul Ceel Cauich despre care am vorbit deja, ca fiind cel ce i-a alungat pe itzași și care era apărătorul soților batjocoriți. Desigur că aventura sa din cenotul sacruși aura pe care a dobândit-o i-a favorizat ascensiunea politică.

La începutul secolului nostru, Edward Herbert Thomson, consul al Statelor Unite în Yucatan, a căpătat o mare pasiune pentru stilul de la Chichen Itza și a cumpărat ferma pe care se găseau ruinele; cu cinci ani înainte, John L. Stephens făcuse la fel la Copan și obținuse de la indianul Don Jose Maria, pentru suma de 50 dolari, cele 2400 de hectare de junglă umedă care ascundeau ruinele orașului cu 38 de stele minunate! Timp de treizeci de ani, Thompson a trăit la ferma sa din Chichen Itza fără ca pasiunea lui să slăbească. Apoi, anumite tulburări, incendierea bunurilor sale, discuțiile cu conducerea l-au gonit. Dar interesul său pentru cenot nu a diminuat, deoarece se vorbea despre un tezaur fabulos care ar fi căzut pe fundul apei. Între 1904 și 1907 el va făcut dragaje și a angajat chiar scufundători greci pentru a sonda puțul, după ce fusese curățat parțial, scoțându-se aproape 3 metri de nămol. După multe zile de cercetări fără rezultat, doi bulgări de rășină de *pom* (copal) au fost scoși la suprafață. Apoi a urmat, spune Thompson – americanul Edward Thompson, care nu trebuie confundat cu omonimul său englez, Eric – „o cantitate mare de figurine simbolice gravate în jad și pe rășină... un mare număr de hulches sau lansatoare de lănci și numeroase săgeți cu vârfurile bine prelucrate din silex, calcită și obsidian...” A găsit, de asemenea, sute de clopoței de cupru care seamănă cu cei ce se pot vedea agățați de veșmintele zeului Morții, Ah Puch, figurine, pandantive, brățări, coliere, mărgelile din smarald și jad gravat, cercei, topoare, discuri de cupru sau aur cu scene gravate sau presate, cuțite de ceremonie cu mânere din lemn frumos fasonate, cochilii lucrate cu migală, cupe, câteva tălpi de sandale din cupru și, lucrate în lemn, propulsoare, inele de buze și idoli.

Au fost, de asemenea, scoase de la fundul celor cinsprezece metri de apă numeroase oseminte omenești care au confirmat

tradiția, printre ele găsiindu-se 21 de copii, cu vârste între 18 luni și 12 ani, 8 femei și 13 bărbați, circa 40 în total; dar probabil că pruncii, ale căror oase prea moi nu rezistă, au fost mai numeroși, probabil majoritatea.

În plus, se observă că aproape toate obiectele aruncate în puț fuseseră intenționat sparte în prealabil, „ucise”, cum este obiceiul în multe țări, pentru ca prin această „moarte rituală” spiritul ofrandei să fie definitiv neutralizat.

În cursul anilor 1920 și 1930, convulsii politice au agitat Yucatanul și, ca urmare a diferitelor tulburări, ferma lui E. H. Thompson a fost arsă, biblioteca și atelierele-depozit, de asemenea, distrugându-se lucrările și tezaurele. Din fericire, numeroase piese de o mare valoare arheologică fuseseră transportate mai devreme în Statele Unite, la Cambridge (Massachusetts). La muzeul Peabody de arheologie și etnologie al Universității Harvard care a participat financiar la lucrări. Din această cauză, guvernul mexican a cerut o despăgubire de 500.000 de dolari lui Thompson care, neputând plăti și-a văzut proprietatea confiscată și i s-a interzis de a mai locui în Mexic.

Cercetarea obiectelor a arătat că unele proveneau de foarte departe: din Oaxaca, din Mexico. Din Honduras, din Guatemala și chiar din Columbia și Panama! Obiecte din jad, fiind datate din anul 690, cum este cazul unei mărgeli, adusă probabil din Palenque, după cum indică stilul și din anul 706, în cazul unui mic cap (8,5 cm) bărbătesc din jad, provenit din Piedras Negras și care fusese spart intenționat. Aceste două obiecte prețioase fuseseră aruncate în puț chiar în acei ani? Sau fuseseră păstrate peste secole, ca bijuterii prețioase, de persoane care au venit apoi să le arunce în cenot? Nu se știe. Numeroase obiecte provin din epoca tolteco-itza din secolele XI și XII, dar asta nu dovedește că acest loc de pelerinaj n-a fost vizitat chiar din primele secole.

În 1960-1961, o echipă americano-mexicană a reluat lucrările cu oameni-broască și un material modern, din care un aparat injector și aspirator cu presiune de aer care a adus la lumină ofrande și fragmente de țesături și chiar păpuși moderne îmbrăcate în mătase artificială. Aceasta dovedește că puțul nu și-a pierdut nici astăzi atracția și virtuțile sale și nici puterea de fascinație asupra oamenilor simpli.

Se poate vorbi de cruzime?

Odată cu venirea oamenilor de pe platoul central și de pe coasta golfului, sacrificiile s-au înmulțit și au provocat o recrudescență a activităților războinice, necesare pentru înprospătarea continuă a prizonierilor, condamnați să fie uciși pentru a-i satisface pe zeii însetați de sânge. Pentru a răspunde acestei macabre și neîncetate exigențe, războiul sacru între orașe a devenit o instituție de stat! La Chichen Itza, capetele sacrificiilor erau expuse departe de cenotul sacru, pe un podium lung (60x12 m) izolat în marea piață ceremonială, ceea ce ne face să credem că sacrificiile aveau loc în acest sector. Acel masiv de zidărie, numit *tzompantli*, un altar în care se îngrămădeau craniile, nu era cunoscut până atunci în teritoriul maya. El era împodobit pe patru laturi cu o friză din cranii macabre văzute din profil și străpunse de țărushi. La câțiva pași, la templul denumit al Vulturilor, se poate vedea această pasăre răpitoare, simbol solar desigur, dar, de asemenea, simbol al unei caste militare, repetat adesea în basorelief, în alternanță cu jaguari – simboluri stelare – și ei patroni ai unui ordin războinic, toți devorând inimi de oameni. Smulgerea inimii era legată de cultul lui Kukulcan, devenit zeul astral Venus, de cultul solar și de cel al forțelor diurne și nocturne. Acest obicei sângeros de sacrificare a oamenilor, prea puțin potrivit la origine cu temperamentul maya, va continua și după cucerirea spaniolă, se pare, dar mai rar. Una din primele măsuri ale invadatorilor a fost de a interzice aceste sacrificii, dar un obicei milenar nu se schimbă într-o zi și se cunosc multe cazuri de sacrificii clandestine, după cum dovedesc procesele inchiziționale din secolul XVI. În anul 1562, de exemplu, sunt menționate două cazuri, cel al tânărului care a fost crucificat – se poate observa actualizarea procedeelelor în funcție de noua credință! – într-un cimitir, după care i-a fost extirpată inima pentru a fi dată demonilor și idolilor; celălalt caz a fost povestit de un tânăr învățător mayaș, convertit, dar care continua totuși să venereze șaizeci de idoli moșteniți de la tatăl său, pe care-i ascunsese într-o peșteră – convocat într-o seară de șeful indian din Yaxcaba, satul său, i-a găsit pe acest șef împreună cu un tânăr din Tekax (un sat din provincia Mani), care avea mâinile legate la spate; băiatul era în vizită la rudele sale din partea locului. Vrând

nevrând. Învățătorul a participat la acest sacrificiu crud. Oameni din sat au adus dintr-un câmp de porumb unde erau ascunși, vreo zece idoli pe care i-au aliniat în biserică pe frunze de copo. Un soi de smochin sfânt; alături de aceste figurine, pe o rogojină, au pus un cuțit din silex cu mânerul îmbrăcat cu o pânză albă.

Dar să-l lăsăm pe Eric Thompson să ne povestească urmarea: „Au dezlegat băiatul și l-au trântit pe rogojină. Preoții au pus jos lumânările pe care le aveau: patru dintre ei l-au prins pe băiat de picioare și de mâini și l-au ținut culcat. Pedro Euan, primarul din Yaxcaba, a luat cuțitul de silex, a făcut o tăietură în stânga pieptului, a apucat inima cu mâna și a tăiat arterele cu cuțitul. I-a dat inima preotului Gaspar Chim, care i-a făcut o tăietură în cruce la un capăt și a ridicat-o deasupra capului. Apoi, a tăiat o bucată și a pus-o în gura celui mai mare idol, cel al lui Itzamna; au luat trupul băiatului, inima, sângele pe care-l strânseseră într-un urcior mare, idolii și au revenit în casa șefului indian”. Se poate observa înțelegerea secretă, suprapunerea celor două culte, cel vechi și cel creștin: alegerea bisericii ca loc de sacrificii, tăietura în cruce pe inimă...

În anul care a precedat căderea Tayasal-ului, deci în 1696, doi dominicani, Cristobal de Prada și Jacinto de Vargas au suferit o cardiectomie, adică smulgerea inimii. Două secole mai târziu, în 1868. Locuitorii unui sat chamula din Chiapas și-au dorit să aibă propriul lor Christ, un Christ după imaginea celui al spaniolilor (*ladinos*) care „în antichitate l-au ales pe unul din ai lor pentru a-l crucifica și a-l numi Domnul lor”. Ei au crucificat un băiețel de zece ani în mijlocul unor nori groși de fum de copal și într-o exaltare extremă a sătenilor veniți să asiste la această atroce ceremonie.

Aceste cardiectomii, aceste sacrificii sângeroase ne dezgustă astăzi, desigur, dar nu se poate nega că au fost făcute din motive superioare, excluzând orice urmă de sadism. Din contră, victima era foarte respectată și considerată ca sfântă după moarte; era o sălbăticie, fără îndoială, dar categoric nu era ură. Jacques Soustelle a remarcat absența torturilor sadice, ca și acea stranie complicitate dintre victimă și sacrificator și acceptarea stoică, de către primul, a unei soarte considerată glorioasă: „Nu lipsesc povestirile în care unor astfel de prizonieri li se oferă viața și ei o refuză și se duc singuri să se așeze sub cuțit. O stranie legătură se stabilește între prizonier și cel care, capturându-l, îl duce la moarte: primul îi numește pe al doilea

tată venerat". Și pentru a-l face să accepte mai ușor sfârșitul, de ce nu l-ar fi drogat cu un stupefiant cu scopul de a-i micșora suferințele?

„Chiar noțiunea de cruzime capătă sensuri diferite în funcție de regiuni și epoci, notează J. Soustelle și cursul Istoriei este jalonat de masacre, de suplicii, de orașe distruse, de populații exterminate, de eretici arși, de prizonieri chinuiți în sute de feluri...”

Probabil că mayași, dacă ar fi asistat în Franța, o mie de ani mai târziu, la Marea Teroare din iunie-iulie 1794, ar fi fost deosebit de șocați de metodele de exterminare, de căruțele încărcate de condamnați și de miile de decapitări care se încheiau uneori cu cântece de răzbunare; unde era „necesitatea divină” a acestor hecatombe? În nici un caz morții Revoluției nu luptau contra haosului, nu hrăneau astrele. La Paris, un funcționar meticulos, Fouquier-Tinville, înecat în dosare, constata că atunci capetele cădeau „ca țiglele de ardezie pe vreme de furtună”. Poate că mayașii au făcut mai puține omoruri și execuții într-un mileniu decât Revoluția într-un singur an, 1794... Aztecii, sângeroși din fire, au fost puternic surprinși de războiul exterminator pe care l-au purtat contra lor *conchistadorii*.

Scrisul.

În afară de organizarea și desfășurarea ceremoniilor, clerul avea în sarcina sa tot ce era în legătură cu activitățile spirituale, intelectuale și culturale, reunite într-o singură preocupare religioasă: să nu-i supere pe zei și să caute să le afle intențiile. Transformarea lumii depindea de voința lor și de felul legăturilor lor cu oamenii, însărcinați de ei să-i venereze și să-i hrănească. Mayașii trăiau cu teamă continuă în așteptarea celui de-al cincilea cataclism care va veni cu siguranță și care va fi preludiul unei noi creații, în măsură să-i satisfacă mai mult pe zei, poate decepționați de oamenii de acum. În fond, indienii trăiau cu teama că nu sunt buni credincioși și că sunt incapabili să-i fericească pe zei. Convinși cum erau că istoria universală era supusă alternanței perioadelor diferite, întrerupte de cataclisme, mayașii trăiau în așteptarea unui nou sfârșit, ceea ce îi făcea să fie fascinați de scurgerea timpului. Toată perioada scursă căpăta

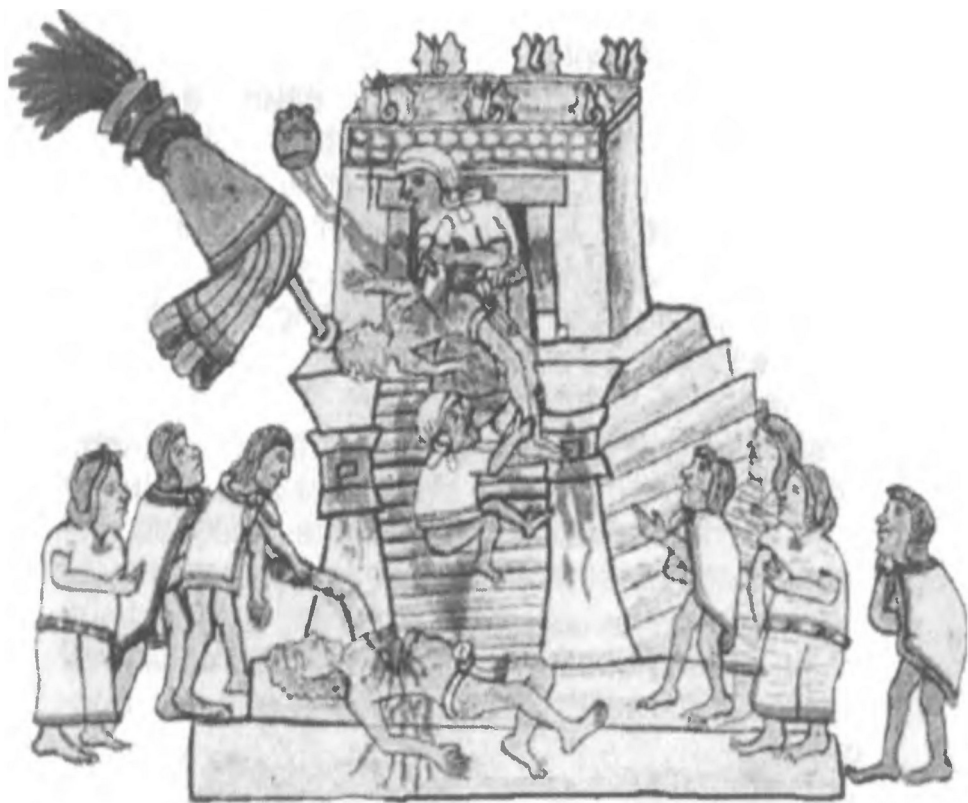
din această cauză un aspect sacru și era venerată ca atare: anii, lunile, săptămânile și chiar zilele erau considerate niște zei!

Înainte de toate, era important să contabilizeze acest timp trecut și să tragă concluzii pentru viitor, deoarece mayașii observaseră aspectul său ciclic și repetitiv: zi după noapte, anotimp după anotimp, mersul astrelor... Trebuia deci înscrise toate aceste observații, importante și susceptibile de a fi folosite pentru prezicere; trebuia deci să știe să scrie și să socotească. Ori, „din cele 123 de familii etnice care populau cele două Americi înainte de cucerirea spaniolă, a notat Ferdinand Anton, interesat de universul maya, mayașii au fost singurii care au dezvoltat o adevărată scriere”. Știm deja că înaintea lor au fost oamenii din La Venta, iar ei n-au făcut decât să le dezvolte moștenirea: acești enigmatici olmeci născociseră o scriere complexă, embrionară, pe care mayașii au transformat-o într-o scriere, aparent nealfabetică, deoarece are între 450 și 500 de semne diferite, denumite glife. Semne care par mai curând ideograme deoarece, în loc să dea adevărate reprezentări grafice ale obiectelor, cum procedează scrierea pictografică. Aceste glife sunt atât simboluri, cât și elemente determinante și chiar sunete, dacă luăm în considerație ultimele lucrări. Dacă unele glife aveau chiar valoarea sunetelor înseamnă că mayașii erau pe drumul grafiei alfabetice și fonetice, în prezent, noi nu înțelegem decât aproximativ o treime dintre aceste semne, adică mai puțin de 200.

Nu putem să nu presupunem că cele care nu pot fi citite sunt silabice și servesc deci să exprime sunetele, deci limbajul. Semnele neînțelese ar fi prea puține dacă ar fi ideograme, pentru că n-ar putea fixa toate ideile și miile de cuvinte ale unei limbi. Cercetătorii ruși au ajuns la concluzia că e vorba fie de prefixe, fie de sufixe. Matematicienii siberieni, sub conducerea profesorului Sobolev și cu ajutorul unui calculator electronic, au crezut că sunt aproape de rezolvare; se putea citi, într-o revistă moscovită: „Studiind regularitatea construirii componentelor frastice, a frazelor și a grupelor de fraze, trei tineri cercetători siberieni, Ustinov, Kosarev și Evreinov, au putut separa substantivele cu sens deosebit”. Este *analiza* recurenței sau a frecvenței cu care apar anumite semne care permite să fie considerate prefixe și sufixe. Dintre rezultatele obținute anterior acestor lucrări, trebuie să apreciem lucrările lui Morley, Gann și Thompson care au avansat mult în deciptarea acestei scrieri

ciudate. Au fost descoperite până acum mai mult de o mie de texte pe care se poate exercita perspicacitatea savanților; ele figurează pe stele, panouri de piatră sau de lemn – ne gândim la minunatul relief⁴⁶ din muzeul din Basel, provenind din Tikal – pe părțile verticale ale scărilor, piese de jad, vase policrome și în cele doar trei codexuri, trei carnete pliate ca un acordeon. Din aceste texte, doar părțile legate de cronologie, de calcule, de astrologie și, în oarecare măsură, de panteon, sunt înțelese de specialiști. Un progres serios în citirea lor s-a putut realiza datorită relatării episcopului de Merida, faimosul Diego Landa, ajuns în Yucatan în 1549. În cartea sa, scrisă după 1566, el a vorbit de această scriere și a transcris cu ajutorul știutorilor de carte indieni numele celor douăzeci de zile ale lunii și cele 18 luni ale anului maya. Aceasta îl absolvă poate de absurda ardere pe rug inchizitorială din Mani. Care a prefăcut în cenușă circa 5.000 de idoli, 20 de stele, 13 altare, 27 superbe manuscrise și alte 187 de manuscrise mai mici și de toate formatele, dacă-i dăm crezare iezuitului Domingo Rodriguez. „Acești oameni, scria Landa, folosesc unele semne sau unele litere cu care ei înscriu în cărțile lor istoria veche și doctrinele ei. Datorită acestor litere, ca și desenelor și figurilor, ei își cunosc istoria, o fac de înțeles pentru ceilalți și-i învață și pe urmași. Am găsit un număr mare de astfel de cărți și cum ele nu conțineau nimic care să nu fie în legătură cu superstiția sau minciunile satanice, le-am ars pe toate, spre marea lor supărare, care s-a manifestat cu o surprinzătoare violență și cu disperare”.

⁴⁶ Sculptură în care motivul iese în relief mai mult sau mai puțin pe un fond.

Sacrificiu mayaș - mayașii considerau că inima smulsă din pieptul victimei se transformă într-un astru reintegrându-se circuitului universal

Stelele din piatră și cultul lor.

În timpul mării epoci clasice și în special spre sfârșitul ei, mayașii aveau obiceiul să înalțe la fiecare katun – douăzeci de ani – apoi din zece în zece ani și, curând, la fiecare cinci ani, în marea piață de ceremonii a orașelor lor, o stelă sculptată, comemorativă, a cărei ridicare, probabil, se făcea cu un mare număr de participanți, prilej pentru ceremonii și serbări, în mai mult de 100 de orașe, au fost găsite aproape o mie de stele – 86 doar în orașul Tikal – de exemplu, numai pentru anul 790, sărbătorind această dată, au fost găsite stele în nu mai puțin de nouăsprezece orașe.

Ele aveau o secțiune pătrată, rareori depășind 3 metri în înălțime; una dintre ele, aflată la Quiriga. Datând din 771, cu cei 11 metri în înălțime și cele 65 de tone în greutate, este o excepție. Adesea, un altar mic, monolit, cu forme care variază de la un simplu cilindru la reprezentări de animale foarte complicate, stă alături de stelă; unele din aceste altare sunt sculptate ca niște dragoni mitici fabuloși. Acest tandem stelă-altar pare originar din marele oraș Tikal. Aproape toate stelele sunt sculptate pe cele patru fețe și reprezintă, în general în altorelief⁴⁷, un personaj stând în picioare, cu gâteli bogate, ținând în brațele strânse la piept, o bară ceremonială. Este, fără îndoială, un preot-astronom, îmbrăcat într-un costum luxos și încărcat de bijuterii de o extremă complexitate; în spațiul lăsat liber în jurul lui se înșiruie coloane de glife nedescifrate. Necunoscând semnificația acestor texte, nu se poate explica motivul ridicării periodice a acestor monoliți care continuă să ne pună întrebări. Odinioară pictate în culori vii, aceste stele au astăzi o frumoasă patină monocromă.

Timp de 6 secole – 292 și 909 din era noastră pot fi datele extreme – au fost înălțate stele în centrul orașelor. Dacă la venirea cuceritorilor spanioli locuitorii uitaseră total semnificația și rolul lor exact, ele exprimă totuși importanța permanentă pe care cosmosul și scurgerea timpului o aveau în viața strămoșilor lor. Se presupune că acele codexuri au varietate a reliefului, în sculptură, în care formele se desprind puternic, fără să piardă însă contactul cu fondul.

Preluat ștafeta de la stelele de piatră în epoca de renaștere, deoarece, să ne amintim, în jur de 850-900 a avut loc ciudatul colaps care a acționat asupra lumii maya. În paranteză, putem încerca aici următoarea schemă: lemn – piatră – pergament, care dă ordinea progresivă de folosire a materialelor care au servit pe rând ca suport pentru scris; piesele inițiale, pe lemn, au dispărut din păcate, din cauza materialului slab și a umidității generale, ambiante. Așadar nu am putut găsi acele dovezi emoționante ale tatonărilor unei scrieri care-și căuta drumul. Ca și Atena, născută gata înarmată și cu coif din capul lui Zeus, scrierea maya ne este cunoscută doar în stadiul său adult și încheiat; și nu este unul din cele mai mici mistere mayașe.

⁴⁷ Varietate a reliefului, în sculptură, în care formele se desprind puternic, fără să piardă însă contactul cu fondul.

Cele trei codexuri.

Trei codexuri mayașe (*codices*) au rezistat, din întâmplare, perioadei coloniale și se găsesc astăzi la Dresda, la Madrid și la Paris; un al patrulea, găsit de curând, n-a putut fi încă desfăcut. În total, împreună cu codexurile din platoul mexican, ne-au parvenit doar 17 dintre aceste prețioase manuscrise; mai multe mii au fost distruse de cuceritorii iberici. Ele sunt pliate ca un acordeon, cu multe foi scrise și pictate pe cele două fețe; cele mai multe sunt făcute dintr-un fel de hârtie groasă numită *huun*. Obținută prin pisarea fibrelor vegetale ale cojii de *Ficus cotinifolia* – un smochin sălbatic – acoperită mai întâi cu o rășină (gumă naturală vegetală), apoi cu un strat fin de var stins, acoperit și el cu amidon; pregătirea se aseamănă cu a unei fresce. Pliate și suprapuse, foile arată ca o carte. Unele au fost făcute din piei fine de cerb-lopătar. Vopsite pe ambele fețe în culori deschise și delicate, paginile sunt umplute cu texte și desene, cu viniete reprezentând personaje cel mai adesea mitice. Aceste cărți ne vorbesc de divinități, de astronomie, de horoscoape, de ritualuri religioase – în partea care s-a putut înțelege, deoarece din 372 de glife catalogate, 200 au rămas total de neînțeles.

Codexul din Dresda (numit *codex Dresdensis*), cel mai frumos și mai complet din cele trei (3,5 x 0,2 x 0,09 m) datează, se pare, din secolele XI sau XII și recopiază un original din perioada clasică; de-a lungul celor 78 de pagini, el vorbește de eclipse, de revoluțiile sinodice⁴⁸ ale lui Venus, de riturile religioase și de practicile ghicitului. Plecând de la acest codex din Biblioteca din Dresda, Ernst Forstermann, funcționar al acestei biblioteci, a reușit să descifreze o parte a calendarului maya și calculul lung care permite să se precizeze o anumită dată pornind de la punctul de plecare al cronologiei maya, cu ajutorul unei serii de glife. Forstermann s-a ambiționat să descopere conținutul acestei scrieri, până atunci ilizibile și a fost primul, în 1887, care și-a dat seama că era vorba de tabele referitoare la planeta Venus. John Teeple, un inginer chimist, nevoit să călătorească mult cu trenul

⁴⁸ Durata cuprinsă între două treceri consecutive, ale unei planete sau ale unui satelit prin același punct.

din cauza meseriei lui, a folosit acest timp pentru a pătrunde în sistemul complex al acestor tabele; unul din ele, de exemplu, dă 69 de date de eclipse solare posibile, pentru o durată de 33 de ani în viitor... de la data întocmirii codexului, desigur. Acest prețios manuscris a fost descoperit la Viena în 1739 și cumpărat mai târziu, de biblioteca Saxoniei din Dresda. Codexul *Troano-Cortesianus* din Madrid, al doilea supraviețuitor de acest gen, se întinde pe mai mult de 7 metri (7,15x0,24x0,13 m), are 112 pagini și ar putea data din secolul XV; el tratează despre prevestiri și apare ca un fel de culegere de indicații pentru preoții-vraci; probabil că tratează și ceremoniile legate de problemele artizanatului și despre riturile legate de sărbătoarea Anului Nou. Probabil că a fost tăiat în două, la o dată necunoscută, deoarece două biblioteci din Madrid le împărțiseră odinioară sub numele de *codex Troano* și de *codex Cortesianus*. S-a demonstrat mai târziu că ele formau un singur tot și amândouă părțile au fost reunite la Muzeul de Arheologie și Istorie din Madrid.

Al treilea exemplar, *codex Peresianus*, de la Biblioteca Națională din Paris, este, de asemenea, din epoca târzie (secolul XV) și, aflat în stare proastă, pare incomplet; el se desfășoară pe 1,45 m și nu are decât 22 de pagini; este, de asemenea, un fel de culegere de căpetenie pentru preoții-vraci; s-ar putea ca profețiile din acest manuscris să fi avut un caracter istoric, deoarece evenimentele viitoare erau, în concepția maya, proiectări ale trecutului, repetări inevitabile ale evenimentelor anterioare. Pe o altă față, el vorbește de zeii *katunelor* (7200 zile sau două decenii) și ai *tunelor* (anii), ca și de ceremoniile legate de succesiunea câtorva din aceste katune. Cu toate că nu este foarte vechi, stilul îl apropie de reliefurile din Quiriga și din Piedras Ne-gras. A fost descoperit în 1860 într-un coș cu hârtii vechi, abandonat într-un șemineu al Bibliotecii Naționale din Paris; iar cum banda de hârtie care-l înfășură purta numele Perez, i s-a dat numele de *codex Peresianus*.

Urnă pentru arderea tămâiei figurându-l pe Zeul Ploii, Chac, identificabil după nasul în formă de trompă; se poate observa că oferă o inimă drept ofrandă - Mayapan, Mexic.

Cărțile mayașe din timpuri coloniale.

Nu este posibil ca mayașii să fi avut o literatură așa cum o înțelegem astăzi, excepție făcând mitologia și cosmogonia. Din fericire, imediat după cucerirea spaniolă, știutorii de carte indieni au avut inițiativa fericită de a transcrie, cât au putut de bine. Adesea pe caiete simple și în limba lor, dar fonetic, cu ajutorul caracterelor latine, tradiții orale și vechi povestiri din trecut de un interes deosebit. Cele mai cunoscute și mai prețioase din aceste cărți sunt *Analele cakchiquelilor* (numite și *Memorialul de la Tecpan Atitlan*), păstrate la Biblioteca Universității din Pennsylvania și care tratează despre trecutul acestui popor; *Popol-Vuh*, scris în anii 1550 la Chichicastenango, adevărată biblie a mayașilor quichei din Guatemala, al cărui manuscris original a fost găsit în 1928 de Walter Lehmann. În colecția Ayer de la „Newberry Library” din Chicago, după care fusese făcută traducerea la începutul secolului XVIII de către preotul Francisco Jimenez; această carte a păstrat cel mai complet mitul indian al Creației; în sfârșit, lucrarea împărțită în zece culegeri, denumită *Chilam Balam* (se precizează adesea locul de origine a manuscrisului: Mani, Chumayel, Tizmin, Nabula, Ixil, Telchac, Tusik...), toate conservate în Biblioteca Universității din Pennsylvania. Cel mai important din ele, cel de la Chumayel, cu toate că a fost întocmit în 1782 de indianul Jose Hoil, tratează perioada precorteziană: cel din Nabula, scris în 1673, se referă la o teribilă epidemie care a decimat districtul; cel din Telchac grupează informații istorice, predici, texte religioase catolice etc.

Morley traduce numele *Chilam Balam* prin „Cartea Ghicitorului” sau „Cartea lucrurilor secrete, oculte”, *chilam* însemnând „ghicitor” și *balam* „jaguar”, dar și probleme misterioase și oculte; este adevărat că, bazându-se în special pe calendarul sacru, această carte conține nenumărate profeții și mistere, în paralel cu o cronică a Yucatanului care relatează două invazii mexicane pe teritoriul maya. Prima condusă de Kukulcan, puțin înainte de anul 1000, a doua de xilcallanca-nahuașii care l-au ajutat pe suveranul maya Hunac Ceel - faimosul supraviețuitor din cenotul sacru din Chichen Itza - să-i respingă pe itzașii din Chichen. Spre deosebire de *Popol-Vuh*, lucrare

referitoare la mayașii din sud, cărțile culegerii *Chilam Balam* se referă la mayașii din nordul Yucatanului. Pe ansamblu, ele rămân cărți istorico-religioase, îmbinate cu profeții, cu precepte rituale, incantație, magie, frânturi din cronici, totul provenind din vremurile cele mai îndepărtate; cele mai recente sunt relatările unor migrări de triburi, cu enumerarea tuturor etapelor și opririlor succesive pe parcurs. Stilul cu ton de vrajă și cu elemente redundante îl face pe Eric Thompson să creadă că „acest caracter de repetare continuă, antifon⁴⁹, a versurilor mayașe probabil că se regăsește în textele hieroglifice. Glifele care par a avea o dublă funcție corespund acestei ipoteze. Rugăciunile mayașilor actuali au, de asemenea, calități literare deosebite și au tendința să ia această formă de contrasubiect⁵⁰.

Aceste cărți diferite, întocmite în perioada colonială, au găsit mereu traducători și exegeți din diferite domenii de activitate, ca; Adrian Recinos, Villacorta, Delia Goetz, Ralph L. Roys, Leonhard Shultze Jena, D. J. Brinton, Juan Martinez Hernandez, Barrera Vasquez... și Benjamin Peret care a ajuns în Mexic în 1941. De curând, profețiile din *Chilam Balam* au atras atenția scriitorului J. M. G. Le Clezio care a tradus în septembrie 1976 în limba franceză această „carte magică”. Despre aceste profeții și povestiri se spune în prefața lui Le Clezio că „vin de la începutul timpurilor, dense, asemănătoare cu stelele de piatră. Ele sunt pline de simboluri și de semne, ca și cum ar fi scrise în vis, fiind fragmentate de pasajele negre ale uitării”.

J. Soustelle scria într-un articol recent: „Scribii, magicienii, înțelepții indieni, care la invocația Preotului-jaguar, în secret și cu teamă, au smuls cu grabă neantului fragmentele unei științe străvechi, își întindeau mâinile spre noi, fără a ne cunoaște. Acum trebuie ca noi să le apucăm...” Și gândindu-se și la *Popol-Vuh*, Soustelle se înduioșă în fața acestor „sărmane manuscrise, copiate și recopiate pe caiete simple, mărturii emoționante ale unui efort pasionat a celor rămași din intelectualitatea autohtonă pentru a salva ceva din acest imens naufragiu”.

⁴⁹ Versete sau parafrazări din psalmi care se repetă de două coruri sau două voci, ca și cum și-ar răspunde reciproc.

⁵⁰ Fragment melodic concomitent cu tema.

Popol-Vuh.

P*opol-Vuh*, care se referă în același timp la mituri, la legende, la cosmogonie și la istoria mayașilor quichei din Guatemala, este, în primul rând, istoria Creației, o Creație care se împarte în patru acte, în patru Creații succesive; și această concepție originală a fost împărtășită de toți mezoamericanii. „Această carte admirabilă, consideră J. Soustelle, este însuflețită de un suflu biblic... și cărțile din *Chilam Balam* nu ajung la același nivel de intensitate literară și metafizică”. Dar mai înainte de a ne referi, într-o oarecare măsură, la această carte de o deosebită importanță care este *Popol-Vuh*, să căutăm să înțelegem cum și pentru ce conținutul său nu s-a pierdut, ba chiar s-a transmis cu o precizie tulburătoare, așa cum a dovedit-o captivanta exegeză a lui Raphael Ginard. Un text al lui Bartolomeo de Las Casas, apostolul indienilor, ne lămurește foarte bine asupra rolului și cunoștințelor cronicarilor-analiști mayași. Acești cronicari și istorici cunoșteau originile și toate lucrurile legate de religie, de zei și de cultul lor, ca și despre întemeietorii orașelor și cetăților. Ei relatau despre regii și nobilimea de la începuturile istoriei lor, despre regatele lor, cum erau aleși și cum își urmau unul altuia la tron, numărul și valoarea prinților care au realizat lucrări, acțiuni și fapte memorabile, bune și rele, dacă au condus bine sau rău, care erau oamenii virtuoși sau eroii, în ce războaie s-au luptat și cum s-au pus în evidență, care au fost obiceiurile lor vechi și primele populații, schimbările în bine sau dezastrele pe care le-au suferit, în sfârșit, tot ce aparține Istoriei, pentru a putea înțelege și memora faptele din trecut. Acești cronicari țineau socoteala zilelor, lunilor și anilor. Chiar dacă nu au avut o scriere ca a noastră, ei aveau totuși semnele lor pentru scris cu ajutorul cărora se făceau înțeleși... încât am putea spune că scrierea noastră nu le-ar fi fost de mare folos.

Existența unui fel de administrații cu scribi însărcinați să înscrie pe pergament evenimentele importante, este confirmată de valorosul cronicar spaniol din timpul Cuceririi, Bernal Diaz, care scrie: „Se pare că Montezuma știa de sosirea noastră, când am debarcat prima dată cu Francisco Hernandez de Cordoba și că el a știut dinainte ce s-a întâmplat în bătălia de la Catoche, ca și la Champoton... Toate aceste evenimente i-au fost arătate pe o stofă pictată”.

Dar să ascultăm ce mai spune Las Casas: „Existau întotdeauna astfel de cronicari deoarece, în afară de faptul că aceasta era o profesie care se transmitea din tată în fiu, foarte apreciată în întregul stat, întotdeauna cel care o exercita trebuia să-și învețe doi sau trei frați sau rude din aceeași familie despre tot ce era în legătură cu cronicile. El scria continuu, toată viața și la el se apela când apărea vreo problemă neclară. Dar nu numai noii cronicari îi cereau sfatul, ci și regii, prinții și chiar preoții. În toate problemele confuze ce puteau *apărea* în legătură cu ceremoniile și preceptele religioase, cu sărbătorirea zeilor și cu tot ce avea legătură cu domeniile anterioare în probleme profane, din momentul în care aveau o anumită importanță, se adresau cronicarilor, în funcție de problema respectivă”.

Se înțelege acum cum au fost transmise fără întrerupere cunoașterea și înțelegerea trecutului marilor lor strămoși, chiar când aceasta se făcea, la început, sub formă exclusiv orală.

Chiar dacă textul din *Popol-Vuh* care a ajuns până la noi a fost scris aproximativ în 1550. În dialect quiche, transcris cu litere latine de un cronicar nobil destituit din funcția sa, important rămâne volumul de cunoștințe transmis până la el; și pare un miracol că a avut inițiativa de a le pune pe hârtie, sperând neîndoielnic că într-o zi textul lui va reînvia, ceea ce s-a și întâmplat. Un dominican, preotul Francisco Jimenez, de care am mai vorbit, l-a descoperit în secolul XVIII, în satul Santo-Tomas Chichicastenango și l-a tradus pentru prima dată. Apoi, neobositul și zelosul abate Brasseur de Bourbourg i-a dat o nouă versiune, înaintea celor mai recente, ale lui Adrian Recinos. Villacorta și Leonhard Schultze Jena. Marele scriitor guatemalez Miguel Angel Asturias, decedat în 1974. S-a inspirat din el și chiar stilul său este influențat de această cunoaștere aprofundată a „bibliei” strămoșilor săi.

Adevărată Geneză a mayașilor quiche scrisă dintr-o suflare, fără capitole, *Popol-Vuh* este textul principal din care putem înțelege sufletul maya în intimitatea lui. Elvețianul Raphael Girard, care trăiește în Guatemala, a făcut o analiză profundă și clară a textului, cu ajutorul unei metode de analiză originală care face apel în același timp la etnografie, economie, botanică, mitologie, religie... R. Girard demonstrează că mitologia, axa conducătoare a cărții, este „izvorul explicației” și „modelul suprem al artei care exprimă sentimentul religios și forma socială a fiecărei epoci”. În plus, el constată permanenta

legătură dintre miturile din *Popol-Vuh*, arta și riturile din epoca arheologică și arta și riturile culturii actuale a mayașilor quiche, ceea ce dovedește permanența ideilor de-a lungul secolelor”. Jean Babelon se alătură acestei concepții când scrie: „*Popol-Vuh* este cel mai puternic evocator din documentele care ne-au transmis imaginea unui popor. Imagine dintr-un relief baroc – abracadabrant! Scrie el – violent colorată, grandioasă ca tabloul unei Geneze biblice, în același timp carte de povești, cronică și culegere de rețete magice, întocmită de astrologi supuși puterii vrăjitorului”.

Creația după Popol-Vuh.

P*opol-Vuh* relatează mitul Creației așa cum îl înțelegeau mayașii și expune evoluția umanității cu creațiile sale diferite și cataclismele sale succesive. La început, nu se ridicaseră din haosul primordial decât cerul și apa în care nu mișca nici măcar un rac! „Nu era decât nemișcarea și tăcerea în întunericul nopții”. Dar. Prin puterea Cuvântului și strigând doar „Pământ”, zeii creatori, Gukumatx și Hurakan (din care vine cuvântul nostru „uragan”) l-au făcut să apară. L-au îmbrăcat imediat cu păduri, câmpii și râuri, l-au populat cu o mulțime de animale, fiecare specie cu propriile deprinderi și obiceiuri, cu funcția sa și așezarea sa specifică. Dar aceste animale n-au putut să-i cinstească pe zei; atunci au fost menite să nu servească decât ca hrană și deci să fie ucise și mâncate. Zeii creatori au modelat apoi ființe din argilă care n-au avut nici inteligență, nici sentimente, fără stabilitate, fără forme, neputând să vorbească și să-i cinstească pe zei. Deceționați, zeii s-au grăbit să-i distrugă, dizolvându-i în apă.

După sfatul vrăjitorilor și vânătorilor, zeii au sculptat apoi ființe din lemn, care vorbeau, mâncau, procreau, dar figurile lor rămâneau... de lemn, fără viață și expresie, cu membre, dar fără degete la mâini și la picioare și cu o carne galbenă, fără sânge. Inteligența lor era slabă; lipsiți de sentimente, ei nu-i băgau în seamă pe zeii lor creatori. Descurajați, zeii i-au înecat în potopuri de apă întunecată, care au acoperit scoarța terestră ca o rășină groasă. Tot universul a luat parte la distrugerea acestor triste marionete, a acestor „Pinocchio” fără suflet și Creația întreagă s-

a ridicat contra lor; păsările mai întâi și între ele și curcanii; chiar și uneltele din gospodării, oalele de fiert și tigvele, sitele și metatele (pietre de măcinat) au participat prefăcându-i în pulbere sau obligându-i să fugă și să se refugieze în arborii cei mai înalți, care au început să se clatine și ei ca să-i alunge: din această cauză, maimuțele, care sunt descendenții lor, trăiesc în copaci, în paranteză, notăm că această pitorească revoltă a uneltelor contra stăpânilor lor se regăsește și în mitologia peruviană; toată această lume supranaturală și fantastică dovedește, de asemenea, ironia mușcătoare, o altă trăsătură proprie populației maya, care este înclinată spre ironie și critică.

Atunci, zeii au luat o nouă inițiativă: au frământat fiertură de porumb din speciile galbenă și albă. Pe care au furat-o prin viclenie, cu ajutorul vulpii, coiotului, corbului și papagalului, din mijlocul unui munte care ascundea grăunțele în măruntaiele sale. Au modelat patru oameni la început, dar le-au dat simțuri prea perfecte, care le permitea să vadă până la infinit. Gândirea lor. De asemenea, putea să cuprindă tot și să înțeleagă tot. Neliniștiți în fața acestor genii - egalii lor! - zeii le-au suflat în față și privirea oamenilor s-a voalat, vederea le-a slăbit imediat. „N-au mai văzut decât ceea ce era apropiat și numai asta a rămas limpede pentru ei!” Zeii le-au dat apoi soții, pe care le-au găsit „cu bucurie” lângă ei când s-au trezit. De acum încolo, zorile vor înroși cerul la răsărit în timp ce Steaua de Dimineață va anunța Soarele. Aceste ființe - oamenii - cunoscând ceremonialul religios, i-au satisfăcut pe zei, care i-au privit cu bunăvoință și le-au primit ofrandele. Uitându-se la Steaua Dimineții, acești strămoși ai mayașilor istorici s-au rugat: „slavă ție, o, Creatorule, o, Făuritorule, tu care ne vezi și ne auzi, nu ne părăsi, nu ne neglija! O! Zeule, care ești în cer și pe pământ, dă-ne nouă urmași și prosperitate, atâta timp cât Soarele și aurora își vor urma drumul, cât se face încolțirea, ca și lumina lor. Dă-ne nouă posibilitatea de a merge mereu pe căi verzi și pe poteci verzi, să fim liniștiți și în pace cu ai noștri, să petrecem o viață fericită, dă-ne o viață, un trai departe de orice învinuire, o, Hurakan... Gukumatz, o, tu care zămislești și care dai viață, fă ca plantele să încolțească și să fie lumină!”

Trebuie notat că în gândirea maya, punctul culminant al creației nu este apariția omului ci renașterea zorilor! Frumoasă lecție de modestie care face din om o ființă subordonată și accidentală, în plus, toate acțiunile creației, nașterea lumii sau a

speciilor de oameni, de animale sau de vegetale, se săvârșesc numai noaptea și trebuie încheiate în zori. Aceasta se practică și acum la quichei și la chortii la care, după cum observă Girard. „actul generator nu se face decât noaptea, ca și ceremoniile cultului agrar, deoarece amândouă sunt o repetare a actului grandios al creației cosmice. Procreația, ca și hrănirea, nu este un simplu act fiziologic, ci un ritual prin care omul se include în sacru... atunci se dezvoltă și vegetația; și, pentru acest motiv, preoții trebuie să acționeze în același fel ca grupul teogonic⁵¹ pe care ei îl reprezintă. Un atât de ciudat obicei impune cercetătorului, care are privilegiul de a asista la aceste ceremonii, lungi nopți de veghe într-o ambianță profund mistică în care el simte cum palpită coardele sensibile ale sufletului indigen”.

Paralel cu această Creație în trepte, se desfășoară și alte mituri, cum este cel al celor doi Gemeni, Hunahpu și Ixbalamque: Hunahpu, cel mai important din cei doi, „cumulează două funcții, scrie Girard: el este zeul Porumbului în timpul perioadei agrare și zeu al Soarelui, în timpul verii. Ceremoniile cultului solar sunt celebrate ziua, în public, pentru că ele glorifică Soarele; dimpotrivă, cele ale zeului agriculturii se fac noaptea, deoarece doar atunci zeii agricultori *lucrează* și sunt secrete”.

Îi vedem pe cei doi Gemeni transformând în maimuțe pe cei doi frați vitregi ai lor care îi persecutau, apoi, prin viclenie și farmece pun mâna pe echipamentele tatălui lor pentru a juca pelotă: mănuși, șorț și scut din piele, mingii din cauciuc... mesagerul lor, păduchele, este înghițit de o broască râioasă pe care o mănâncă un șarpe, care este prins, la rândul lui, de un erete, țânțarul face pe spionul și complicele lor, musculița, găurește urciorul bunicii lor pentru a o face să întârzie. Găsim aici universul fabulelor cu miraculosul și caracterul lor vrăjit: brusc copacii cresc peste măsură; țevile de suflat se transformă în canoe, ca eroii mitologiei grecești. Gemenii noștri înfruntă serii de încercări prin care trec cu bine. Datorită ajutorului eficace al furnicilor și broaștelor țestoase, ca și al iepurelui. Dar ei sunt și eroi civilizatori și epopeea se termină cu indicarea diferitelor lor realizări culturale: organizare socială, arhitectură, rituri religioase, dar, din păcate și războiul!

Plecând de la haosul primitiv, *Popol-Vuh* se termină când este atins un nivel superior de civilizație. Urmărind labirintul și

⁵¹ Ansamblu de divinități ale unei anume mitologii.

meandrele povestirii, cercetând toate detaliile. Raphael Girard s-a străduit să descopere sensul ascuns al textului și să cuprindă valoarea și importanța istoriografică a cărții, „ușor de înțeles pentru mayașii quichei”. „Mitologia a părăsit terenul literar pentru cel științific”, constată Girard: „cu atât mai mult cu cât, viețuirea și acționarea în acord cu normele mitice a fost permanenta obsesie a mayașilor quiche, a căror cultură rămâne, mai presus de orice, mitologică, știința și istoria nefiind încă desprinse de religie”. Girard constată că indianul trăiește încă în epoca mitologică, concepție capitală pentru cel care încearcă să-l înțeleagă. Asta însă nu înseamnă că el a rămas la epoca gândirii prelogice. Observându-i pe lacandoni, J. Soustelle vedea în comportamentul lor „o activitate tipic intelectuală care nu pare diferită prin nimic de procesele noastre mentale cele mai raționale”.

Popol-Vuh, interpretarea și învățămintele sale.

În toată lucrarea sa capitală, R. Girard arată că datele mitico-istorice din *Popol-Vuh* oferă o viziune panoramică completă a culturii maya, de la origini până la perioada istorică. Cu precizie și nuanțe, se descrie „viața, personajele, datinile și obiceiurile, fenomenele spirituale și sociale, cultura materială și spirituală a fiecărei perioade etnice, ceea ce permite să se reconstituie, să se reconstruiască sistemul de gândire și de valori al fiecărei epoci”.

În prima fază – orizontul primitiv – observăm grupuri de oameni vorbind limbi diferite și ocupându-se cu vânătoarea, pescuitul și culegerea bachelor și a fructelor sălbatice; arcul, sarbacana. Olăritul și țesutul nu le sunt cunoscute. „Trăsăturile tipice ale acestei epoci sunt: monoteismul, monogamia, descendența patrilineară⁵², pacifismul”; nu sunt nici rituri, nici ceremonii, nici cult, nici animism, nici fetișism, nici totemism! Este slăvit doar Creatorul. Se trăiește în peșteri și în văgăuni. „*Popol-Vuh* ne redă un tablou patetic al vieții nesigure a acestor primitivi care luptau contra spectrului foamei”. Permanent îi vedem rătăcind prin păduri și în lungul râurilor, pândind prăzile, căutând bace. Această continuă căutare a mâncării nu le lăsa

⁵² Filiațiunea în care contează doar rudenia paternă.

timp pentru hrana spirituală și artistică; din această cauză, *Popol-Vuh* îi asimilează pe acești primitivi din prima epocă cu simple creaturi animale: ni-i arată pe Gukup Cakix și Zipacna mâncând fructe în copaci sau pândind animale pe lângă ochiuri de apă și râuri. Cunoșteau focul și fierberea mâncării, dar nu știau să-și construiască locuințe, în plus, ei înlocuiau viclenia și subtilitatea spiritului care le lipseau, cu forța brutală. Faptul că memoria colectivă a transmis o astfel de amintire este tulburător!

Cu epoca a doua – a Doua Creație – asistăm la o mutație fundamentală a ordinii sociale, economice și religioase. Din individualist, vânătorul nostru devine comunitar; cetele se grupează în clanuri și sistemul economic din parazitare devine horticol și agricol; femeia joacă un rol activ în acest sistem – ea cultivă pământul – trecem de la regimul patrilinear la un altul, matrilinear⁵³, dominat de soție. Paralel cu această schimbare a instituțiilor umane, asistăm la o fixare necesară a grupurilor, organizate în clanuri și concentrate pe teritorii care au condiții favorabile apariției unei agriculturi care încă bâjbâia. Un nou nucleu etnic apare din îmbinarea acestor grupuri disparate care caută să-și pună în concordanță diferitele lor idiomuri. La fel se întâmplă în religie, unde această situație aduce conceptul de pluralitate în unitate, un monoteism complex care nu este altceva decât „proiecția structurii comunitare asupra organismului teogonic”.

Străbuna Ixmucane – femeia joacă acum primul rol – personificare a zeiței seleno-terestre, este o figură activă: ea inventează cultura plantelor personificate prin fiii săi, Ahpu, primii zei ai agriculturii. Ixpiyacoc, soțul ei, are un rol pozitiv. Religia este pe cale să-și găsească principiul ei definitiv, bazat pe cultele agrare și mitologia amerindiană înflorește cu strălucitoarea creație a „Gemenilor. Eroii civilizatori care încarnază principiul dualist inseparabil al cultului agricol și care se proiectează într-un sistem social bipartit”. Concepția animistă care-și arată efectele în cultul morților se dezvoltă de-a lungul celui de-al doilea ciclu. Zeilor, ca și morților, li se oferă alimente și în morminte se pun obiectele obișnuite ale defunctului, un obicei care a durat foarte mult, până în ultimele secole.

Femeile, cu ajutorul unui baston de săpat ascuțit la vârf,

⁵³ Sistem de filiație și de organizare socială în care doar ascendența maternă este luată în socoteală.

produc și cultivă tuberculi care existau până atunci în stare sălbatică: yucca sau maniocul dulce, cartoful, jicama... Descoperirea morii și producerea vaselor de pământ, decurg din această nouă activitate. Vasele de pământ se adaugă la folosirea tigvelor. Bărbatul, leneș, își fumează țigara și devine bețiv, deoarece tocmai a inventat băuturile fermentate. Primele mingi de cauciuc sunt presate permițând jocul de pelotă, o instituție strâns legată de cultul astral. Cultivarea pământului duce la observarea anotimpurilor și a fenomenelor naturale ca ploaia, însoțirea... Apar acum rudimentare calendare care încep cu calculul fazelor lunii. Astronomie, astrologie, cronologie se contopesc. Oamenii practică cultul focului și al vetrei; începe confecționarea rogojinilor din fibre vegetale, se pune în practică meșteșugul aranjării penelor, împodobirea corpului. Se înarmează cu măciuci, cu săbii de lemn, cu sarbacane și cu lănci – lancea mayașilor va fi întotdeauna mai scurtă decât cea a mexicanilor.

La riturile agricole din cea de-a Doua Creație, trebuie adăugate apariția sacrificiilor umane prin decapitare urmată de tăierea în bucăți a cadavrelor așa cum se poate vedea în scena decapitării și dezmembrării Ahpuilor, ale căror capete agățate de crengile copacilor „ilustrează într-o manieră absolut convingătoare un alt obicei tipic al acelor vremuri: capetele trofee. Același episod mitic menționează torturile pe care le suferă prizonierii, cruzimea oamenilor din a Doua Creație și canibalismul ritual”. Constituirea clanurilor, devenite repede rivale, a dus la descoperirea războiului – viclenia mereu mai subtilă a jucat în asta un rol important – în timp ce în interiorul clanului domnea disciplina, iar furtul și adulterul erau sever pedepsite.

Cu a Treia Creație, caracterul predominant social al femeii, al străbunei în special, se accentuează; urmarea acestei superiorități se regăsește în importanța care se dă zeiței lunare, care este și zeița Apei și care comanda celor doisprezece zei ai Ploii, în mitologia vremii, trei femei diferite simbolizau fazele principale ale Lunii; de altfel, astrele devin treptat obiectul unei observații mai extinse și calendarul se complică. „Aceleași formule magice se folosesc pentru prezicerea timpului și a destinului omului și sunt bazate pe cifre mistice care sunt totodată numere, zei și corpuri cerești”. Progresul calendarului și al astronomiei este legat de progresul culturii agricole și

alimentul de bază a devenit fasolea; urmează tuberculii, apoi porumbul și arborele de cacao. *Popol-Vuh* insistă asupra faptului că această fază este cea a lemnului; dar apar invenții importante, ca torsul și țesutul bumbacului, producând o revoluție în arta îmbrăcăminte. Populația s-a sedentarizat definitiv și societatea se stratifică în pătri de activitate care încep să se diversifice; casele se înmulțesc; curcanul este domesticit.

Pentru ritualuri se descoperă proprietățile copalului, denumit tămâie americană. „Hun-Batz și Hun-Chouen personifică tipul de preot și omul obișnuit al celei de-a Treia Creații. Ei nu se ocupă de munca la câmp, în afara defrișării peticului de pământ pe care îl va lucra soția; însămânțările. Recolta și transportul alimentelor îi revin femeii”. Eliberați astfel, cum își petrec bărbații timpul? Ei se ocupă de arte: cântă, dansează, cu capul împodobit cu măști, se roagă, pictează, sculptează; și iată prima fază a artei statuilor care probabil că erau făcute din lemn și au dispărut din cauza umidității ambiante. Când artistul a trecut la piatră, stilul și tehnica lui erau mult superioare.

Deci bunul trai economic produce îndeletnicirile plăcute și acestea stimulează viața spirituală: artele, știința și religia au făcut un salt. Adevăratele temple, cu altare, vase rituale, idoli și curți pentru dansurile sacre au apărut acum: în ele se celebrau ceremoniile cultului agriculturii. Sacrificiile umane se limitau la cele ale copiilor foarte mici. Societatea se rafina; în cursul celei de-a Treia Creații se poate urmări dezintegrarea sistemului de descendență matrilineară în favoarea sistemului patriarhal care se va impune în a Patra Creație.

Evul al Patrulea este marcat de o tulburare profundă a regimului social și economic: ciclul patriarhal agricol urmează obiceiurilor matriarhale din stadiul precedent. De acum înainte, agricultura se *bazează* aproape exclusiv pe porumbul cultivat metodic și în grup de bărbați; alte plante, ca fasolea din epoca precedentă, regresează. Se obțin două recolte pe an și nu numai una singură, în ordinea importanței, departe în urma porumbului vin: ardeiul, fasolea, semințele de cacao, sapotul⁵⁴, anonele⁵⁵ și mierea. O mai bună organizare bazată pe un calendar seleno-solar și nu doar lunar, randamente superioare, recolte multiple și îmbelșugate, diversificate, iată diferențele dintre stadiul horticol

⁵⁴ Fructul sapotierului din America centrală, foarte dulce.

⁵⁵ Fructul dulce al unui arbore din America centrală.

precedent și agricultura noii epoci. Astfel, străbunica din timpul erei precedente își vede cultul eclipsat de cel al tânărului zeu al Porumbului, „simultan cu cultul strămoșilor în ascendență masculină”.

Importanța socială a bărbatului se accentuează, se întărește și iese în evidență în arta statuară, care devine de acum înainte mai mult masculină, decât feminină, în reprezentările sale.

În cel de al Patrulea Ev clanurile se organizează pe o treaptă superioară, cea a triburilor care grupează mai multe clanuri, care păstrează, totuși, legături interne de solidaritate foarte puternice; o autoritate teocratică conduce această nouă organizație socială născută din creșterea demografică și din schimbările economice. Aceste schimbări, la rândul lor, provoacă o nouă atitudine morală și religioasă care arată un categoric progres; sacrificiile umane sunt înlocuite cu ofrande animale, iar prizonierii sunt făcuți sclavi și nu mai sunt executați. „Viciul leneviei a dispărut de când munca a fost ridicată la categoria de obligație religioasă și cultura porumbului a devenit un ritual colectiv”. Se caută să se extirpe acele infracțiuni față de morala colectivă, cum sunt cruzimea, beția și înfumurarea. „Stăpânirea de sine, pacifismul, altruismul în cadrul comunității, dreptatea socială, umilința, dragostea de muncă și de dreptate, respectarea dreptului altuia și sentimentul de recunoștință față de zei și de oameni sunt virtuțile fundamentale ale mayașului quiche”. Religia cuprinde totalitatea activităților de zi cu zi: greșind, ești vinovat atât față de religie cât și față de societate.

Această măreție morală și spirituală își găsește ecou în artă, care este expresia vibrantă și inspirată a psihologiei și mitologiei mayașilor. În domeniul arhitecturii, piramida aproape verticală cu scările ei abrupte, exprima această aspirație de înălțare; în templele plasate pe vârful lor, arderile de copal au devenit o regulă. La numărul de trăsături caracteristice noi, trebuie înscris și calendarul original care nu seamănă cu nici un sistem cronologic din Noua sau din Vechea Lume: acest instrument ciudat, cu diferitele sale cicluri armonizează toate acțiunile individului și ale grupului la ritmul universal, lată cum se prezintă cel de-al Patrulea Ev, cel din zilele noastre, așteptând ca o catastrofă să-i pună capăt, pentru a se intra în al Cincilea Ev, așteptat și inevitabil. Dar să părăsim aici acest minunat *Popol-Vuh* care ne-a condus din timpurile mitologice în cele ale Istoriei, adică în era scrisului și să vedem mai îndeaproape astronomia și

calendarul maya, atât de originale!

Calendar și astronomie.

Preoții erau deținătorii cunoștințelor savante și ale religiei, care la data aceasta, se afla strâns legată de astronomie ca și de toate celelalte activități culturale: speculațiile aritmetice, calculul timpului și calendarul, despre care s-a scris că a exercitat o adevărată dictatură asupra vieții mayașilor. Absolut original, unic în genul său, acest calendar dovedește o precizie cu atât mai uimitoare cu cât preoții astronomi mayași credeau că Pământul este plat ca un disc și nu și-au dat seama că el se învâртеște în jurul Soarelui. Sistemul aritmeticilor lor – cu progresie din 20 în 20 și nu din 10 în 10 ca în sistemul nostru de astăzi – le permitea calcule complexe pentru studiul fenomenelor cerești, deoarece astrologia era cea care regla și dirija toate acțiunile vieții. Pentru calcule, ei foloseau simboluri simple, ca punctul pentru unități și bara pentru cifra 5; în plus, mayașii fiind unul din rarele popoare care-l foloseau pe zero, simbolizat de o cochilie, cu o mie de ani înaintea Europei și admitând deci să noteze inexistentul, au putut să dea o valoare pozițională cifrelor și deci să execute calcule complexe. Ei au știut, de altfel, să prevadă cu exactitate eclipsele; însemnau pe tabele deplasările lui Venus cu o precizie care îi stupefiază și acum pe oamenii de știință moderni. *Codexul din Dresda*, de exemplu, dă un total de 11.960 zile pentru 405 lunații luate în studiu: ori, astronomii actuali fixează această durată la 11.959,89 zile, ceea ce înseamnă o eroare (!), sau o diferență de o zi pentru 380 de ani! La fel, astronomii mayași apreciau anul venusian la 584 zile, iar noi știm astăzi că el este egal cu 583,92 zile, ceea ce dă o eroare mai mică de o oră pentru un an! Aceste rezultate sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât știm că mayașii nu aveau nici aparate optice, nici o unitate de timp minimală ca ora sau minutul. Prin repetarea calculelor, prin „statistică”, transmiterea regulată a rezultatelor, ei corectau datele empirice scoase dintr-o geometrie a spațiului și dintr-o astronomie mai curând sumară. Totuși, după Eric Thompson, calendarul maya a fost mai exact decât cel gregorian.

O mare victorie a arheologilor și istoricilor moderni a fost

găsirea metodei de transcriere a cifrelor și datelor, ceea ce a permis să situăm lumea maya în timp. Să precizăm acest sistem: am spus că el se *bazează* pe numerotarea vicesimală (din 20 în 20) și pozițională, adică în loc să schimbe coloana la 10, cum o facem noi, ei n-o schimbau decât la 20, trecând de la 20 la 400, apoi la 8.000, la 160.000, la 3.200.000 etc. Aceasta nu era posibil decât datorită folosirii lui zero (figurat printr-o cochilie). O dată maya are 5 cifre suprapuse, nu dispuse orizontal cum facem noi, făcând, totuși, o numerotare pozițională: prima cifră corespunde *baktun-ilor*, adică de câte ori s-au scurs 144.000 zile; a doua corespunde *katun-ilor*, un katun având 7.200 zile; a treia corespunde *tun-ilor* (360 zile pentru un *tun*); a patra indică *uinal-ul* sau luna de 20 de zile; a cincea, în sfârșit, dă kine-lele, sau zilele. O dată era deci exprimată în zile: stela D din Copan, ca să luăm un exemplu, ne dă un total de 1.405.800 zile scurse de la data inaugurării calendarului maya - în anul 3113 î.H. (sau 3373 î.H. după sistemul lui Spinden) - ceea ce ne dă anul 736 d.H., în plus, o dată era indicată arătând poziția sa în anul religios și poziția sa în anul solar.

De altfel, aceste date seamănă, la prima vedere, cu micile scene animate: vedem uneori personaje, negustori ambulanți, așezați pe sol; ori. Pe aceste glife complexe, doar capetele au o valoare de calcul, care pot fi recunoscute printr-un amănunt precis, ca punctele sau o mână pe bărbie, un maxilar inferior osos și descărnat, un acoperământ de cap stilizat... Restul glifei, trupul care poartă capul, fără valoare aritmetică, era lăsat în seama fanteziei artistice. Conform concepției maya. Timpul era dus permanent în viitor de zei, care se schimbau și se înlocuiau mereu pentru a conduce lumea; zeul zilei venea după zeul nopții și lua în spate greutatea timpului ținută cu o curea pe frunte. Apoi el îl ceda locul unui nou zeu nocturn și așa mai departe. Zilele erau ființe vii și fiecare din ele se găsea sub conducerea unui zeu; devenea ea însăși o divinitate cu o natură dublă, una corespundea numelui zeului, cealaltă unui număr. Și cifrele, invariabile, aveau mai multă importanță decât numele, care putea varia.

Ca pentru orice civilizație bazată pe agricultură, determinarea ritmului anotimpurilor era necesară pentru a asigura succesul recoltelor. Era important să sapi, să semeni, să recoltezi, în perioade favorabile: și era sarcina calendarelor să precizeze aceste perioade. Mayașii aveau două calendare principale: cel

mai simplu, calendarul sacru, Tzolkin. Era rezervat ghicitului și avea 260 de zile repartizate în 13 luni de 20 de zile. Plecând de la el se fixa programul sărbătorilor religioase și toate activitățile ceremoniale sau private. Al doilea calendar, *Haab*, solar și agricol, avea 360 de zile repartizate în 18 luni de 20 de zile, la care se adăuga, la sfârșitul ciclului, pentru completare, o perioadă malefică, de 5 zile nefaste, goale, fără nume, zise de „refacere” sau *uayeb*, zile critice în care nu se lucra, se postea și se respecta abținerea. Intersectarea acestor două calendare se producea o dată la 18.980 de zile, adică la 52 de ani, un interval care se asimila cu „secolul” nostru dar care este mult mai lung. Fiecare din cei treisprezece zei principali din panteonul maya domnea timp de o lună.

O a treia cercetare s-a făcut în legătură cu anul venusian, mai lung, deoarece Venus nu face decât 5 revoluții în timpul a 8 ani solari. Și pentru a desemna durata, mayașii concepuseră o serie de perioade crescând cu multipli ai lui 20, cu excepția lui *tun*, anul lor de 360 de zile corespunzător la 18 *uinalide* 20 de zile. Acestea erau:

- <i>katunul</i> (20 <i>tuni</i>)	7.200 zile.
- <i>baktunul</i> (20 <i>katuni</i>)	144.000 zile.
- <i>piktun</i> (20 <i>baktuni</i>)	2.880.000 zile.
- <i>kalabtun</i> (20 <i>piktuni</i>)	57.600.000 zile.
- <i>kinchiltun</i> (20 <i>kalabtuni</i>)	1.152.000.000 zile.

Și așa mai departe... Ultimul ciclu cuprindea 23 miliarde și 40 milioane de zile!

Am spus că calculul⁵⁶ lor cifrat al timpului – pe care se pare că îl calculau cu o oarecare plăcere – pleca de la o dată zero de origine, fixă, pe care cronologia stabilită de Thompson, Goodmann și Hernandez o stabilește la anul 3113 î.H.: această dată mitică asupra căreia ne pierdem în ipoteze s-ar putea să se refere la un eveniment astronomic uitat, sau poate că desemnează ultima din cele patru Creații ale Lumii. La rândul lui, Spinden a stabilit o cronologie care împinge toate datele cu 260 de ani mai departe în timp (- 3373), o cronologie pe care ar confirma-o analizele cu carbon 14, dar care creează un hiatus de neînțeles în desfășurarea evenimentelor între perioadele vechi și perioada istorică. Din acest motiv, specialiștii continuă să folosească cronologia lui Thompson.

⁵⁶ Calcul care determină timpul în scopuri bisericești (de exemplu, pentru determinarea datei Paștelui).

Prin ce metode acești mayași, care nu aveau decât unelte din piatră, au putut să ajungă la aceste cunoștințe astronomice și astrologice cu o atât de uimitoare precizie?

Pare sigur că nu au folosit nici nisiparniță, nici clepsidre, nici vreun instrument oarecare de precizie. Măsurătorile lor se bazau deci doar pe urmărirea cu ochii, pe calculele de triangulație și pe măsurarea umbrelor; ei au observat că astrele, Soarele în special, apăreau sub unghiuri schimbătoare în diferitele perioade ale anului. Au observat, de asemenea, că durata prezenței solare diurne și zilnice varia după aceste poziții și au încercat să determine solstițiile, adică pozițiile extreme – ziua cea mai lungă și ziua cea mai scurtă a anului. Pentru aceasta, neîndoielnic că au folosit gnomonul⁵⁷ – o vergea fixată vertical pe o placă orizontală în centrul unor cercuri concentrice; umbra proiectată pe pământ la 21 iunie la prânz (solstițiul de vară), este cea mai scurtă, în timp ce aceea din 21 decembrie la prânz (solstițiul de iarnă) este cea mai lungă. Dacă se fac la răsăritul Soarelui, diversele măsurători, plecând de la un punct fix și precis, vor prezenta un unghi diferit în tot lungul anului, deoarece Soarele apare mai la sud iarna, vara mai la nord, pe linia orizontului, când răsare. Aceste măsurători, la Chichen Itza, s-au putut face prin ferăstruicile care străpung turnul-observator bine cunoscut, numit Caracol (Melcul) din cauza scării sale elicoidale. Ricketon și Morley au demonstrat, de asemenea, că un observator așezat în vârful piramidei numită E-VIII la Uaxactun, vedea Soarele apărând în unghiul sud-est al platformei cu trei temple în fața lui, în zorii zilei solstițiului de iarnă și în unghiul opus, în nord-estul aceleiași platforme, în dimineața solstițiului de vară. La echinocțiu, Soarele se ridică pe axa mediană, chiar în spatele templului central. Este clar că aranjarea locului a fost subordonată și calculată în funcție de aceste observații și că această îmbinare nu este întâmplătoare: probabil că avea chiar însemnătatea ei. În plus, ea presupune o lungă perioadă de observație.

În afara observării cerului în timpul zilei, cea din timpul nopții nu era mai puțin importantă. Observațiile asupra transformărilor și traiectoriilor Lunii au fost însemnate în *Codexul din Dresda* și se întind pe 405 lunații, așa cum am mai spus, adică pe circa 33 de ani de observații. Și manuscrisul dă un tabel cu 69 de date în timpul cărora se pot produce eclipse solare. Venus, Luceafărul,

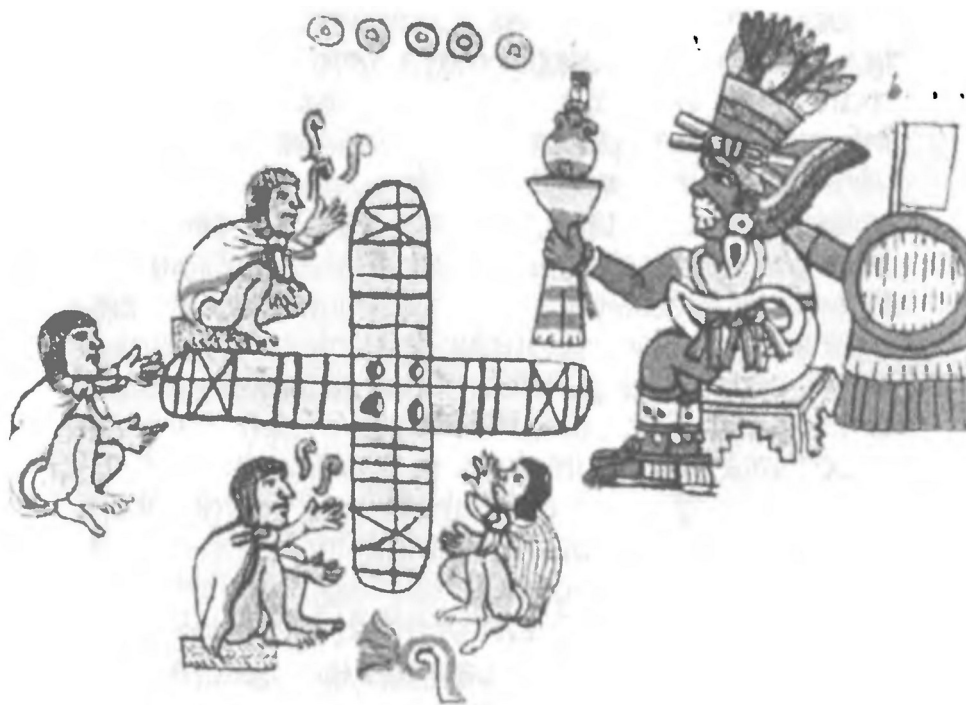
⁵⁷ Cel mai vechi instrument astronomic inventat de caldeeni.

prima stea care apare, ultima care se stinge, cu drumul său neregulat, a reținut și ea atenția și mayașii s-au străduit să-i măsoare poziția, variabilă în momentul răsăritului și apusului soarelui.

Cum calculau unghiurile? Viniete din codexuri ne arată personaje plasate sus pe piramide, având doar fața sau un ochi, așezate sub un baldachin care le proteja, lângă două bastoane încrucișate așezate în fața lor. De altfel au fost găsite tuburi goale din jad, de douăzeci de centimetri lungime, care seamănă în mod ciudat cu lunetele astronomice chinezești și ele fără sticle optice. Rezultă că toate aceste preocupări care depășeau pe cele necesare pentru întocmirea unui calendar agrar, arată o obsesie față de infinit, spațial sau temporal, o teamă față de scurgerea timpului.

Jocul de pelotă.

Jocul de pelotă, care avea un rol important în prevestiri și în preocupările mayașilor, poate fi pus în legătură directă cu activitățile astronomice. S-a observat, într-adevăr. Caracterul religios al acestui joc. Care se contopea cu ritul ghicitului: preoții, în calitate de intermediari ai puterilor sacre, aveau sarcina să interpreteze viitorul după modul de desfășurare al partidei. Putem considera practicarea acestui joc de pelotă ca una din trăsăturile cele mai caracteristice ale civilizației mezoamericane. Cu toate că ele au variat în timp și în spațiu, regulile generale de joc ne-au fost transmise de primii cronicari spanioli care au avut ocazia să urmărească astfel de „reprezentatii” sau partide. De altfel, *Popol-Vuh* este singura sursă americană care menționează originea foarte veche și simbolismul solar al jocului. Codexuri mexicane (*Vindobonensis*, *Magliabecchi...*) ne-au păstrat, de asemenea, câteva reprezentări desenate ale acestui joc sacru.

Jucători de pelotă în fața Zeului Tezcatlipoca.

Terenul de joc avea forma unui H alungit, înconjurat de trepte sau de ziduri în pantă, cu înclinare foarte puternică. Adesea, orientată de la nord la sud, suprafața terenului de joc reprezenta Cosmosul, în timp ce mingea de cauciuc plină, tare și grea simboliza Soarele, în unele cazuri, trebuia s-o faci să treacă prin inele de piatră, în formă de șerpi (puterile telurice) sau de capete de păsări (puterile cerești), fixate în zidurile laterale, la cinci metri înălțime sau mai jos, pe pantele înclinate ale zidului. Regulile amintesc oarecum de cele de la baschet! Inelele puteau materializa răsăritul și apusul astrului solar. O echipă reprezenta umbra, cealaltă lumina și fiecare jucător se identifica cu o divinitate distinctă purtându-i, în timpul jocului, atributele simbolice. Fiecare echipă apăra o zonă și jucătorii nu puteau atinge mingea decât cu șoldul, piciorul (genunchiul) și cotul drept; *Popol-Vuh*, din contră, interzice folosirea capului, a picioarelor și a brațelor! Căderile, obișnuite, puteau fi mortale, atât de violent era jocul. Pe de altă parte, jucătorul care reușea să treacă mingea prin inel putea să ia hainele spectatorilor pe

care-i putea prinde.

Unele surse afirmă că șeful învingătorului era decapitat la sfârșitul partidei, deoarece realizările lui îi dădeau privilegiul să ajungă în lumea cosmică; altele, din contră, arată că se executa pe teren căpitanul echipei învinse. Jacques Soustelle afirmă că nu-i omorau, nu făceau decât să-i dezbrace și poate că se dedau la simulări de sacrificii simbolice. Important este că acest joc violent îmbrăca aspecte metafizice: totuși, se știe că el a dat, în perioada finală, ocazia unor mize și a unor pariuri foarte profane între spectatori; și se miza mult: bijuterii, bunuri, casă... La fel ca în Lumea Veche, de la sacru și religios la origine, teatrul a devenit și el, treptat, o distracție laică și profană.

În teritoriul maya, jocul de pelotă a fost rar în perioada clasică, apoi se pare că oamenii din Tuia i-au arătat un mare interes. S-au numărat cincizeci de terenuri în orașele din nordul Yucatanului, ceea ce demonstrează caracterul sacru ar acestui joc. Doar în orașul Chichen Itza erau șase! Terenul de joc vechi din Copan, cu cele șase statui de arasi⁵⁸ așezate pe treptele laterale, ne confirmă caracterul solar al jocului: în gândirea maya, într-adevăr, ara reprezintă travestirea zeului solar.

Acest joc se baza, fără îndoială, la origine, pe concepțiile cosmice simbolizând lupta dintre Lumină și întuneric – mingea personifica Soarele – dintre Iarnă și Vară, dintre Viață și Moarte: treptat, a căpătat un caracter mai puțin sacru, mai „sportiv” și mai militar. O friză lungă în basorelief, la Chichen Itza, pare să demonstreze că în timpul itzașilor se desfășurau practici sângeroase la terminarea partidelor; se poate vedea unul din actori împodobit cu pene, ținând într-o mână capul tăiat al nefericitului său adversar și în mâna cealaltă un pumnal din obsidian. În fața lui, șase șerpi cu limba bifurcată – simboluri ale fecundității – și un uriaș lotus tâșnesc din gâtul rivalului decapitat, încă îngenunchat.

Un alt joc se integra în același mod în preocupările cosmice și căpăta prin asta un caracter religios: este acel faimos *volador* care s-a menținut până în zilele noastre în regiunile Puebla, Papantla și la mayași, quichei din Chichicastenango și chiar în Honduras, în vârful unui catarg înalt de treizeci de metri, înălțat în centrul unei piețe mari, cinci bărbați din care un cântăreț la flaut sau la tobă se strâng pe o platformă minusculă, terminală,

⁵⁸ Papagal mare din America de Sud, cu coada lungă și pene viu colorate.

destul de instabilă. Apoi, în timp ce muzicantul rămâne în picioare, cântând la instrument, cei patru oameni-pasăre (*voladorii*) care-l înconjurau se aruncă în gol, legați cu câte o funie prinsă în jurul gleznei de vârful catargului. Cei patru oameni, cu capul în jos, prinși de un picior, se învârtesc încet în jurul catargului, în timp ce funiile se desfășoară de la vârful stâlpului, lăsându-i încet, încet, aproape de sol. Fiecare execută 13 rotiri, deci un total de 52 pentru cei 4 actori, adică de atâtea ori câți ani sunt incluși într-un „secol” mexican. Această ceremonie era privită ca prezentarea coborârii pe pământ a sufletelor războinicilor morți în luptă și, prin asta, transformați în stele.

Arhitectura maya.

Cu siguranță, arhitecții mayași pot fi considerați printre cei mai mari decoratori și constructori, cei mai prolifici de pe planeta noastră. Ei au ridicat mii de construcții care atrag atenția prin armonia formelor lor, simplitatea planurilor, puritatea volumelor, uneori și prin ambiția și amploarea proiectelor și printr-o frumusețe de netăgăduit. Printre constantele principiilor arhitecturale ale precolumbienilor, se observă că edificiile lor se sprijină întotdeauna pe fundații, platforme, terase a căror importanță variază și care s-au dezvoltat până au căpătat locul primordial în edificiu la piramida înaltă: la Tikal, aceste piramide au o înălțime de șaptezeci de metri!

Arhitectura, mai mult decorativă și vizuală decât funcțională, nu realiza, cu toată amploarea clădirilor, decât puține suprafețe locuibile sau acoperite. Aceasta deoarece acești constructori nu cunoșteau arcada, bolta în semicerc, cupola, coloana – în afară de perioada tolteco-mayașă – atâtea mijloace care permiteau realizarea de suprafețe mari la acoperișuri. Bolta numită mayașă. În consolă, care se realiza prin folosirea betonului, a mortarului și a blocajelor⁵⁹ nu a permis deschideri largi și ca atare construcția sălilor mari, decât după introducerea coloanei de către itzași.

⁵⁹ Zid format din materiale de diferite mărimi aruncate grămadă în mortar.

Templul din Palenque.

Aproape întotdeauna, spațiul din interior a fost redus, nefiind decât o simplă dezvoltare multiplicată a planului modestei colibe maya, adică se suprapuneau, se aliniau fără prea mare imaginație celule dreptunghiulare strâmte. Dar dacă din această cauză există o atât de mare monotonie în distribuția interioară a planurilor, mayașii, în schimb și-au pus toată imaginația lor în serviciul prezentării externe a clădirilor, punând accentul pe proiectele exterioarelor; așadar, dacă nu este funcțională, arhitectura maya este formată în totalitate din efecte și teatralism, ajungând uneori până la efecte de perspectivă, așa cum se observă în centrul Yucatanului. „Un urbanism savant și grandios a dat importanță spațiilor externe, scrie Henri Stierlin: curți interioare, piețe, esplanade și acropole⁶⁰ se combină cu suprafețe de tot felul, ale căror vaste perspective mărginite de trepte și de clădiri creează ansambluri de o frumusețe spectaculară”. Piața cu patru laturi a Călugărițelor, la Uxmal este unul din exemplele cele mai reușite, cu curtea sa mare și clădiri

⁶⁰ Partea cea mai înaltă a unui oraș.

construite pe terase în platforme lungi de aproape 100 de metri.

„Bolta falsă” definește și caracterizează, după părerea lui Sylvanus Morley, întreaga civilizație maya; compusă din două părți înalte de zid înclinate care se unesc, ea era copia în piatră a acoperișului de paie al colibelor locale. *Cresteria sau* creasta, care se presupune a fi „pietrificarea”, realizarea în piatră a unor embleme ornamentale, fără îndoială de natură vegetală și perisabilă la origine, caracterizează, de asemenea, stilul epocii clasice. Templele erau adesea acoperite de un fel de mitră ajurată, doar decorativă, făcută dintr-unul sau din două ziduri înclinate pe ambele părți, crescând în lățime la mijlocul acoperișului. Destul de des această creastă se ridica tot atât de sus pe cât era de mare clădirea de sub ea, ca în cazul celor din Palenque și Yuxchilan.

Mai târziu, în Yucatan, uneori, un al doilea etaj fals dubla în mod artificial înălțimea fațadei, în plus. Fațada joacă un rol primordial, deoarece ea trebuie, înainte de toate, să-i impresioneze pe credincioși și prin aceasta să aducă un plus de prestigiu și de glorie divinităților. De altfel, înclinarea puternică a scărilor piramidelor contribuia la aspectul teatral al arhitecturii și accentua caracterul neliniștitor și sacru al cultului. Această aspirație a mayașilor din epoca clasică pentru verticalitate, pentru liniile ascendente, a fost subliniată de Paul Westheim care amintește că domina, din contră, concepția orizontală la mexicanii, la Teotihuacan în special și se va regăsi, deci, în secolele XI și XII pe teritoriul maya, datorită influențelor și aportului toltec. Fațada

Fațada Palatului guvernatorilor de la Uxmal

Palatului guvernatorilor de la Uxmal va depăși 100 metri de desfășurare și decorul mozaicat va cere peste 20.000 plăcuțe de piatră ajustate cu grijă și cioplite pe bandă în prealabil, deoarece o altă constantă a arhitecturii maya era preferința pentru decorul bogat și uneori baroc, cu exuberanța sa ornamentală, încărcată

de simboluri. Sculptura făcea parte integrantă din programele arhitecturale.

Fațada edificiului de la Chichen Itza.

O sculptură impregnată de misticism.

Sculptura maya îmbracă două aspecte principale: în primul rând, ea a urmat o cale independentă de arhitectură, atât în realizările de format redus, ca micile figurine din insula Jaina, cât și în cele de format monumental, ca marile stele din Quiriga sau din Copan; în al doilea rând, ea a completat arhitectura și a contribuit la ornamentarea, adesea exagerată, a fațadelor. Argila și lemnul, dar și jadul și obsidianul, erau potrivite pentru formatele mici, în timp ce piatra, adesea calcarul, era preferată pentru marile realizări. Trebuie să recunoaștem meritele artiștilor mayași. Rămași anonimi, care cu dălți de bazalt și de diorit, au realizat și cizelat opere cu o minuțiozitate admirabilă: panourile și lintourile din Yaxchilan, Palenque și Piedras Negras au dus pe adevărate culmi arta basoreliefului.

Arta nu era o distracție așa cum o concepem astăzi, sau o activitate independentă și pur gratuită; noțiunea de „artă pentru artă” este foarte recentă. Mult timp ea a fost dependentă și doar în serviciul religiei. Făcea chiar parte integrantă din religie. Am văzut mai sus că a sculpta părea a fi o acțiune periculoasă și că sculptorul trebuia, obligatoriu, să se pregătească, să fie neprihănit ritualic înainte de a modela pământul, de a înfige dalta în lemn sau în piatră. Fără această precauție care consta în a se pregăti printr-o cumpătare și o abținere prealabilă, opera ar fi fost apreciată ca impură și distrusă imediat. De asemenea, sunt rare reprezentările sau subiectele care pot să ne pară profane dar care poate nu sunt. Dar este adevărat, de exemplu, că într-o societate în care totul este religios și sacru, până la urmă nimic nu mai este așa deoarece nu există delimitare între profan și sacru. Temele sculpturii maya se referă în esență la mituri și la ritualuri și se poate chiar considera sculptura ca mijlocul de expresie privilegiat al gândirii religioase a mayașilor; nu se poate nega că arta lor statuară este foarte încărcată și impregnată de misticism și de această credință profundă care sălășluia în toți. Oare nu este așa, de exemplu la Yaxchilan, unde se pot vedea scene legate numai de cult. De automortificări și de penitență? Pe un relief foarte cunoscut, se poate vedea un nobil credincios, îngenunchat în fața unui preot, agitând deasupra

capului un stindard din pene și care-și înfige prin limbă o sfoară plină de spini. Pe un alt lintou din același oraș – încă trecut cu vederea de arheologi – se află un zeu care iese din gura unui șarpe și care amenință cu lancea un om care se roagă stând în genunchi în fața lui.

Groaza de gol.

Marea epocă a sculpturii maya – care, neîndoielnic, a atins de mai multe ori perfecțiunea estetică și are, cu siguranță, mai mult de o capodoperă universală – poate fi situată, în mare, între anii 600 și 800 din era noastră; fiecare din marile orașe din epoca clasică a cunoscut pe rând momentul lui de splendoare: pentru Palenque la mijlocul secolului VII; la Yaxchilan la începutul secolului următor; la Piedras Negras și la Copan, în deceniile care au urmat. Cu toate calitățile incontestabile de echilibru, de viață inclusă și în compoziție, adesea realizată cu pricepere, unele reliefuri pot părea confuze și supraîncărcate de detalii; să nu uităm însă că, la urma urmelor, culoarea care trebuia să le facă mai lesne lizibile și deci mai ușor de înțeles, a dispărut astăzi, de unde acest aspect general monocrom care uniformizează totul, în plus, se pare că mayașul a avut groază de gol și pentru asta a umplut suprafețele până la sațietate cu o abundență de efecte, în mijlocul decorului acoperit de hieroglife care umpleau la maximum spațiile libere, el împrăștiat cu mare plăcere, în toate sensurile, smocuri de pene, supraîncarcă figurile cu măști complicate, cu simboluri diferite, bare ceremoniale, sceptre sau bijuterii, inele de buze, pandantive, pieptare, cercei, mănuși fără degete, care se adăugau și complicau țesăturile deja lucrate și bogat brodate ale veșmintelor.

Dar ei n-au excelat doar în arta reliefului. Cea a stucatorilor nu a fost cu nimic mai prejos și cei din Palenque și Comalco au făcut dovada unui talent pe măsură, iar capetele adunate de pe pardoseala criptei Templului Inscripțiilor din primul oraș sunt socotite printre capodoperele artei universale. Descoperirea răsunătoare a acestei cripte merită să fie povestită, deoarece ea constituie, desigur, una din descoperirile arheologice cele mai importante din ultimele decenii.

La circa 160 de kilometri la est de Villahermosa, Palenque se

ascundea într-o vegetație luxuriantă de cedri, de acaju și de sapotilieri; o serie de clădiri, de mici temple dominate de o creastă ajurată și un palat împodobit cu reliefuri și dominat de un turn de observație se înalță chiar la limita unei regiuni plate cu bălți și terenuri mlăștinoase, mărginită de primele coline ale unei regiuni mai accidentate. Am spus mai înainte că, în 1525, Cortez a trecut foarte aproape de sit fără a-i bănuia existența. Locuit din secolul IV, orașul a fost părăsit în cursul secolului IX și era deci, în momentul sosirii spaniolilor, total invadat de junglă și de pădurea ecuatorială virgină.

Foarte aproape de Palat, în vârful unei piramide de 21 de metri, se înalță unicul templu, numit al Inscripțiilor, din cauza magnificelor panouri sculptate, relativ bine luminate, unde se îngrămădesc 620 de glife enigmatice.

Surpriza lui Alberto Ruz Lhuillier.

În 1949, arheologului Alberto Ruz Lhuillier i-a fost trezită curiozitatea, ca și arheologului danez Frans Blom, cu douăzeci de ani mai înainte, pentru pardoseala neobișnuită din interiorul acestui mic templu, cu ciudatele sale dopuri circulare de piatră, perfect încastrate printre dalele cu secțiunea în patru laturi. El a scos aceste dopuri, a ridicat dala pe care ele o încadrau și a apărut prima treaptă a unei scări pentru a cărei degajare i-au trebuit trei ani (sau mai exact trei campanii de săpături); această scară cu 68 de trepte, împărțite în două șiruri, cobora 23 de metri mai jos și fusese complet astupată în trecut. Era primul exemplu mayaș al unui edificiu de acest tip: o piramidă cu scară interioară.

Mormântul, denumit al Marelui Preot, la Chichen Itza, descoperit la începutul secolului de Edward Thompson, avea un puț vertical – de asemenea umplut – ducând într-o mică adâncitură naturală și nu într-o criptă mare, așa cum s-a găsit la Palenque. La Chichen Itza au fost găsite oseminte, obiecte de cupru și bijuterii de jad, care îl situează în perioada tolteco-mayașă (secolele XI-XII). De asemenea, săpăturile de la Tikal, făcute în 1956 și 1967 de o echipă a muzeului Universității din Pennsylvania, condusă de William R. Col, au adus la lumină morminte de un tip asemănător, dar de o însemnătate mai mică.

Astfel, sub marea piramidă centrală (5 D. Nr. 33) din grupul aflat la nord de acropolă – un grup complex în care s-au numărat, înglobate în zidărie, o sută de edificii mai mult sau mai puțin asamblate unele în altele, deoarece au fost reluate și remaniate timp de secole, fără încetare – a fost găsit, săpat într-un bloc stâncos, la baza piramidei, un mic mormânt (nr. 48) în formă de coridor strâmt, boltit, cu hieroglife pictate pe pereți, indicând o dată corespunzătoare anului 457; de aici au fost strânse, de lângă defunctul principal, oasele a doi tineri care fuseseră uciși probabil pentru a-și însoți stăpânul (sau ruda?) în lumea de dincolo, în timpul funeraliilor s-a avut grijă, de asemenea, să se depună lângă acest important personaj un mobilier funerar de calitate, veselă în special, pictată sau din alabastru. Lucrul cel mai surprinzător a fost constatarea că defunctul fusese înmormântat fără cap și fără mâini! Această constatare apărând și în altă parte în sit, arheologii se întreabă dacă aceste părți privilegiate ale omului nu erau separate de corp în momentul decesului, pentru a li se da un cult diferit, într-o capelă accesibilă. La Tikal, de asemenea, sub înalta piramidă a templului I, numită a Jaguarului, (datată cu ajutorul carbonului 14 ca fiind din anul 700) din mormântul unui înalt personaj (mormântul nr. 116) găsit întins pe piei de jaguar, s-au adunat superbe vase de lut și un lot de 90 de oase, din care 37 gravate cu inscripții sau, mai rar, cu scene animate și captivante; am reținut-o pe aceea în care într-o canoe lungă se aliniază divinități ciudate cu forme fantastice, evocând o iguană, o maimuță-păianjen, un ara... în paranteză, să semnalăm că acest templu nu are nici 14 m² în suprafață, în timp ce piramida pe care stă are... 140.000 m³ de rambleu! Dar, să revenim la templul nostru de la Palenque.

De-a lungul scării care cobora până la baza piramidei, șerpuia pe trepte un ornament continuu din stuc, care lega adâncimile de partea de sus ca un fir al Ariadnei. La baza scării, un mic coridor se oprea la un zid-ecran care a fost dărâmat: din culoarul astfel eliberat s-au cules oasele a șase adolescenți, poate servitorii sau rudele nobilei personaj, care a fost descoperit la rândul lui în cripta lungă de 9 metri, lată de 4 metri, înaltă de 6,6 metri în punctul cel mai înalt al bolții; ea a apărut la 15 iunie 1952, încărcată de stalactite, în fața lui Ruz Lhuillier, vrăjit: „Mă găseam într-o criptă spațioasă, scrie el, care părea săpată în gheață, deoarece pereții săi erau acoperiți de un strat strălucitor

de calcar. Ca o draperie, nenumărate stalactite atârnau din tavan în timp ce stalagmite groase se înălțau ca niște enorme lumânări”.

Piramida Inscripțiilor de la Palenque

Cripta marelui halach uinic.

În centrul criptei, o enormă dală de cinci tone, împodobită cu un relief fin și minunat, era așezată pe un sarcofag înălțat pe niște cuburi, de asemenea împodobite cu reliefuri. Tema gravurii

dalei mari este de un simbolism transparent: un tânăr, văzut din profil, zace răsturnat sau pare așezat pe capul enorm, prezentat din față, al monstrului terestru; din capul adolescentului țâșnește vertical arborele în vârful căruia stă o pasăre quetzal, cu aripile strânse. Aceasta înseamnă că prin moarte te reîntorci în pământ pentru a renaște într-o bună zi, așa cum bobul de porumb este îngropat pentru a da o plantă și un rod nou.

Pe panourile din nișele zidurilor criptei, sculptate în altorelief, cei Nouă Suverani ai umbrelor și ai Morții, bogat împodobiți, încărcăți de pene, ținând sceptre *manikin* grotești, stau în cerc în jurul sarcofagului. La picioarele acestuia, au fost găsite două capete de tânăr, în stuc, cu trăsături delicate, cu craniul îngust purtând un pământ de pene amestecate cu flori, două capodopere de o eleganță și un rafinament desăvârșit.

Doar cele mai strălucitoare civilizații, care au fost conduse de un ideal al Frumuseții, bazându-se pe comenzi regale sau „de la curte” ne-au lăsat opere de un nivel comparabil; nici o urmă de nepricepere, de prost gust sau de primitivism. Urme de vopsea amintesc că arta statuară maya a fost întotdeauna policromă, chiar în cazul marilor statui expuse în aer liber, ca stelele din Copan, de exemplu.

Glifile sarcofagului indică o dată care corespunde anului nostru 633, fără îndoială cel al îngropării regelui-preot sau al marelui pontif care se odihnește acolo, în cuva strâmtă cu forme interioare curbilunii și închisă de un al doilea capac intermediar, admirabil ajustat și fără nici o podoabă, în interior zăcea un prinț, (?) un rege-preot zeificat, în vârstă de aproximativ 40 de ani. Cu craniul deformat conform ritualului. Pentru mântuirea lui în lumea cealaltă, i s-a pus o mărgărita de jad în gură și a fost îngropat cu diadema sa. Făcută din 41 de discuri de jad și placată cu un medalion din același material, în formă de liliac; mai avea și un acoperământ pentru gât. Format din 9 rânduri de mărgărite (în total 118 mărgărite de jad) și o mască, fixată pe față cu un strat fin de stuc. Formată dintr-un mozaic de 200 plăcuțe, tot din jad, în afară de ochi, făcuți din scoici și obsidian. La fiecare încheietură a mâinii avea câte o brățară din 200 de mărgărite și pe fiecare deget un inel fin cizelat. Picioarele se sprijineau pe un idol de jad care reprezenta Soarele. În sfârșit, Ruz Lhuillier a mai găsit în sarcofag alte două capete din mozaic de jad, montate, fără îndoială, cândva, pe un schelet de lemn – unul complicat, făcut din mai mult de 200 de elemente, altul mai

simplu, neavând decât zece. Dar de dimensiuni mai mari.

Ornamentul din stuc menționat mai înainte, șerpuind în tot lungul scării, pleca de la sarcofag și asigura ca o legătură magică contactul dintre cei vii și prințul lor zeificat. Prin ea întrețineau cu defunctul un fel de comunicare supranaturală; era un obicei care se găsește și în Oaxaca și în Cholula.

Trei mari situri din epoca clasică.

Este neîndoielnic, că această criptă a fost construită înaintea piramidei, fapt confirmat de mărimea sarcofagului care n-ar fi putut fi coborât pe scara. În plus, această criptă sufocantă stârnește admirația prin calitatea construcției și reușita boitei, făcuta din dale netede și întărită prin puternice arhitrave ale antablamentului...

Palenque, care se întinde pe cincisprezece kilometri pătrați, era printre principalele centre culturale din epoca clasică și perioada sa de splendoare se situează între 633 și 692: în acest interval au fost construite templele denumite al Soarelui, al Crucii, al Crucii înfrunzite, al Inscriptiilor, ca și o parte din Palat, un complex de edificii diferite, împodobit cu numeroase reliefuri în stuc, odinioară pictate.

La situl din Tikal, la est, în Peten (Guatemala) au fost făcute săpături între 1956 și 1957, de către cercetătorii de la Universitatea din Pennsylvania care au obținut rezultate remarcabile: au fost găsite mai mult de 100.000 de obiecte (unelte, bijuterii, vase...) și mai mult de 3.000 de edificii și 200 de monumente de piatră (stele, altare...) inventariate pe o suprafață de circa 16 km². Dar, numai o infimă parte a silului a fost descoperită în jurul pieței ceremoniale, încadrată de piramidele sale înalte de 70,47 și de 43 de metri, la baza cărora se înșiră stele datate de la 386 până la 869. Zeci de ani de săpături ar fi necesari pentru a termina prospectarea silului. Din templul IV din Tikal provine excepționalul lintou (nr. 3) din muzeul din Basel, adus în 1877 de elvețianul Guslav Bernouilli: sculptat ca o dantelă, ne face să regretăm dispariția aproape generală a lucrărilor din lemn, cu atât mai mult cu cât se presupune că acest material fragil servea probabil de suport și pentru experimentări în timpul perioadei de formare premayașă.

În mulțimea detaliilor, compoziția păstrează un mare echilibru și o evidentă monumentalitate.

Copan, un alt mare sit al perioadei clasice, aflat mai la sud (Honduras), a dat, între alte sculpturi, 38 de stele din secolele VII și VIII, cioplite în andezit și care necesită încă o examinare atentă. Thompson numește orașul „Atena mayașilor”, iar Morley îl compara cu Alexandria; într-adevăr, a fost metropola de cult și de știință a primilor mayași și, de asemenea, orașul astronomilor. De altfel, un altar sculptat pe acropolă ne arată, într-un stil viu, o adunare de preoți astronomi, stând liniștiți și conversând. Din Copan provine și renumita statuie de la British Museum (Londra) a tânărului și elegantului zeu al Porumbului într-o atitudine de profundă introspecție, cu gesturi de dansatoare hindusă și având un pieptar greu, făcut dintr-o mască grotescă, prins de gât. Piramida din Copan se urcă pe o scară largă de 63 de trepte, făcute din pietre sculptate cu circa 2.500 de glife!

Siturile din nord, în Yucatan.

Am aflat de curând că faimoasele situri din nordul Yucatanului, Uxmal, Sayil, Edzna, Kabah, Labna, Chichen-Viejo, Dzibilchatun – acesta se întinde pe 50 km² – și-au dezvoltat, de asemenea, stilul lor original în cursul perioadei clasice; altădată exista tendința de a le întineri și a le denumi, impropriu, „Noul Imperiu”, într-adevăr, aceste situri au dat puține stele, reliefuri ornamentale și monumente datate; asta explică de ce s-a ezitat în datarea lor. S-a dat numele de *Puuc* – numele colinelor ținutului – stilului bogat și elegant care s-a folosit acolo și care se caracterizează printr-o ornamentație bogată a fațadelor, făcute prin asamblarea în mozaic a unor mici pietre cioplite. Aceste fațade, decorate din belșug, sunt, de asemenea, încercuite cu o mulură lată, care devine un fel de centură la jumătate din înălțime; mexicanii o numesc *moldura de atadura*. Sau mulura-legătură, deoarece este o amintire a frânghiei pe care o fixau vechii mayași în jurul colibei lor de chirpici. Masca lui Chac. Dragonul ceresc, zeul Ploii, cu trompa lui ridicată, cu urechile ca niște discuri mari și cu ochii dilatați, este motivul cel mai des folosit și te duce, fără voie, cu gândul la renumitul *t’ao-t’ie* chinez; urmează, ca motive preferate, liniile frânte, linii în cruce,

coloane mici și subțiri suprapuse, șerpi solari, desene de colibe; palatul Codz-Poop din Kabah are pe fațada sa lungă de 45 m, circa 250 de măști ale lui Chac, făcute fiecare din 30 de elemente, deci un total de 7.500 de pietre fin prelucrate; Palatul guvernatorului, la Uxmal, lung de aproape 100 m, este împodobit cu un mozaic de 700 m² compus din 20.000 de pietre cioplite în prealabil. „Este uimitor să descoperi, scrie Henri Stierlin plecând de la aceste constatări, la un popor care abia a depășit neoliticul, soluții care prevestesc tehnicile industriale moderne: prelucrarea, seria și raționalizarea muncii sunt aspectele cele mai frapante. Consecințele pe plan social sunt, evident, considerabile: aceste observații ne dezvăluie mai bine structura societății maya, decât multe tratate sociologice”.

În domeniul artei statuare ușoare, independentă de arhitectură, trebuie menționate, pentru sectorul septentrional, micile statuete din argilă, mulate sau modelate, găsite mai ales în insulița Jaina, de curând legată de coasta din Campeche și pe care absența apei potabile a făcut-o să fie destinată unei imense necropole, fără îndoială în secolele VIII și IX. Îngropați în poziția „pe vine”, cu o mărgea de jad în gură, defuncții țineau adesea în mână mici ofrande – statuete funerare de 20 cm, sau mai mici, destinate, poate, să-i reprezinte, cu trăsături asemănătoare sau cu un gest tipic defunctului și cu podoabele lui obișnuite.

Din fericire, aceste figurine nu au fost sparte, „ucise” ritual, cum era adesea obiceiul. De multe ori pictate în culori vii, aceste statuete funerare, care uneori sunt fluide, delicate ca statuetele de Tanagra⁶¹, au fost găsite în număr mare și ne redau o pasionantă galerie de portrete, o întreagă societate animată și captivantă: notabili, preoți, războinici, jucători cu mingea, bătrâni, femei elegant îmbrăcate cu mereu modernul *huipil*, femei în vârstă, țesătoare... toate ne atrag atenția asupra naturalețe! Și variației atitudinii, gesturilor, expresiilor individualizate și ne vorbesc, cel mai adesea, de o societate rafinată, gravă și, în același timp, ușor ironică. Ele constituie, cu ciclul de picturi de la Bonampak, documentarul cel mai fascinant pe care ni l-au lăsat mayașii despre societatea lor.

⁶¹ Oraș din Grecia (Beoția), centru de producere a elegantelor statui din pământ ars cu acest nume (secolul IV î.H).

Picturile rarisime.

Arta picturii, care se pare că a fost înfloritoare și bine reprezentată în același timp, nu ne este cunoscută astăzi decât prin rarele exemple, de o calitate care ne face să regretăm dispariția, aproape în totalitate, a mărturiilor acestei arte. Mult timp, n-au fost cunoscute decât frescele de pe Castillo din Tulum – din care una, pe fond închis, seamănă cu un negativ fotografic – care fac să reînvie momentul unei învălmășiri, unui asalt și jefuirea unui târg; se cunoșteau, de asemenea, cele din templul Războinicilor, la Chichen-Itza, despre care am vorbit ceva mai înainte și care ne arată activitățile pașnice, casnice, dintr-un sat de coastă, sau, din nou, asediarea unui oraș de către un grup de războinici fluturând deasupra capului măciuci și alte arme. Aceste „instantanee” binevenite și prețioase provin din secolele XI și XII, datând deci din a doua epocă.

Fresca de la Bonampak

Pictura marii epoci clasice, mai veche, ne era și mai puțin cunoscută, abia reprezentată prin elementele găsite la Uaxactun (din secolul VIII), în 1933, ele reprezintă, probabil, ceremonii rituale, de față fiind, între alții, femei cu veșminte lungi. Treizeci de persoane, cu veșminte bogate, se agită, vorbesc, bat toba în mijlocul arderilor de tămâie americană. Frânturile de pictură de la Palenque și de la Yaxchilan sunt, de asemenea, insuficiente pentru a ne face o idee despre arta picturală maya din epoca clasică.

Superbe picturi, puternic influențate de arta mexicană, au fost descoperite recent la Santa Rita, în nordul Hondurasului britanic, dar, din nefericire, indigenii le-au distrus imediat, înainte de a se

face copii complete; localnicii se temeau ca spiritele personajelor reprezentate pe aceste fresce, trezite de descoperirea lor, să nu vină să-i tulbure și să le facă vrăji.

Dar, în 1949, o extraordinară descoperire a îmbogățit, pe neașteptate, acest sărăcăcios muzeu de pictură maya, când a fost găsit, de un dezertor și de un cineast american, ansamblul de la Bonampak, cu cei 140 m² de frescă în care apar mai mult de 150 de personaje (fără a-i socoti pe cei, nenumărați, care sunt înțeleștați într-o încăierare războinică).

Extraordinarul ansamblu de la Bonampak.

Condus de câțiva indieni lacandoni, cineastul Gilles Healy a descoperit acest ansamblu după Carlos Frey, un american dezertor din cauza prescripțiilor religiei sale, care trăia de doi ani cu o femeie lacandon în pădurile din Chiapas și încercase în zadar să atragă atenția opiniei publice asupra descoperirii sale. Aproape în același timp și neștiind de demersurile lui Carlos Frey, Healy a fost condus la acest templu retras, în care lacandonii aveau obiceiul ca, în cel mai mare secret, să se ducă uneori pentru a cinsti anumite divinități. Nu fără uimire, Gilles Healy a descoperit atunci pe zidurile interioare ale unui modest templu, înconjurat de pădure, sub un strat de calcar translucid, picturi care acopereau toți pereții și boitele în trei celule înșirate. Ascuns în fundul junglei în valea lui Usumacinta, situl a fost botezat de S. G Morley „Bonampak”, „Zidul pictat”, în limba maya. Acest târgușor de minoră importanță depindea, mai mult sau mai puțin, de orașul vecin Yaxchilan.

Datat ca fiind din anul 800 de specialiști, acest ansamblu constituie un ciclu narativ coerent; el povestește despre o campanie militară victorioasă și sărbătorirea ei, cu pregătirile sale, încăierarea furioasă, anchetarea și tortura prizonierilor și nelipsita serbare care a urmat: defilare însuflețită a participanților, dansuri, ofrande și distracții diverse. Cea mai mare parte a scenelor se desfășoară sub conducerea atotputernicului și victoriosului *halach uinic*, adesea înconjurat de a sa.

După ce au rezistat douăsprezece secole, datorită stratului fin de Calcar protector depus pe pigmenți, aceste fresce au suferit

mult de la descoperirea lor, după înlăturarea ecranului salvator. Ele au fost pictate pe un Etrat de var gros de trei până la cinci centimetri. La întoarcerea sa, Healy a anunțat descoperirea și a arătat mai multe fotografii care i-au uimit pe specialiști. Imediat, numeroase echipe de cercetători au năvălit la Bonampak (în cursul uneia din aceste expediții Carlos Frey s-a înecat). Situl a fost studiat foarte detaliat. Se observă, foarte aproape de templu, șapte alte mici edificii construite pe movilițe-platforme, în jurul unei piețe pe care se găsesc câteva stele; una din ele, ornamentată într-un stil apropiat de cel al picturilor, datează din anul 785. Templul cu picturi are o lungime de circa 16,5 m și o lățime de 4,1 m și se înalță, de asemenea, pe o colină mică, aranjată ca o platformă. La nord, trei porți distincte permit intrarea în cele trei camere pictate.

Prima sală din Bonampak.

În prima sală, în zona de curbură a bolții, asistăm la o audiență acordată de *halach uinic*, îmbrăcat cu o haină din piele de jaguar, așezat pe tronul-banchetă între două femei, poate soțiile sale. El primește cincisprezece preoți rotunjori, cu lungi pelerine albe, cu capul prelungit de mănunchiuri de pene și de turbane, care vorbesc între ei, în timp ce un om cu o simplă bandă în jurul șoldurilor, în picioare pe un podium, ține în brațe un copil. Cu craniul strâns conform ritualului în aparatul destinat să-l deformeze; desigur trebuie să fie fiul lui *halach uinic* prezentat de preceptorul său. Marii preoți, încărcăți și stânjeniți de bijuterii, de penele lungi și de frunzele de nufăr, sunt îmbrăcați de către servitori care le pun pieptare de jad și tichii ciudate și foarte împodobite.

Un nobil se pregătește să machieze sau să coloreze capul preotului-rege, *halach-uinic*.

În partea de jos, de asemenea, pe patru pereți, se desfășoară o ceremonie religioasă de rugăciune pentru obținerea victoriei, cu participarea a numeroși muzicieni cu fâșii de pânză în jurul coapselor, lovind într-o tobă verticală *huehuetl*, agitând un maracas⁶². Lovind o carapace de broască țestoasă cu bucăți de

⁶² Instrument de percuție făcut dintr-o carcasă naturală, în care sunt grăunțe dure, care se agită.

coarne de cerb, suflând în trompete și fluiere, în timp ce purtătorii de umbrele de soare se apropie. (Reamintim că indienii precortezieni nu cunoșteau instrumentele cu coarde.) Dansatorii, cu mănuși fără degete în formă de clești uriași de crustacee, de crab desigur, îi acompaniau pe muzicanți; ei personificau, probabil, divinități sau ființe mitologice fabuloase. Cel care îl „joacă” pe Mam, bătrânul zeu al Pământului și al cifrei Cinci, își ascunde fața sub un nufăr enorm și are pe braț emblema-simbol, glifa *tun*; zeul Porumbului încheie marșul acestei procesiuni de actori-zei.

O a doua sală a războiului.

Tema frescei din a doua cameră, cea din centru, se referă la război și redă o confruntare militară de necrezut, repartizată și aici pe două nivele și chiar pe diferitele trepte ale unei piramide care ocupă toată înălțimea unui panou. Regele-preot, împodobit cu bijuterii de jad, cu o lance ceremonială încărcată de pene în mână, înconjurat de zece ofițeri, din care cei mai importanți stau lângă el, poartă, ca și superiorul lor, o piele cu pete rotunde, de jaguar, lănci și încălțăminte îmblănită înaltă, tot din piele de jaguar. Cea mai mare parte a personajelor poartă pe cap măști reprezentând animale fantastice. Pe treptele inferioare ale piramidei, stând în felul specific indian, îmbrăcați doar într-un soi de slip îngust, zece prizonieri cu părul lung și liber își arată degetele sângerânde și dureroase; ei fuseseră, probabil, torturați. Unul este mort și, pe o treaptă inferioară, un cap tăiat e așezat pe frunze. La baza piramidei, soldații învingători, înarmați, stau aliniați, mimând faptele lor de vitejie, acțiunile lor deosebite; unii poartă măști. Jacques Soustelle consideră această scenă cea mai patetică din toată arta precolumbiană iar Paul Rivet, ca pe o capodoperă a picturii indiene; el compară acest ansamblu, datorită importanței și calității sale, cu tapiseria de la Bayeux⁶³.

În ceea ce privește încleștarea propriu-zisă, care trebuie pusă

⁶³ Cunoscută sub numele de „tapiseria reginei Mathilda”, soția lui Wilhelm Cuceritorul (1027-1087), broderia pe pânză, având o lungime de 70,34 m, reprezintă în 58 de scene cucerirea Angliei de către normanzi.

Înainte în desfășurarea scenelor, artiștii ne redau, cu o pricepere și o măiestrie uluitoare, ardoarea și învălmășeala din timpul ciocnirii celor două grupe mayașe, amândouă, probabil, ținând seama de caracterele etnice. O uimitoare paletă de culori e folosită pentru a reda corpurile vopsite ale războinicilor, coifurile, penele, scuturile, armele, măștile, umbrelele de soare... prizonieri sunt trași de păr în afara zarvei și a încăierării, în timp ce se continuă aprige lupte corp la corp. Contra lăncilor și *macanas*-elor (săbiile de lemn dur incrustate cu țândări de obsidian), dușmanii se apără cu scuturi dreptunghiulare, în timp ce un om își sparge pieptul suflând într-o trompetă.

A treia sală sărbătorește victoria.

Îată-ne în a treia sală: calmul a revenit, dinamismul a slăbit; asistăm la sărbătorirea fericitei victorii, importantă pentru locuitorii din Bonampak, un mic oraș, asemănător altora risipite în junglă. Și aici, compoziția ocupă cei patru pereți ai camerei și esențialul este centrat pe o structură cu opt trepte, o piramidă probabil, ocupată de zece dansatori, în costume extraordinare, cu pălăriile lor de dimensiuni fantastice, din care țâșnesc pene de quetzal și cu două aripi mari, triunghiulare, fixate orizontal la nivelul centurii. Fără îndoială, aceste aripi erau făcute dintr-un mozaic de pene mici, redând motive umane, animaliere sau geometrice. Acești dansatori surprinzători, agită, cei mai mulți, evantaie; printre ei sunt amestecați câțiva preoți oficianți, acoperiți doar de-o simplă bandă în jurul șoldurilor: doi dintre ei par să arunce în sus corpul gol (sau cadavrul?) unui prizonier cu membrele legate; la partea de jos a estradei cu trepte sunt oameni cu umbrele de soare.

Pe o mică parte a zidului camerei, în zona superioară, zece oameni strânși unul într-altul duc pe unul din ai lor pe un scut. O altă scenă surprinzătoare se desfășoară pe al doilea mic panou: femei sau fete în *huipil* alb, stând cu picioarele sub ele și cu genunchii depărtați pe un tron sau pe un fel de masă verde, împodobită cu discuri mari roșii, vorbesc cu alte două femei (?), una în picioare, în spatele tronului, cealaltă așezată lângă tron, cu un copil în brațe. La dreapta, îngenuncheat și respectuos, un om durdului servește această adunare de nobili cu cranii prelungi

și poate pe *halach-uinic* însuși, stând pe tron, îmbrăcat în alb și pe cale de a-și băga în buze spinii pe care îi întinde un servitor îngenunchiat: în fața regelui-preot, rulouri de hârtie așezate într-un coș sunt prevăzute pentru a absorbi sângele acestor autosacrificii, fără îndoială obișnuite în ceremoniile cu rugăciuni de mulțumire.

În sfârșit, pe fațada cu spatele la intrare, pe trei nivele, sunt reprezentați treizeci de oameni: preoți cu pelerine mari, albe, muzicieni și vraci discută între ei. Se observă totuși că mulți dintre ei fac un gest ciudat și care trebuie să aibă o semnificație: ei pun una din mâinile lor pe cotul, bicepsul sau umărul opus.

Sfârșitul mayașilor.

Acest ansamblu pictat de la Bonampak constituie, împreună cu uluitoarele figurine de la Jaina sau din alte părți, singurele dar și cele mai captivante documentare asupra societății mayașilor: datorită lor, ni-i putem imagina, aproape îi vedem trăind așa cum au fost cu puțin înainte de dispariția lor. Care rămâne un mister.

Cum a dispărut civilizația maya? Ce s-a întâmplat exact? S-a vorbit de o invazie a barbarilor din nord sau de factori economici cum ar fi sărăcirea pământului, asaltul continuu și epuizant al junglei. Astăzi, după Eric Thompson, se crede că a fost o revoluție internă, lentă, gradată, în trepte, fără a fi brutală, în raporturile dintre elita religioasă și aristocratică și masa de țărani „farmecul s-a risipit, scrie Jacques Soustelle, poate din cauză că speculațiile matematice și astronomice ale clerului s-au îndepărtat din ce în ce mai mult de preocupările zilnice ale maselor. Atunci legătura socială a slăbit: țăranul sau s-a răsculat contra stăpânilor săi. Sau și asta pare mai aproape de adevăr, s-a eliberat de puterea lor, revenind la micul său petec de pământ, la coliba lui, la zeii cătunului său pe care-i venera simplu și fără fast, ca lacandonii de astăzi”.

Zelul poporului a dispărut și aristocrația sacerdotală s-a trezit singură și a trebuit să se „reconvertească”. Și, în fond, nu le este oare scris civilizațiilor să dispară? Jacques Soustelle afirmă la sfârșitul cărții șale *Cei patru sori*: „Din când în când, într-un ocean de sărăcie, de lupte și de cruzimi, apar insulițe de perfecțiune, deoarece numai utopia este perfectă, dar în care

arta, organizarea socială și politică au ridicat, pentru un timp, societatea omenească la un grad înalt de strălucire și de desfătare: de exemplu Atena între războaiele medice și războiul contra Spartei, Imperiul roman de la Traian la Marc Aureliu, cetățile mayașe din marea epocă clasică, Spania musulmană la Cordoba și la Grenada. Nu există epocă de aur nici în urma noastră, nici în viitor: totuși, pe durata unui fulger între două nopți interminabile, umanitatea reușește, uneori, să capete un echilibru precar, excepție strălucitoare în timpul unei istorii întunecate”.

Dar, ca să nu încheiem cu o observație prea amară, să dăm ultimul cuvânt unui poet, lui Miguel Angel Asturias, care era mândru de sângele său mayaș: “Nimeni nu s-a întors din lumea verde în care, printre cerbi și păuni albaștri, se înălțau orașe de ceremonie, orașe cosmice și înghețate – sfidare a popoarelor constructoare, oameni aparținând altor orizonturi, oameni care trăiesc ca și cum secolele n-au trecut; rasă care socotea zilele ca pe diamante și care credea în zeii săi, în riturile sale de fum și de vise, în pietrele sale de calendar, în muzica și înțelepciunea cuvintelor, în tot ceea ce cinci secole de devastare, de exploatare și de uitare nu au reușit să distrugă complet. Ce a rămas din aceste culturi. Din sistemul lor de măsurare a timpului, din divinitățile lor. Din muzica lor, din cântecele și din dansurile lor, din felul lor de a lucra pământul?

Cuprins.

1.Descoperirea civilizației maya.....	4
Primele contacte.....	4
Expediția lui Juan de Grijalva.....	7
Noi hărțuieri.....	9
Prima întâlnire cu aztecii.....	10
Febra aurului.....	11
Cortez în Yucatan.....	13
Conflictele lui Cortez în Tabasco.....	15
„Malinche”.....	16
A doua trecere a lui Cortez pe la mayași.....	18
Cucerirea Yucatanului.....	20
1697: căderea Tayasalului.....	22
Lumea Veche descoperă Lumea Nouă.....	23
De la J. L. Stephens la Brasseur de Bourbourg.....	25
2. Comunitatea maya, cadrul său geografic și istoric.....	30
Nașterea și dezvoltarea culturilor mezoamericane.....	30
Cum a fost populată America.....	31
Porumbul.....	33
Civilizația olmecă.....	34
Olmecii și Jaguarul.....	37
„Facies americana”, numitor comun.....	38
Credința religioasă a Indianului.....	41
Spațiul mayaș, cadrul său geografic.....	41
Pământurile din sud.....	42
Teritoriul central.....	44
Provincia septentrională.....	45
Tablou istoric: de la perioada de formare, la perioada clasică.....	47
Declinul.....	48
Perioada mexico-toltecă.....	49
O situație conflictuală în nord.....	51
Tuia și războinicii-atlanți.....	53
Strălucirea Tulei.....	53
Revenirea la valorile și tradițiile mayașe.....	55

3. Mayașul, viața lui cotidiană și activitățile sale.....	58
O energie canalizată.....	60
Lacandonii din Chiapas.....	62
Religia lacandonului.....	63
Lacandonul văzut de aproape.....	65
Originea lacandonilor.....	67
Limbile maya.....	67
Organizația socială și politică.....	69
Clerul și poporul de jos.....	71
Căsătoria.....	72
Activități zilnice.....	73
Moartea unul șef de trib.....	75
Orașul maya, un veritabil oraș-grădină.....	77
Tribunalul.....	79
Războiul.....	81
4. Religie și știință la mayași.....	83
Documentarea noastră și izvoarele ei.....	83
Generalități asupra panteonului maya.....	84
Un panteon cu trei etaje.....	85
Divinitățile terestre.....	89
Divinitățile subpământene.....	90
Clerul.....	92
Ceremoniile.....	94
Ofrandele.....	95
Sacrificiile umane.....	96
Execuțiile „în genul martiriului sfântului Sebastian”....	98
Cenotul de sacrificii de la Chichen Itza.....	99
Se poate vorbi de cruzime?.....	101
Scrisul.....	104
Stelele din piatră și cultul lor.....	107
Cele trei codexuri.....	108
Cărțile mayașe din timpuri coloniale.....	111
Popol-Vuh.....	112
Creația după Popol-Vuh.....	115
Popol-Vuh, interpretarea și învățămintele sale.....	118
Calendar și astronomie.....	122
Jocul de pelotă.....	127
Arhitectura maya.....	129

O sculptură impregnată de misticism.....	134
Groaza de gol.....	135
Surpriza lui Alberto Ruz Lhuilller.....	136
Cripta marelui halach uinic.....	138
Trei mari situri din epoca clasică.....	140
Siturile din nord, în Yucatan.....	141
Picturile rarisime.....	142
Extraordinarul ansamblu de la Bonampak.....	144
Prima sală din Bonampak.....	145
O a doua sală a războiului.....	146
A treia sală sărbătorește victoria.....	147
Sfârșitul mayașilor.....	148
Cuprins.....	150

Sfârșit.

